

ISSN (online) 2737-9078
UDC 657

РАЧУНОВОДСТВО

International
Federation of
Accountants

ACCOUNTANCY
EUROPE.

International
Accounting
Standards
Board

Fédération des
Experts Comptables
Méditerranéens

South-East
Europe Federation
of Professional
Accountants

ЧАСОПИС ЗА РАЧУНОВОДСТВО, РЕВИЗИЈУ И ПОСЛОВНЕ ФИНАНСИЈЕ

- ◆ ИНСТРУМЕНТИ ХЕЏИНГА:
ЗАШТИТА ОД РИЗИКА
ФИНАНСИЈСКИХ ИНСТРУМЕНАТА
ПРИВРЕДНОГ ДРУШТВА
- ◆ КОНЦЕПТ МАТЕРИЈАЛНОСТИ
БИЛАНСНИХ СТАВКИ
- ◆ ДИГИТАЛИЗАЦИЈА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И РАЗВОЈ Е-УПРАВЕ
- ◆ ПРОФИТАБИЛНОСТ РЕВИЗОРСКИХ КУЋА
„ВЕЛИКЕ ЧЕТВОРКЕ“ ПРЕ
И ПОСЛЕ ПАНДЕМИЈЕ COVID-19

1-2

РАЧУНОВОДСТВО

ЧАСОПИС ЗА РАЧУНОВОДСТВО, РЕВИЗИЈУ И ПОСЛОВНЕ ФИНАНСИЈЕ
ГОДИНА LXVI * Бр. 1-2 * Београд, 2022.

Издавач:

**Савез рачуновођа и
ревизора Србије**

Генерални секретар
и главни и одговорни уредник
др Перо Шкобић

Његошева 19, Београд, п. фах. 403
info@srrs.org.rs

Одговорни уредник "Рачуноводства"
др Рада Стојановић

Лектор

мр Ана Бојановић,

Технички уредник

Витомир Савић

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

Андрић др Мирко, Алексић Богољуб,

Вукелић др Гордана, Малешковић др

Ђоко, Јовић др Жељко, Милићевић

др Весна, Новићевић др Благоје,

Стојановић др Рада,

ИЗ ИНОСТРАНСТВА

Prof. Alexander Russell, Scotland

Prof. Mieczyslaw Dobija, Poland

Prof. Frants Butynets, Ukraine

Prof. Metka Tekavcic, Slovenia

Prof. Robert W. McGee, US

Prof. Serdar Ozkan, Turkey

Prof. Željko Šević, Sultanat Oman

Телефони:

Ген. секретар 3239-444

Одговорни уредник 3344-883, 3344-887

Уредништво 3241-948

Претплата 3233-088, 3238-611

Телефакс (011) 3231-220, 3345-527

E-mail: casopis@srrs.rs

Војвођанска банка А.Д. 325-9500600029021-93

Центробанка А.Д. 145-3232-76

Copyright © 1956, Савез РР Србије

Прештампавање објављених текстова

није дозвољено без одобрења

издавача и навођења извора.

Текст не може бити репродукован

снимањем, фотокопирањем,

електронски или на други начин, без

претходне сагласности издавача

Садржај

ПРЕГЛЕДНИ ЧЛАНЦИ

мр Момчило МИЛОШЕВИЋ

**Инструменти хеџинга: заштита од
ризика финансијских инструмената
привредног друштва 3**

др Рада СТОЈАНОВИЋ

**Концепт материјалности
билансних ставки 30**

др Весна НЕШИЋ

**Дигитализација у Републици Србији
и развој е-управе 47**

мр Александра РАДОЈЕВИЋ, Предраг СТАНКОВИЋ

**Профитабилност ревизорских кућа
„Велике четворке“ пре и после
пандемије Covid-19 60**

др Влаган ПАВЛОВИЋ,

др Горанка КНЕЖЕВИЋ

**Going concern принцип: значај, одговорност,
оцењивање и извештавање 75**

Упутство ауторима 95

Contents

Momcilo MILOSEVIC, Msc

**Hedging Instruments: Protection Against Risks
of Company Financial Instruments 3**

Rada STOJANOVIC, PhD

Concept of Materiality of Balance Sheet Items..... 30

Vesna NESIC, PhD

Digitalization in Serbia and Development of eGovernment 47

Aleksandra RADOJEVIC, Msc,

Predrag STANKOVIC

**Profitability of the "Big Four" Audit Firms
Before and After the Covid-19 pandemic..... 60**

Vladan PAVLOVIC, PhD,

Goranka KNEŽEVIC, PhD

**Going Concern Principle: Significance,
Responsibility, Evaluation, Reporting..... 75**

Instructions for the authors..... 95

УДК 005.334:347.72

Прегледни рад

Момчило
МИЛОШЕВИЋ*

Инструменти хеџинга: заштита од ризика финансијских инструмената привредног друштва

Резиме

Привредна друштва су током пословања изложена бројним ризицима који могу довести до одступања од очекиваних пословних исхода, те је у интересу сваког привредног друштва да активно управља ризицима како би се од њих заштитио. Способност препознавања и управљања ризицима путем деривативних инструмената сматра се кључним фактором успеха како појединачног привредног друштва, тако и привредних грана. Стратегија управљања ризицима умањује утицај неоправдане флукуације фер вредности и новчаних токова повезаних са финансијским инструментима на финансијски положај, успешност пословања и новчане токове привредног друштва. У складу с МСФИ 9 - Финансијски инструменти - имплементира се нови модел рачуноводства заштите и управљања ризицима.

Применом модела рачуноводства заштите, ефекти заштите од ризика треба да буду видљиви у финансијским извештајима и на тај начин доступни корисницима финансијских извештаја. Инвеститори који улажу у одговарајуће финансијске инструменте, да би остварили принос, прихватају изложеност ризику: кредитном, ризику ликвидности, тржишном ризику (валутни, каматни и ценовни) примењујући стратегију финансијског хеџинга. Инструменти хеџинга су изведени финансијски инструменти, односно деривати: фјучерси, форварди, опције и свопови, чија вредност зависи од кретања променљиве: каматне стопе, цене робе, валутног курса, кредитног рејтинга, које се налази у његовој основи.

*) мр Момчило Милошевић, Регулаторна комисија за енергетику Републике Српске, Требиње, Ревизор, e-mail: mmilosevic@reers.ba

Рачуноводство хеџинга обезбеђује у финансијским извештајима реалан приказ хеџ трансакција и на тај начин спречава неоправдану волатилност резултата. Рачуноводство хеџинга исправља недоследности изазване одвојеним / различитим признавањем, мерењем и извештавањем о инструменту хеџинга и хеџираној ставци, уз веома ниску или скоро непостојећу волатилност. Привредно друштво треба да буде способно да поуздано утврди како уговорно дефинисане компоненте ризика доприносе промени фер вредности или новчаних токова који су повезани са хеџ ставком која је предмет заштите.

Кључне речи: финансијски инструменти, финансијски ризик, финансијски деривати, хеџинг.

Увод

Савремена економија почива на развоју финансијског тржишта, повећању броја облика дугорочних финансијских инструмената, повећању учешћа финансијских инструмената у имовини и обавезама, важности признавања, класификације и ефеката вредновања финансијских инструмената и хеџ рачуноводству, који заједно утичу на волатилност и поузданост финансијског извештавања привредног друштва. Актуелно пословно окружење одликује висок степен турбулентности и комплексности, усложњавање пословних трансакција, чиме се пословање привредног друштва суочава са различитим врстама ризика. Постојање ризика је неизвесност која подразумева разлику између стварне реализације пословних активности у односу на циљне вредности. Применом модела хеџ рачуноводства инструмент заштите штити се од директне изложености променама будућих примитака и издатака који су последица одређеног ризика који утиче на признату имовину, обавезе или врло извесну трансакцију. Активно управљање целом лепезом ризика омогућава сваком привредном друштву максимизовање профита из основне делатности. Смањење изложености ризицима, односно управљање оствареним добицима или губицима утиче на смањење волатилности добити или губитка.

Из наведених разлога предмет истраживања у овом раду су презентовани изведени финансијски инструменти који се користе за заштиту од ризика новчаних токова, како би се објединила и продубила сазнања о методама одређивања мера заштите, као и мерења ефикасности заштите.

У првом делу рада представљене су врсте финансијских деривата као инструменти заштите од ризика финансијских инструмената, на примеру финансијских институција, затим је извршен прорачун у вези са одређивањем цена уговора, уз илустровање хеџинга токова готовине, чије осцилације се одражавају на рачун добити и губитка и свеобухватне добити.

У другом делу рада представљено је рачуноводство заштите од ризика, усмерено на економски однос између елемената хеџ трансакција, критеријума класификовања за хеџ рачуноводство и примену модела хеџ рачуноводства.

У трећем делу презентовани су рачуноводствено евидентирање деривативних финансијских инструмената, хронолошки кораци, како би се осигура-

ло исправно презентовање на позицијама биланса - рачуна добити и губитка, односно осталој свеобухватној добити.

1. Финансијски деривати као инструмент заштите од ризика финансијских инструмената

Финансијски систем је основа развијености националне економије; он обезбеђује инструменте мобилизације слободних новчаних средстава између инвеститора и привредног друштва, односно издаваоца финансијских инструмената, која доприноси расту економске активности, повећању бруто друштвеног производа и животног стандарда. Три основне компоненте финансијског система су: финансијско тржиште, финансијски посредници (институције) и финансијски инструменти. Целокупан процес трансфера слободних новчаних средстава одвија се на финансијском тржишту. Финансијски инструменти су значајна спона у савременом финансијском систему.

Финансијски инструмент представља уговор помоћу кога се дефинишу односи између инвеститора и новчано дефицитарних субјеката који размењују новчане токове и уређују сва међусобна права и обавезе уговорних страна.

С обзиром на сложеност и специфичност потраживања које је инкорпорирано у финансијске инструменте, финансијски инструменти се класификују на *основне, сложене и деривативне* финансијске инструменте. **Основни финансијски инструменти** су традиционални финансијски инструменти: акције, обвезнице у којима је спојено право, тј. потраживање према нето имовини и делу оствареног резултата привредног друштва (власнички финансијски инструмент), односно потраживање за повраћај главнице и камате, наведених у финансијском инструменту (дужнички финансијски инструмент). **Сложени финансијски инструменти** представљају финансијске инструменте у које је уграђена опција конверзије, те попримају карактеристике осталих финансијских инструмената. **Деривативни финансијски инструменти** су финансијски инструменти, изведени из основних финансијских инструмената, чија вредност зависи од вредности одређене варијабле дефинисане у самом деривативном финансијском инструменту.

Полазећи од дефиниције садржане у *МСФИ 9 – Финансијски инструменти*, деривативни финансијски инструменти представљају финансијске инструменте који су изведени из неког другог, основног финансијског инструмента, тј. који имају иста или слична обележја као основни финансијски инструмент, а поседују карактеристике које их разликују од основног финансијског инструмента. Деривативни финансијски инструменти односе се на финансијске, тј. робно-новчане трансакције које за последицу имају прилив или одлив новчаних средстава.

Основне карактеристике деривативног финансијског инструмента¹ су:

- његова вредност се мења се у зависности од кретања променљиве (варијабле) која се налази у основи самог инструмента, односно уговора. Основни финансијски инструмент из којег је изведен деривативни финансијски инструмент назива се варијаблом или променљивом. Као про-

1) МСФИ 9 - *Финансијски инструменти*: Прилог А - Дефиниције

менљива у основи инструмента, односно уговора, може се јавити: каматна стопа, цена финансијског инструмента, цена робе, девизни курс, берзански индекс, ценовни или каматни индекс, кредитни рејтинг или нека друга променљива;

- не захтева почетно нето улагање, или захтева почетно нето улагање мање од оног које би било потребно за друге врсте уговора код којих се очекује да на сличан начин реагују на промене у тржишним условима; деривати представљају финансијске инструменте које карактерише висок левериџ, будући да се уз мала нето улагања могу остварити високе стопе приноса;
- измирују се на одређени датум у будућности; извршење конкретног уговора о року доспећа је наплата потраживања, односно исплата обавеза између уговорних страна, што подразумева могућност нето поравнања.

Вредност изведеног финансијског инструмента зависи од кретања варијабле која се налази у његовој основи, која детерминише карактер позиције: потраживања или обавезе, коју ће уговорна страна имати у одређеном временском тренутку. Како утврдити величину дериватне позиције у уговору? Дериватни финансијски инструменти немају своју властиту вредност, него се њихова вредност утврђује на основу вредности варијабле из које су изведени. Дефинисану варијаблу применити на *обрачунски износ*²: валуту, број акција, количину јединица дефинисаних уговором. Финансијски деривати користе се за смањење ризика применом основног принципа заштите од ризика: *заштита од ризика укључује учествовање у финансијској трансакцији која неутрализује дугу позицију*³ *преузимањем додатне кратке позиције и неутрализује кратку позицију преузимањем додатне дуге позиције.* (Federic, S., Stanley, G. 2019: 584)

Дериватни финансијски инструмент дефинишу презентоване карактеристике које су условни критеријум, како би одређени уговор рачуноводствено посматрано испунио услове признавања. Дакле, на основу наведених карактеристика деривативних финансијских инструмената, ради се о сложеним финансијским инструментима.

1.1. Врсте деривативних финансијских инструмената

Деривативни финансијски инструменти имају велику и све значајнију улогу на финансијском тржишту. То су финансијски инструменти чије цене су утврђене (изведене) на основу цена других финансијских инструмената. Деривативни финансијски инструменти се називају условним потраживањима, зато што су исплате које доносе ови инструменти условљене ценама других финансијских инструмената.

2) Обрачунски износ представља износ који ће бити размењен између уговорних страна о року доспећа деривата.

3) Дуга позиција: Финансијска институција купује имовину и заузима дугу позицију, што излаже институцију ризику ако повраћај, односно зарада није сигурна. Са друге стране, ако је продала имовину коју је уговорила да достави другој странци на неки будући датум, каже се да је заузела кратку позицију.

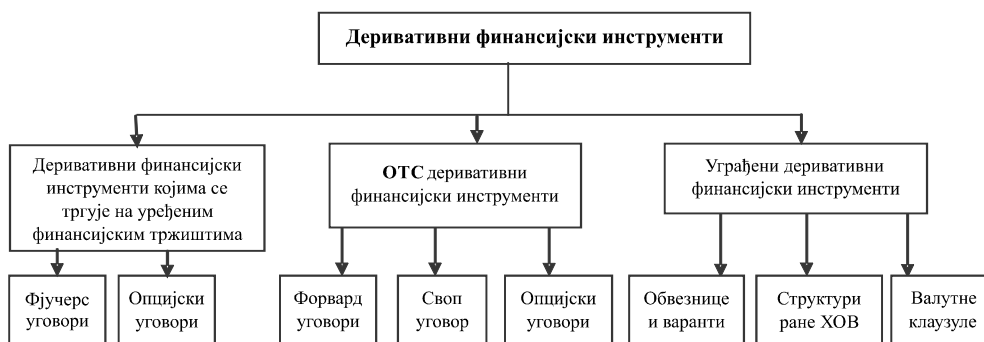
Када је реч о врстама деривативних финансијских инструмената, постоји велики број подела. Најједноставнија и најпрактичнија је подела на: форварде, фјучерсе, опције и свопове. Ова четири финансијска деривата представљају основу осталих финансијских деривата. Наплата и извршење деривативних финансијских инструмената врше се на неки датум у будућности у року дужем од два радна дана од дана закључивања уговора.

Класификација деривативних финансијских инструмената, према начину и месту трговања:

- деривативни финансијски инструменти којима се тргује на уређеном финансијском тржишту: терминска берза,
- деривативни финансијски инструменти којима се тргује на секундарном тржишту: ОТС (*Over-The-Counter*),
- деривативни финансијски инструменти уграђени у неке друге финансијске инструменте: уграђени деривати.

На Слици 1 презентована је подела финансијских деривата:

Слика 1- Класификација деривативних финансијских инструмената

Извор: Prilagopeno prema Hull, J., (2018) *Options, Futures and Other Derivatives*

Деривативни финансијски инструменти којима се тргује на уређеним финансијским тржиштима су: фјучерси и опције. ОТС (*Over-The-Counter*) деривативни финансијски инструменти су нестандардизовани финансијски инструменти где две уговорне стране саме или путем посредника уговарају све битне елементе трансакције. Износ и рок доспећа трансакције одређује се произвољно између уговорних страна. Непостојање клириншке куће и обавезе полагања маргинских депозита између уговорних страна проузрокује ризичност финансијског инструмента и немогућност извршења. ОТС деривативни финансијски инструменти су: форвард уговори, своп уговори и опцијски уговори.

Основна обележја финансијских деривата представљена су у Табели 1.

Табела 1 - Основне карактеристике уређених и ОТС тржишта

Уређена тржишта	ОТС
Трговање на тржиштима	Путем посредника
Стандардизовани производи	Нестандардни производи
Фиксни износи и рокови доспећа	Било који износ и рок доспећа
Лагана промена позиције	Кредитни ризик
Потпуна елиминација кредитног ризика друге уговорне стране путем клириншке куће ⁴	Не треба сагласност регулатора

1.2. Форвард уговори

Форвард уговори су најједноставнији деривативни финансијски инструменти. Они представљају уговоре о куповини и продаји одређене имовине по унапред уговореној цени или курсу: робни⁵ и валутни форвард, на унапред уговорени датум доспећа, уговорени дан доспећа мора бити најмање три радна дана од дана уговарања. Предмет форварда је купопродаја страних валута, робе и вредносних папира. У Табели 2 презентован је валутни форвард уговор са трансакцијом купопродаје валута:

Табела 2 - Форвард уговори

ВАЛУТНИ ФОРВАРД ⁶			
Редни број	Купопродаја валута	Рок размене валуте (дана)	Размена валуте-ефектива између клијената и банке
1.	Спот трансакција	< 2	размена валуте по куповном курсу банке за ефективну валуту на шалтеру банку- на лицу места
2.	Терминска трансакција	> 2	закључење уговора финансијски дериват-форвард fx

- 4) Клириншка кућа је берза чији циљ је да олакша трговину. Клириншка кућа може се поставити као посредник између два трговца: купца и продавца, спроводећи намеру затварања отворених позиција у уговорима захваљујући саставу margin депозита. Margin депозити су гарантни депозити које купци и продавци морају преко својих брокера положити код клириншке куће да би могли трговати. Иницијална маргина се обично креће у распону од 5% до 15% укупне вредности уговора. Уговори који гласе на активу чије су цене волатилније захтевају више маргине.
- 5) Робни форвард: *underlying* варијабла је цена робе или сировине. Пример: форвард продаја 1.000 т пшенице 1. класе за 1 милион евра, франко складиште Хамбург, 23.09.2020. године, терминал 9 у 10:00 сати по средњеевропском времену. Приликом доспећа, купац је продавцу дужан да исплати уговорени износ новца, а продавац је купцу дужан да испоручи робу уговорене количине и квалитета, на уговореном месту и у уговорено време.
- 6) Код овог финансијског деривата *underlying* варијабла је однос курса између двеју различитих валута.

Форвард уговори: се обавезно извршавају, уз постојање изразитог кредитног ризика. Уговарају се на краћи рок (до годину дана) и на дужи рок (десет година).

Термински уговор о каматној стопи (*Forward Rate Agreement: FRA*). Код овог форвард уговора варијабла или променљива је висина тржишне каматне стопе: 3-месечни EURIBOR⁷, 6-месечни USD LIBOR⁸.

FRA је договор двеју уговорних страна у којем се одређује каматна стопа за одређени период у будућности, без обавезе промене износа главнице.

Основне карактеристика FRA уговора су:

- Номинални износ, односно главница FRA уговора се не мења, главница је основица за обрачун износа који ће се на датум измирења FRA уговора платити, односно наплатити;
- На дан закључења FRA уговора дефинишу се: номинални износ, FRA каматна стопа, уговорна страна која купује, односно продаје FRA уговор;
- Два дана раније пре извршења FRA уговора, утврђује се вредност референтне каматне стопе, која уговорним странама служи за обрачун износа који ће се на датум намире платити, односно наплати;
- Износ се плаћа, односно наплаћује на датум почетка FRA периода. Износ који се плаћа, односно наплаћује доспева на датум доспећа FRA периода, а плаћа се на датум почетка FRA периода, потребно га је дисконтовати на садашњу вредност (NPV-Net Present Value).

Приликом закључивања FRA уговора у обзир се узимају 3-месечне и 6-месечне референтне каматне стопе (LIBOR или EURIBOR).

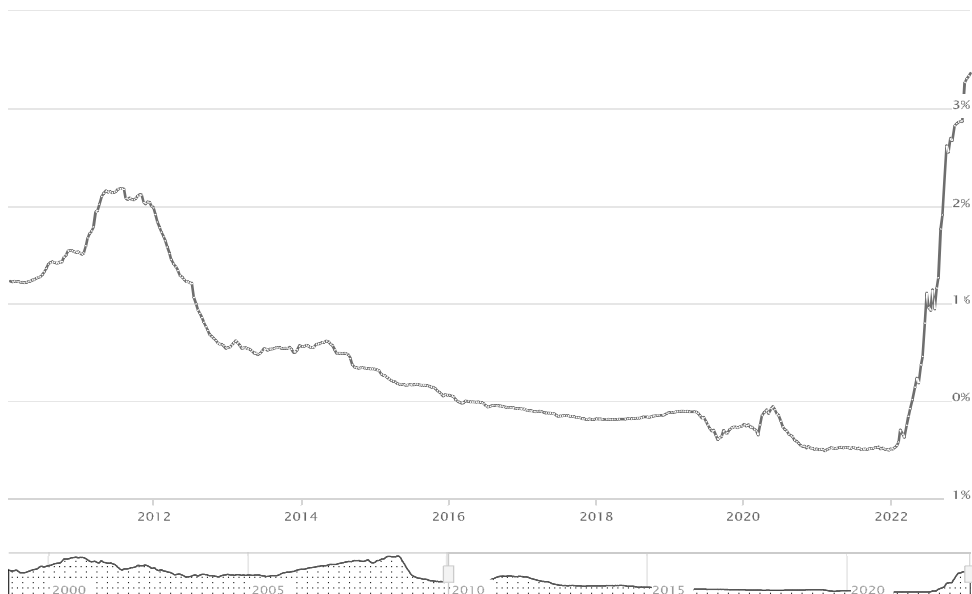
На Графикону 1 презентована је каматна стопа везана за EURIBOR која се објављује сваког дана у 11 сати по средњеевропском времену за сваки од његових дефинисаних периода: једна недеља, један месец, три месеца, шест месеци и 12 месеци.

7) EURIBOR = Euro Interbank Offered Rate. EURIBOR је референтна вредност критичне каматне стопе одобрене у складу са BMR. Израчунава се по Методологији за одређивање Benchmark (EMMI - European Money Markets Institute) и ослања се на доприносе панела кредитних институција које су активни учесници на новчаном тржишту евра. Детаљније видети на: <https://www.emmi-benchmarks.eu/euribor-org/about-euribor.html> (10.9.2019).

8) LIBOR = London Interbank Offered Rate. Libor је просечна међубанкарска каматна стопа по којој је избор банака на лондонском тржишту новца спреман да позајмљује једна другој. Раст и пад каматне стопе Libor могу имати последице по каматне стопе свих врста банкарских производа: штедних рачуна, хипотека, кредита. Детаљније видети на: <https://www.global-rates.com/interest-rates/libor/libor.aspx> (10.9.2019).

Графикон 1- Референтна каматна стопа EURIBOR

од 7. јануара 2010. до 25. јануара 2023.

Извор: <https://www.euribor-rates.eu/en/current-euribor-rates/4/euribor-rate-12-months>

Два правила која се примењују на ову врсту деривата су:

- када постоји задужење новца у будућности, са циљем заштите раста каматних стопа треба купити FRA уговор;
- када постоји пласирање новца у будућности, са циљем заштите пада каматних стопа треба продати FRA уговор.

Пример 1 А: Заштита од нежељеног пораста каматних стопа у којем клијент зна да ће се краткорочно задужити за 2 месеца у валути EUR на рок од 3 месеци. Како би се заштитио од могућег раста тржишних (референтних) каматних стопа, клијент треба да купи Уговор о терминској стопи (FRA). Клијент је затражио 2/5 котацију за валуту EUR. Клијент с банком закључује трансакцију у којој купује FRA уз договорену FRA стопу. Банка је путем својег FRA калкулатора 2/5 зарачунала FRA ask⁹ и FRA bid¹⁰ стопе. Банка и клијент се договарају да ће два радна дана раније, пре почетка уговором дефинисаног рока упоредити тако договорену FRA стопу и референтну каматну стопу важећу за тај период, 3-месечни EURIBOR.

У наставку рада презентован је поступак одређивања цене FRA уговора.

9) Цена (стопа) по којој је продавац спреман да прода хартију од вредности.

10) Цена (стопа) по којој је трговац спреман да купи хартију од вредности

Преглед 1 - Прорачун одређивања цене FRA уговора¹¹

Одређивање цене FRA уговора

FRA уговор 2 -5 у износу од EUR 2.500.000

Идеја: Давање депозита на три месеца два месеца од данас је исто као давање обичног депозита на пет месеци и узимање редовног депозита на два месеца.

Резултантна позиција - неутрална за прва два месеца, те дуга (дати депозит) за последња три месеца – ask FRA.

Котације за EUR депозите:

	Bid*	Ask**
2М	3%	4%
5М	4%	5%

*) Стопа по којој је купац спреман да купи хартију од вредности.

**) Стопа по којој је продавац спреман да прода хартију од вредности

Прва трансакција: давање депозита на 5 месеци:

- Примици = $(2.500.000 \times 0,05 \times 151) / 360 = 52.430,56$

Друга трансакција: узимање депозита на 2 месеца:

- Издаци = $(2.500.000 \times 0,03 \times 61) / 360 = 12.708,34$

Имплицирана ask каматна стопа:

$$\text{FRA ask rate} = \frac{(RL \times DL) - (RS \times DS)}{36.000 + (RS \times DS)} \times \frac{36.000}{DL - DS} = \frac{(5 \times 151) - (3 \times 61)}{36.000 + (3 \times 61)} \times \frac{36.000}{151 - 61} = \frac{572}{36.183} \times 400 = 6,32\%$$

$$\text{FRA bid rate} = \frac{(RL \times DL) - (RS \times DS)}{36.000 + (RS \times DS)} \times \frac{36.000}{DL - DS} = \frac{(4 \times 151) - (4 \times 61)}{36.000 + (4 \times 61)} \times \frac{36.000}{151 - 61} = \frac{360}{36.244} \times 400 = 3,97\%$$

где су: RL - дугорочна стопа, RS - краткорочна стопа, DL - број дана у дужем периоду, DS - број дана у краћем периоду

Доспеће FRA уговора:

Клијент је купио у року од 90 дана FRA 2-5 од банке по стопи од 6,32%, те да је 3М ZIBOR¹² валутација износила 7%.

$$D = \frac{(L - F) \times N \times C}{36.000 + (L \times N)} = \frac{(7 - 6,32) \times 90 \times 2.500.000}{36.000 + (7 \times 90)} = 4.880.$$

где су: L-3m ZIBOR камата, F-FRA камата, N-број дана депозита, C-износ Банка клијенту измирује разлику између 7% и 6,32%.

11) Прилагођено према: Hrvatski institut za bankarstvo i osiguranje i Raiffeisen Trening Centar, *Derivativni instrumenti, Sarajevo, 2008.*

12) Индекс који представља референтну вредност на хрватском тржишту.

1.3. Своп уговори

Своп представља проширење форвард уговора на већи број периода, односно своп уговор представља деривативни финансијски инструмент код којег се:

- једна врста финансијских инструмената имовине или обавеза замењује другом врстом имовине или обавеза, и
- уговорне стране се обавезују на међусобну размену периодичних исплата различитих врста камата у истим или различитим валутама.

Најчешће коришћени свопови у свету су: каматни своп, валутни своп и робни своп.

Каматни своп је финансијски инструмент којим се врши:

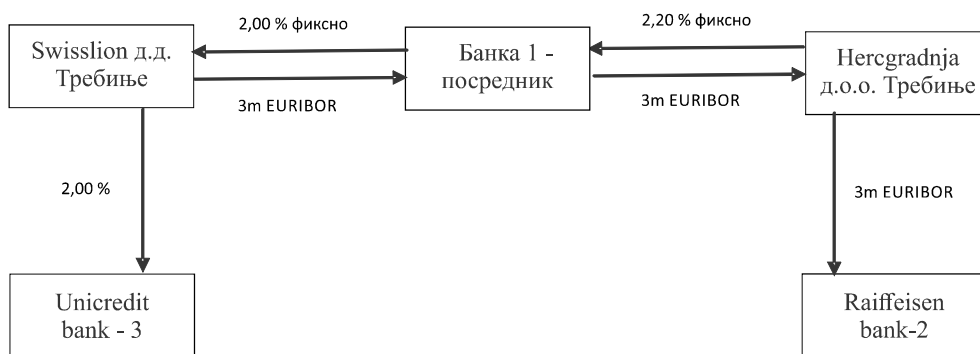
- замена фиксне каматне стопе за променљиву каматну стопу у истој валути или обрнуто (*plain vanilla interest rate swap*);
- замена једне променљиве каматне стопе за другу променљиву каматну стопу у истим валутама: Euribor за Libor (*basis swap*), и
- замена камата у различитим валутама (*cross currency*).

Основни елементи уговора о каматном свопу:

- уговорне стране,
- датум закључивања уговора и датум завршетка уговора,
- номинални износ – обрачунска главница (основица за обрачун камате),
- подаци о уговореним каматним стопама: висина фиксне каматне стопе, врста референтне променљиве каматне стопе (EURIBOR, LIBOR, USA), обрачун камате, метода обрачуна камата, датум почетка обрачуна камата,
- динамика и начин плаћања камата.

Најчешћи и најразвијенији облик каматног свопа је једновалутни каматни своп, који је илустрован Сликаом 2.

Слика 2 - Једновалутни каматни своп с пословном банком као посредником између два привредна друштва

Извор: Прилагођено према: (Маркус, А., Бодие, З., Кане, А., 2009 : 564)

Сликом 2 представљен је једновалутни каматни своп с пословном банком као посредником - дилером између два привредна друштва. Привредно друштво Нерсградња d.o.o. Требиње отплаћује кредит Raiffeisen bank уз променљиву каматну стопу дефинисану као тромесечни EURIBOR. Са друге стране, привредно друштво Swisslion d.d. Trebinje отплаћује кредит Unicredit bank уз фиксну годишњу каматну стопу од 2%. Оба привредна друштва: Нерсградња и Swisslion јављају се *банци посреднику-дилеру*, од ње захтевају да им путем једновалутног каматног свопа њихове каматне стопе по кредитима које отплаћују промени из променљиве у фиксну (Нерсградња) односно из фиксне у променљиву (Swisslion). *Банка посредник – дилер ће*, на основу захтева привредних друштава закључити каматни своп на међубанкарском тржишту са домаћом или страном банком. Номиналан, односно уговорени износ главнице на који се уговара каматни своп не размењује се.

Илустрација хеџинга токова готовине:

- Економски ризик: Кредит са променљивом каматном стопом доводи до осцилација токова готовине и резултата у рачуну добити и губитка.
- Ставка хеџинг: Износ камате.
- Инструмент хеџинга: Уговор о каматном свопу (плаћа се фиксно, прима променљиво).

Како инвеститор, односно емитент - издавалац дугорочних дужничких финансијских инструмента може да се заштити од ризика од нежељеног кретања тржишних каматних стопа или међувалутних курсева, путем којих спекуланти желе да остваре добит од раста или пада каматне стопе, односно раста или пада курса неке валуте?

Пример 1 Б: *Електропривредно привредно друштво купило је корпоративне обвезнице у вредности од 5.000.000 Е. Доспеће обвезница је 60 месеци (5 година) и по обвезници се исплаћује фиксна каматна стопа по годишњој каматној стопи од 6%. Такође, привредно друштво очекује да би тржишна каматна стопа могла значајно порастати у идућих пет година, што би резултирало падом вредности обвезница, те је одлучило да с банком закључи уговор о каматном свопу са елементима дефинисаним у Табели 3.*

Табела 3 - Елементи за прорачун каматног свопа

Датум уговарања	30.06.2018. године
Уговорена страна I	Електропривредно друштво ХЕВ Мркоњић Град
Уговорена страна II	Unicredit банка Бања Лука
Страна која плаћа по фиксној стопи	Електропривредно друштво ХЕВ Мркоњић Град
Страна која плаћа по променљивој стопи	Unicredit банка Бања Лука
Номинални износ	5.000.000 Е
Висина фиксне каматне стопе	6% годишње

Висина променљиве каматне стопе	6-месечни EURIBOR +450 б.р.
Датум почетка обрачуна камате	01.07.2018. године
Датум утврђивања висине променљиве каматне стопе	Два радна дана пре почетка идућег обрачуна камата
Метода обрачуна камате	360/360
Датум првог плаћања/наплата камате	01.01.2019. године
Завршетак уговора	30.06.2023. године

На основу наведених елемената дефинисаних у претходној табели врши се прорачун цене каматног свопа.

Преглед 2 - Прорачун цене каматног свопа

Одређивање цене каматног свопа	
1.	Номинални износ 5.000.000 Е - Ванбилансна евиденција
2.	Временско разграничење финансијских прихода по уговору о каматном свопу: $5.000.000 \text{ Е} \times 3\% = 150.000 \text{ Е}$ – полугодишњи обрачун $150.000 \text{ Е} / 6 = 25.000 \text{ Е}$ – месечни обрачун
3.	Временско разграничење финансијских расхода по уговору о каматном свопу: $5.000.000 \text{ Е} \times 2,4\% = 120.000 \text{ Е}$ – полугодишњи обрачун $120.000 \text{ Е} / 6 = 20.000 \text{ Е}$ – месечни обрачун
4.	Свођење каматног свопа на фер вредност ¹³ : Претпоставља се да је фер вредност каматног свопа за банку на дан 30.09.2018.године била позитивна и износила је 350.000 Е.
5.	Компензација међусобних потраживања и обавеза по своп уговору 30.000 Е
6.	Наплата потраживања по камати након проведене компензације 30.000 Е
7.	Искњижење номиналног износа из ванбилансне евиденције 5.000.000 Е

13) Фер вредност каматног свопа током трајања своп уговора осцилира, због осцилације у вредности променљиве каматне стопе. Фер вредност каматног свопа једнака је разлици садашње вредности свих будућих новчаних примитака и свих будућих новчаних издатака по своп уговору. Фер вредност каматног свопа у једном обрачуномском периоду може бити позитивна, што је резултат деривативне финансијске имовине у билансу и нереализованој добити од трговања у рачуну добити и губитака банке. Садашња вредност је алат којим се повезују будући износи, токови готовине са садашњим износима, применом дисконтне стопе. Одмеравање фер вредности имовине или обавеза применом технике садашње вредности обухвата све елементе који следе из перспективе тржишног учесника на датум одмеравања. Детаљније видети: МСФИ 13 - Одмеравање фер вредности, Став Б 13

1.4. Фјучерси

Фјучерс уговор је термински уговор о куповини и продаји одређене врсте робе или финансијских инструмената по унапред утврђеној цени, у унапред утврђеном временском периоду. Користе их менаџери да би фиксирани будућу цену робе, фиксирани каматне стопе и курсеве страних валута. Фјучерс уговори су стандардизовани термински уговори којима се активно тргује на уређеним финансијским тржиштима, чија вредност се дневно утврђује и јавно објављује, код којих се као посредник између уговорних страна јавља клириншка кућа. Клириншка кућа се јавља као гарант фер трговине на наведеном тржишту. Клириншка кућа води рачуне депозита (маргина) учесника у трговању и врши сва прекњижавања са рачуна на рачун, прима уплате на ове рачуне и врши исплате са њих, тако да учесници у трговању, преко клириншке куће остварују добитке. (Z., Bodie, A., Kane, A., Marcus, 2009: 544)

Фјучерси су један од најшире примењених деривата на тржишту електричне енергије. Учесници тржишта електричне енергије: произвођачи, добављачи снабдевачи користе фјучерс уговоре да би се заштитили од губитака, због сталних промена спот цена. Приликом закључивања фјучерс уговора утврђује се укупна количина електричне енергије која треба да буде испоручена, цена, место испоруке, датум трговања. Фјучерс уговори имају рок доспећа у распону од сат времена до највише једне године.

Имајући у виду високу волатилност цена електричне енергије, привредно друштво, односно инвеститори желе да се заштите од ризика од промена цена, применом хеџинг методе која налази пуну примену на тржишту електричне енергије.

Пример: На Сеерех берзи Београд¹⁴ закључен је фјучерс уговор између снабдевача (купца) и добављача (продавца), 1. јануара текуће године (датум означен са t_0) с унапред одређеном ценом електричне енергије од 60 Е/МWh (фиксно утврђеном ценом); обе уговорне стране су се договориле за уговорену количину, у максималном износу електричне енергије од 50.000 МWh, за испоруку у мају месецу посматране године, коју ће снабдевач платити по фиксно утврђеној цени од $X = 60$ Е/МWh. Закључени уговор је добављача електричне енергије изложио ризику и он је одмах почео примењивати хеџинг методу на основу које се обе уговорне стране договарају око утврђивања цене електричне енергије према фјучерс уговору.

Смисао фјучерс уговора је да се одреди његова вредност у сваком тренутку t до тренутка T када он истиче, у односу на купопродају електричне енергије по фиксно утврђеној цени X по јединици електричне енергије. Вредност фјучерса уговора за страну која плаћа електричну енергију утврђује се формулом (A. Eydeland, K., Wolyniec, 2003: 20-29), која следи:

$$V(t, F_{tT}) = e^{-r(T-t)}(F_{tT} - X)$$

14) Циљ приступања Електропривреде Републике Српске берзи електричне енергије је повећање могућности трговине електричном енергијом, а првенствено продајом вишкова електричне енергије на транспарентан начин, у складу са праксом и стандардима ЕУ. Пословањем на организованом тржишту електричне енергије ризик да се не наплати испоручена електрична енергија своди се на минимум, јер финансијски клиринг обавља највећа европска клириншка компанија (ЕСС), која управља ризицима и обезбеђује да продата електрична енергија буде наплаћена.

Вредност фјучерса уговора за страну која испоручује електричну енергију утврђује се према следећој формули:

$$V(t, F_{tT}) = e^{-r(T-t)}(X - F_{tT})$$

где су:

r – безризична камата, која износи 6%

F_{tT} – цена електричне енергије у тренутку t утврђена према фјучерс уговору,

X – фиксно одређена цена по јединици електричне енергије.

У Табели 4, уз примену наведених формула, презентована је стратегија динамичког хеџирања, с фјучерс уговором када терминске цене расту.

Табела 4 - Стратегија динамичног хеџирања код раста терминске цене

Корак хеџирања	Датум	Терминска цена EUR/MWh	Вредност уговора (EUR)	Разлика у вредности уговора (EUR)	Delta хеџинг (MWh)	Број уговора	Рачун margina (EUR)	Разлика у рачуну margina (EUR)
1	1. јан	60	0	0	48.870	98	0	0
2	1. феб	60	-491.202	-491.202	49.120	98	487.509	487.509
3	1. мар	70	-984.670	-493468	49.347	99	977.731	490.222
4	1. апр	80	-1.480.659	-495.989	49.599	99	1.465.462	487.731
5	1. мај	90	-1.979.100	-498.441	49.844	100	1.955.696	490.234
Истек уговора	20. мај	100	-2.479.100	-500.000	50.000		2.455.696	500.000

Берза електричне енергије захтева да се одмах после закључења уговора, код клириншке куће положи сигурносни депозит како би се смањио могући ризик неизмирења обавеза. Тај сигурносни депозит назива се иницијална маргина и утврђује је банка на основу величине уговора и параметара волатилности за уговор. Иницијалне маргине се враћају уговорним странама, након доспелости фјучерс уговора. Варијацијска маргина за фјучерс позицију рачуна се према формули: број уговора x (утврђена цена на последњи дан трговања на берзи - терминска берза). Позитиван износ значи добит од презете позиције, односно негативан износ је губитак због напуштања те исте позиције (J. Hull: 2018: 54-61).

1.5. Опције

Значајан напредак на финансијским тржиштима последњих година огледа се у порасту фјучерс уговора и опција. Фјучерс уговори и опције доносе исплате које зависе од вредности друге активе: цене робе, цене обвезница и акција или вредности тржишних индекса. Због тога се ти финансијски инструменти називају *условним потраживањима*.

Опцијски уговор је уговор код којег продавац опције има неопозиву обавезу да на захтев купца опције купи или прода одређени износ неке имовине по унапред уговореној цени или курсу у року дужем од два дана од дана закључења уговора.

Купац опције има право, али не и обавезу да купи или да прода унапред уговорени износ неке имовине по унапред уговореној цени или курсу. Продавцу опције купац је дужан да плати одговарајућу накнаду у облику опцијске премије.

С обзиром на права која дају купцу опције, опцијски уговори се класификују (Markus, A., Bodie, Z., Kane, A., 2009:467-473) на:

- Опције с правом куповине или *call опције*, и
- Опције с правом продаје или *put опције*.

Кол-опција даје право на куповину одређене активе по утврђеној цени, која се назива *цена извршења*, на утврђени датум доспећа. Власник кол-опције нема обавезу да реализује опцију. Власник ће изабрати извршење само ако тржишна вредност активе која се може купити превазилази цену извршења. Цена извршења је цена која је договорена за куповину активе или продају активе. Продавци кол-опција, који издају опције, примају премију данас као надокнаду за могућност да ће имати обавезу да на неки будући датум доставе активу по цени извршења која је нижа од тржишне вредности активе. На вредност кол-опције утичу следећи фактори: тржишна цена обичне акције, цена реализације опције, дужина преосталог времена до доспећа опције, променљивост тржишне цене акције и висина каматне стопе која се обрачунава на улагање без ризика. (Иванишевић, М., 2009:372)

Пут-опција даје власнику право на продају одређене активе по утврђеној цени извршења или пре утврђеног датума доспећа. Пут-опција ће бити извршена само под условом да је цена извршења виша од цене основне активе.

2. Рачуноводство заштите од ризика – хеџинг

Рачуноводство заштите омогућава признавање ефеката компензације промена фер вредности или новчаних токова између двеју или више ставки којима се заједно управља у сврху заштите од одређеног ризика у финансијским извештајима истог рачуноводственог периода. Због тога се имплементира нови модел рачуноводства заштите, са значајним побољшањем усклађивања и повезивања рачуноводства заштите и управљања ризицима, који треба да буде доступан корисницима финансијских извештаја¹⁵.

Досадашњи модел рачуноводства заштите био је прилагођен финансијским институцијама, које су се финансијским дериватима штитиле од ризика повезаних са одређеним ставкама. Нефинансијске институције углавном нису примењивале рачуноводство заштите. Многи инвеститори и остали корисници финансијских извештаја истакли су жељу за разумевањем ризика са којима се привредно друштво суочава, као и начина на који менаџмент управља тим ризицима, као и ефикасности стратегије управљања ризицима. Рачу-

15) Доступно на: http://archive.ifs.org/Current_Projects/IASB-Projects/Financial-Instruments-A-Replacement, стр.24.

новодство заштите подразумева технике управљања ризиком које се обликују због компензације промена у фер вредност имовине или новчаног тока. (Gulin, D, 2015:24)

Новим моделом рачуноводства заштите уводи се процена ефикасности заштите на основу остваривања циљева заштите која је усмерена на економски однос између **заштићене ставке и инструмента заштите** и на утицај ефеката кредитног ризика на тај економски однос. (Hladika, M., Matovina, H., Perčević, H., 2017:479)

Основни елементи хеџ трансакције су:

- **Хеџ ставка** (ставка која се штити). Хеџ ставка представља позицију на основу које је привредно друштво изложено одређеном ризику, чија реализација доводи до промене фер вредности или новчаних токова, који су са том позицијом повезани. Привредно друштво у хеџ документацији¹⁶ означава дату позицију као хеџ ставку на коју ће бити примењена правила хеџ рачуноводства. Ставке хеџинга које се квалификују¹⁷ су:
 - **постојећа средства**: потраживања у иностраној валути, пласмани са варијабилном каматном стопом, залихе готових производа;
 - **постојеће обавезе**: кредити са фиксном каматном стопом, обавезе по основу обвезница, кредити у иностраној валути;
 - **чврсте уговорне обавезе**: уговори о размени одређене количине робе, услуга или новца по унапред уговореној цени на унапред утврђени датум при чему најчешће садрже рестриктивне клаузуле које одвраћају сваку од страна да одустане од извршења уговора. Пример: уговор о набавци робе са унапред дефинисаном ценом, уговор о кредиту са фиксном каматном стопом;
 - **очекиване трансакције**. Трансакција за коју није закључен уговор, али на основу искуства које претходи постоји вероватноћа да ће се она десити.

Хеџ инструмент (инструмент заштите). Инструменти који се квалификују¹⁸ су:

- дериват који се мери по фер вредности кроз рачун добити и губитка, осим продатих опција,
- недеривативна финансијска имовина и недеривативна финансијска обавеза која се мери по фер вредности кроз рачун добити и губитка.

16) Хеџ документација садржи: 1. Стратегију управљања ризицима (учешће кредита са варијабилном каматном стопом мора се кретати у интервалу 30%-50%); 2. Циљ управљања ризицима: дефинише се начин на који каматни своп омогућава конверзију одређене обавезе с фиксном каматном стопом у обавезу са варијабилном каматном стопом; 3. Методе за оцену ефективности хеџ односа; 4. Елементе хеџ трансакције; 5. Моделе хеџ рачуноводства: хеџ рачуноводство фер вредности, хеџ рачуноводство готовинског тока и хеџ рачуноводство улагања у инострано половање.

17) Видети: МСФИ 9 - Финансијски инструменти, ставови 6.31-6.36

18) Видети: МСФИ 9 - Финансијски инструменти, ставови 6.21-6.26

Хеџ инструмент је изведени финансијски инструмент – дериват, који задовољава дефиницију из релевантног стандарда.

- **Ризик који је предмет заштите.** Привредно друштво обелодањује информације о природи и степену ризика који потичу од финансијских инструмената. У зависности од организације и величине привредног друштва, саставља се стратегија управљања и заштите од ризика. Стратегијом се идентификују ризици којима је Друштво изложено, као и активности управљања ризицима. На које врсте ризика се примењује рачуноводство хеџинга?

Хеџ рачуноводство примењује се на следеће врсте ризика:

- **кредитни ризик** дефинише се као ризик да ће једна страна у финансијском инструменту неиспуњењем своје обавезе проузроковати финансијски губитак друге стране¹⁹. Кредитни ризик јавља се код свих врста финансијских инструмената осим код финансијских инструмената по фер вредности кроз добит или губитак. Дакле, ефекат кредитног ризика није од доминантног значаја да утиче на промену фер вредности заштићене ставке и инструмента заштите између којих постоји економски однос²⁰. Процена ефеката кредитног ризика односи се и на инструменте заштите и на заштићене ставке. Ефекат кредитног ризика друге стране и субјективног сопственог кредитног ризика одражава се на мерење фер вредности;
- **финансијски (тржишни ризик)** представља ризик да ће фер вредност или будући токови готовине финансијског инструмента флукуирати услед промена тржишних цена. Тржишни ризик састоји се од три врсте ризика: валутног ризика, ризика каматне стопе и ценовног ризика. *Валутни ризик* је ризик од флукуирања фер вредности или будућих токова готовине финансијског инструмента услед промена девизног курса²¹. *Ризик од каматне стопе* је ризик да ће фер вредност или будући токови готовине финансијског инструмента флукуирати услед промена тржишних каматних стопа²².

Хеџ рачуноводство се примењује на компоненте ризика које су повезане са финансијском ставком. Пример: Када је финансијска институција на основу пласмана кредита изложена истовремено валутном и каматном ризику, њој је дозвољено да хеџује искључиво каматни ризик.

Хеџ рачуноводство се, такође, примењује на валутну компоненту ризика која је повезана са нефинансијском ставком. Пример: Када постоји уговор о набавци природног гаса деноминован у руским рубљама, није дозвољено да се хеџује од промена ценовним компонентама, већ само од промене девизног курса валуте.

19) Видети: МСФИ 7 - Финансијски инструменти: објелодањивање, Додатак А

20) Видети: МСФИ 9 - Финансијски инструменти, тачка Б.6.4.7.

21) Видети: МСФИ 7 - Финансијски инструменти: објелодањивања, Додатак А

22) Видети: МСФИ 7 - Финансијски инструменти: објелодањивања, Додатак А

2.1. Критеријуми квалификовања за рачуноводство хеџинга

Критеријум квалификовања за хеџ рачуноводство²³ су:

- однос хеџинга састоји се од прикладних инструмената хеџинга и прикладних ставки хеџинга,
- формално означавање и документовање односа хеџинга и циља управљања ризиком привредног друштва и стратегије за предузимање хеџинга. Анализа извора неефективности хеџинга и начин на који се утврђује **коефицијент хеџинга**.
- ефективност хеџинга.
 - између хеџ ставке и хеџ инструмента постоји чврста економска веза.
 - кредитни ризик који је повезан са хеџ ставком и хеџ инструментом не утиче значајно на промену њихове вредности.
 - коефицијент хеџинга је однос између количине хеџ инструмента који се користи као инструмент заштите у конкретној хеџ трансакцији и количине хеџ ставки које представљају предмет заштите у тој истој хеџ трансакцији; хеџ рацио не сме се постављати да проузрокује неефективност хеџа јер би на тај начин менаџмент привредног друштва злоупотребио хеџ рачуноводство за сврхе управљања добитком.

2.2. Модели хеџ рачуноводства

Рачуноводством заштите, ефекти компензације фер вредности инструмента заштите и заштићене ставке која се односи на специфичан ризик, признају се на рачуну добити / губитка у истом рачуноводственом периоду. Постоје три модела хеџ рачуноводства:

- хеџ рачуноводство фер вредности (*Fair value hedge*),
- хеџ рачуноводство готовинских токова (*Cash flow hedge*) и
- хеџ рачуноводство нето улагања у инострано пословање (*Foreign currency exposure hedge*).

Код сваког модела хеџ рачуноводства важно је конкретизовати ризик од којег ће инструмент заштите штитити промене фер вредности или новчаних токова заштићене ставке. За процес финансијског извештавања важно је идентификовати модел рачуноводства заштите који извештајно привредно друштво примењује због различитог третмана признавања и мерења инструмената заштите и заштићене ставке, те с њима повезаних добитака и губитака. Све информације о врсти модела заштите потребно је објавити корисницима финансијских извештаја како би могли објективно да анализирају финансијске извештаје.

23) Видети: МСФИ 9 - Финансијски инструменти, ставови 6.4

2.2.1. Хеџ рачуноводство фер вредности

Обрачун заштите фер вредности врши се на следећи начин:

- добитак или губитак од инструмента заштите признаје се у рачуну добити или губитка²⁴:
 - када је заштићена ставка власнички инструмент чија се промена фер вредности признаје у осталу свеобухватну добит, тада се добитак или губитак од инструмента заштите признаје у осталу свеобухватну добит, а добит или губитак од заштите по заштићеној ставци остаје признат у осталој свеобухватној добити;
 - када је заштићена ставка одређена финансијска имовина која се мери по фер вредности кроз добит или губитак, тада се добит или губитак од заштите признаје у рачун добити или губитка;
 - када је заштићена ставка одређена непризната чврста уговорна обавеза, промена фер вредности заштићене ставке признаје се као имовина или обавеза с одговарајућом добити и губитком;
- књиговодствена вредност заштићене ставке усклађује се за добит или губитак од заштите и то усклађивање признаје се у добит или губитак.

Усклађивање књиговодствене вредности заштићене ставке за добит или губитак од заштите амортизује се на рачуну добити или губитка ако је заштићена ставка финансијски инструмент који се мери по амортизационом трошку. Амортизација се заснива на поновној израчунатој ефективној каматној стопи на датум почетка амортизације.

2.2.2. Хеџ рачуноводство токова готовине

Заштита тока готовине представља модел хеџ рачуноводства код којег се промене новчаних токова заштићене ставке узроковане одређеним ризиком компензују променама новчаних токова инструмената заштите. Сврха заштите новчаног тока је у томе да се привредно друштво настоји заштитити од одређеног ризика: валутног или каматног ризика, који може узроковати промене новчаних токова на одређеној ставци која ствара новчане токове.

Заштита новчаног тока дефинише се као заштита од изложености променама новчаних токова која је:

- условљена одређеним ризиком повезаним са признатом имовином или обавезом и вероватном предвиђеном трансакцијом, и
- заштита од утицаја на рачун добити и губитка.

Рачуноводствени третман заштите новчаног тока односи се на признавање и мерење инструмената заштите, затим евидентирање промене новчаног тока заштићене ставке повезане са ризиком од којег се пружа заштита, а која утиче на добит или губитак привредног друштва, као и евидентирање добити

24) Видети: МСФИ 9 - Финансијски инструменти, Ставови 6.5.8

или губитка од инструмента заштите којим се елиминишу ефекти промена новчаних токова заштићене ставке на добит или губитак одређеног периода.

Карактеристике рачуноводственог третмана заштите новчаног тока²⁵ наведене су у наставку:

- Ефикасни део добити или губитка од инструмената заштите признају се у оквиру остале свеобухватне добити;
- Неефикасни део добити или губитка од инструмената заштите признају се у рачуну добити или губитка;
- Засебна компонента власничког капитала повезана са ставком хеџинга (резерве за хеџинг новчаних токова) коригује се према нижем од следећег, у апсолутним износима:
 - укупном добитку или губитку од инструмената хеџинга од почетка хеџинга,
 - укупној промени фер вредности (садашња вредност) очекиваних будућих новчаних токова ставке хеџинга од почетка хеџинга.
- Износ акумулиран у резерве за заштиту новчаног тока обрачунава се на начин наведен у наставку:
 - Ако предвиђена трансакција која је предмет хеџинга накнадно резултира признавањем нефинансијске имовине или обавезе, или предвиђена трансакција која је предмет хеџинга за нефинансијску имовину или обавезу постане утврђена обавеза на коју се примењује рачуноводство хеџинга фер вредности, износ акумулиран у резервама за заштиту новчаног тока (капиталу) уклања се из тих резерви и укључује у почетни трошак или осталу књиговодствену вредност имовине или обавезе.
 - Рекласификација из резерви за хеџинг токова готовине у рачун добити и губитка, врши се као кориговање услед рекласификације у истом периоду током којег се признају приход или расход по основу камата или изврши предвиђена продаја.
 - Ако износ акумулиран у резерве за заштиту новчаног тока представља губитак, а привредно друштво очекује да цели губитак неће бити надокнађен у једном или више будућих периода, износ се одмах рекласификује у рачун добити или губитка.

Наведени модел рачуноводства хеџинга допушта одређивање **нето позиције** као заштићене ставке у оквиру заштите новчаног тока, али само код заштите од валутног ризика. Многа привредна друштва изложена су валутном ризику приликом куповине или продаје роба и услуга које су деноминирани у иностраној валути. При том су новчани примици и издаци за које се очекује да ће настати везано за предвиђене трансакције уобичајено заштићени на нето основи.

25) МСФИ 9 - Финансијски инструменти, ставови 6.5.11- 6.5.12

Пример 1 В: Привредно друштво чија функционална валута је RSD предвиђа да ће у наредних 6 месеци остварити продају робе деноминирану у еврима у износу од 200.000 Е и куповину опреме у износу од 100.000 Е. Предвиђена продаја те куповине опреме одређују се као заштићена ставка, а **нето позиција** продаје робе и куповина опреме заштићују се **форвард уговором** за продају 100.000Е у следећих 6 месеци. Опрема се амортизује применом пропорционалне методе у периоду од 8 година. Претпоставља се да је спот курс једнак форвард курсу.

Спот курс Е / RSD:

- код почетка одређивања заштите, на почетку године 117,30
- након 6 месеци 117,80

Преглед 3 - Нето позиције заштићене ставке

Прорачун нето позиције заштићене ставке, по периодима:	
1.	Промена фер вредности инструмената заштите [$100.000 \text{ Е} \times (117,30 \text{ RSD/Е} - 117,80 \text{ RSD/Е})] = 50.000 \text{ RSD}$
2.	Евидентирање прихода од продаје у износу од 200.000 Е по текућем спот курсу од 117,80 RSD/Е $(200.000 \text{ Е} \times 117,80 \text{ RSD/Е}) = 23.560.000 \text{ RSD}$
3.	Евидентирање куповине опреме у износу од 100.000 Е по текућем спот курсу од 117,80 RSD/Е $(100.000 \text{ Е} \times 117,80 \text{ RSD/Е}) = 11.780.000 \text{ RSD}$
4.	Измирење форвард уговора
5.	Рекласификација резерви од ефикасне заштите новчаног тока из остале свеобухватне добити у рачун добити или губитка
6.	Одгађање добитака или губитака од природне заштите из добити или губитка у осталу свеобухватну добит $[100.000 \text{ Е} \times (117,80 \text{ RSD/Е} - 117,30 \text{ RSD/Е})] = 50.000 \text{ RSD}$
7.	Обрачун амортизације опреме према пропорционалној методи уз амортизацијску стопу од 12,5% (100/8 година) $11.780.000 \text{ RSD} \times 12,5\% = 1.472.500 \text{ RSD}$
8.	Рекласификација дела одгођених добитака из остале свеобухватне добити у добит или губитак $(50.000 \text{ RSD} \times 12,5\%) = 6.250 \text{ RSD}$

2.2.3. Заштита нето улагања у инострано пословање

Обрачун заштите нето улагања у инострано пословање обрачунава се на следећи начин²⁶:

- део добити или губитка по инструменту заштите који је одређен као ефикасна заштита признаје се у осталој свеобухватној добити,
- неефикасни дио признаје се у рачуну добити или губитка.

26) Видети: МСФИ 9 - Финансијски инструменти, Ставови 6.5.13- 6.5.14

Кумулативна добит или губитак по инструменту заштите који су повезани са ефикасним делом заштите акумулираним у резерви за прерачунавање страних валута рекласификује се приликом продаје или делимичне продаје иностраног пословања из сопственог капитала у рачун добити или губитка.

3. Рачуноводствени третман деривативних финансијских инструмената - рачуноводство хеџинга

Рачуноводство хеџинга има за циљ да у финансијским извештајима представи ефекте активности управљања финансијским ризицима који користе финансијске деривате и који признају ефекат деривата и ризика од којих се њиме штите у истом рачуноводственом периоду у Извештају о финансијском резултату на крају периода. Процес управљања ризицима повезаним са финансијским инструментима, такође, има за циљ да ублажи утицај осцилација фер вредности и новчаних токова повезаних са финансијским инструментима на финансијски положај, успешност пословања и новчане токове привредног друштва.

Рачуноводство хеџинга обезбеђује у финансијским извештајима привредног друштва презентацију последица хеџ трансакција. Пре ступања у хеџ трансакцију веома је важно да се менаџмент привредног друштва саветује са својим овлашћеним јавним рачуновођом, како би у својим пословним књигама избегао ситуацију која доводи до губитака, провођењем путем одговарајућих деривативних финансијских инструмената.

Деривативни финансијски инструменти евидентирају се у пословним књигама, хронолошки:

- рачуноводственим евидентирањем номиналног износа на рачунима ванбилансне евиденције,
- рачуноводственим евидентирањем почетно признате фер вредности деривативног финансијског инструмента,
- накнадним вредновањем, тј. свођењем деривативног финансијског инструмента на фер вредност,
- извршењем деривативног финансијског инструмента,
- завршетак деривативног финансијског инструмента - искњижавањем уговорене номиналне вредности финансијског инструмента из ванбилансне евиденције.

Упркос разумљивим хронолошким корацима евиденције, има се утисак да су у пракси присутне тешкоће у вези са рачуноводственим евидентирањем финансијских деривата у пословним књигама. Привредна друштва у Републици Српској евидентирање пословних промена заснованих на трансакцијама са деривативним финансијским инструментима врше применом дефинисаних рачуноводствених политика усклађених са:

- *MSFI 9 - Финансијски инструменти;*
- *MSFI 7 – Финансијски инструменти: Објелодањивања;*
- *MSFI 13 – Мјерење фер вриједности.*

Тakoђе, код евидентирања, важно је постојање одговарајуће апликативне подршке за обрачун фер вредности деривативних финансијских инструмената.

та како би се осигурало исправно презентовање на позицијама биланса – рачуна добити и губитка, односно извештаја о осталој свеобухватној добити.

А: Релевантно књижење рачуноводственог евидентирања једновалутног каматног свопа, код Unicredit bank, из Примера 1А презентовано је Табели 5.

Табела 5 - Дневник пословне промене једновалутног каматног свопа

Р.бр.	Рачун		Опис пословне промене	Износ	
	Д	Р		Д	Р
1.	Уговорена вредност финансијског деривата који се држи ради трговања	Противставка активном аналитичком рачуну	Датум трговања -Евидентирање номиналног износа у ванбилансној евиденцији	5.000.000	5.000.000
2.	Недоспела потраживања у валутама финансијских прихода према уговору о каматном свопу	Финансијски приход по уговору о каматном свопу	Временско разграничење финансијских прихода по уговору о каматном свопу	150.000	150.000
3.	Финансијски расходи према уговору о каматном свопу	Недоспела обавеза у валутама финансијских расхода према уговору о каматном свопу	Временско разграничење финансијских расхода по уговору о каматном свопу	120.000	120.000
4.	Фер вредност деривата који се држи ради трговања - деривативна финансијска имовина	Добит/губитак од трговања дериватима	Фер вредност каматног свопа	350.000	350.000
5.	Доспела обавеза у валутама финансијских расхода по уговору о каматном свопу	Доспела потраживања у валутама финансијских прихода према уговору о каматном свопу	Компензација међусобних потраживања и обавеза по своп камати	120.000	150.000
6.	Девизни рачун	Доспела потраживања у валутама финансијских прихода према уговору о каматном свопу	Наплата потраживања по камати путем спроведене компензације	30.000	30.000
7.	Противставка активном аналитичком рачуну	Уговорена вредност финансијског деривата који се држи ради трговања	Искњижавање номиналног износа из ванбилансне евиденције	5.000.000	5.000.000

Током животног века уговора о каматном своју Unicredit bank ће током сваког обрачунског периода у својим пословним књигама спроводити претходно описана књижења, према корацима наведеним у табели.

Б: Релевантно књижење заштите новчаног тока нето позиције, из примера 1Б, презентовано је Табелом 6.

Табела 6 – Дневник пословне промене заштите новчаног тока нето позиције у RSD

Ред број	Рачун		Опис пословне промене	Износ	
	Д	П		Д	П
1.	Резерве ефикасне заштите новчаног тока	Деривативне финансијске обавезе (Инструмент заштите)	Промена фер вредности инструмента заштите	50.000	50.000
2.	Пословни рачун	Приходи од продаје	Евидентирање прихода од продаје	23.560.000	23.560.000
3.	Опрема	Пословни рачун	Евидентирање куповине опреме	11.780.000	11.780.000
4.	Деривативне финансијске обавезе (Инструмент заштите)	Пословни рачун	Измирење форвард уговора	50.000	50.000
5.	Губици од заштите нето позиције	Резерве ефикасне заштите новчаног тока	Рекласификација резерви	50.000	50.000
6.	Губици од заштите нето позиције	Резерве ефикасне заштите новчаног тока	Одгађање добитка или губитка од заштите	50.000	50.000
7.	Амортизација	Исправка вредности опреме	Обрачун амортизације	1.472.500	1.472.500
8.	Резерве ефикасне заштите новчаног тока	Добици од заштите нето позиције	Рекласификација дела одгођених добитака	6.250	6.250

Укупан нето добитак из ове трансакције износи 23.460.000 RSD, који се састоји од прихода од продаје у износу од 23.560.000 RSD и губитака од заштите нето позиције у износу од 100.000 RSD. Дакле, применом рачуноводства заштите новчаног тока приход сведен је на заштићени курс од 117,30 RSD/Е.

Укупан нето губитак из ових трансакција износи 1.466.250 RSD, а састоји се од трошкова амортизације у износу од 1.472.000 RSD и добитка по основу заштите новчаног тока у износу од 6.250 RSD. Дакле, трошак амортизације об-

рачунат је као Издатак настао поводом стицања опреме исказан по заштићеном курсу од 117,30 RSD /Е.

Заштитом новчаног тока нето позиције Приходи од продаје и Трошкови амортизације у Билансу успеха сведени су на заштићени курс од 117,30 RSD/Е. У Билансу стања у пасиви исказане су резерве ефикасне заштите новчаног тока које коригују трошкове амортизације на заштићени курс од 117,30 RSD/Е током процењеног века употребе опреме.

Закључак

Финансијски деривати су финансијски инструменти који су изведени из неког другог, основног финансијског инструмента. Односе се на финансијске, тј. робно-новчане трансакције које за последицу имају прилив или одлив новчаних средстава.

Правилно коришћење деривата постаје моћно средство за управљање ризиком. Дакле, финансијски деривати су ефикасни у смањењу ризика: ценовног, кредитног и валутног, зато што финансијским институцијама омогућавају заштиту од ризика или хеџинг. Такође, деривативни финансијски инструменти могу бити корисни ако их примењују професионална лица у сврху заштите одређених ризика које свако пословање носи.

Пре уласка у деривативну трансакцију важно је да се менаџмент привредног друштва саветује са професионалним лицем ангажованим на пословима рачуноводства како да се не нађе у ситуацији да у пословним књигама поседује губитке настале захваљујући механизму функционисања финансијских деривата. Обавеза професионалног рачуновође је да применом Међународних стандарда финансијског извештавања на одговарајући начин рачуноводствено евидентира све пословне промене које произилазе из финансијских деривата и на основу одговарајућих извештаја менаџменту омогући увид у трансакције у вези са финансијским дериватима.

За процес финансијског извештавања значајно је идентификовање модела рачуноводства заштите који примењује извештајни субјект, услед различитог третмана признавања и мерења инструмената заштите и заштићене ставке и са њима повезаних добитака и губитака.

Литература

1. A. Eydeland, K., Wolyniec (2003), *Energy and Power: Risk Management*, New Jersey, John Wiley & Sons.
2. IASB (2014), *IFRS 9 Financial Instruments - Project Summary*. IFRS Foundation. Доступно на:
http://archive.ifrs.org/Current_Projects/IASB-Projects/Financial-Instruments-A-Replacement.
3. J., Hull, (2018) *Options, Futures and Other Derivates* 10th ed, New York, Pearson Education.
4. Federic, M., Stanley, E., (2019) *Finansijsko tržište i institucije*, prevod, „Mate“ d.o.o. Zagreb,

5. Gulin, D., (2015), „Kriterij uvođenja računovodstva zaštite“. *Računovodstvo i finansije*, Zagreb
6. Hladika, M., Matovina, H., Perčević, H., (2017) *Računovodstvo finansijskih instrumenata*, Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i finansijskih djelatnika.
7. Hrvatski institut za bankarstvo i osiguranje i Raiffeisen Trening Centar (2008) *Derivativni instrumenti - tehnike trgovanja*, Sarajevo
8. Markus, A., Bodie, Z, Kane, A., (2009), *Основи инвестиција*, стручни редактор издања на српском језику: Дејан Шошкић, Економски факултет Београд: „Датастатус“, Београд
9. Иванишевић, М., (2009) *Пословне финансије*, Економски факултет Београд, Београд
10. Примена Међународних стандарда финансијског извјештавања - ИФРС (2019), „Концептуални оквир финансијског извјештавања“, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, *Рачуноводство* д.о.о. Београд.
11. Међународни стандарди финансијског извјештавања 9 (ИФРС 9) – *Финансијски инструменти*, (2017) Београд: Министарство финансија Србије.
12. Међународни стандарди финансијског извјештавања 7 (ИФРС 7) – *Финансијски инструменти-обелодањивања* (2017) Београд: Министарство финансија Србије.
13. Међународни стандарди финансијског извјештавања 13 (ИФРС 13) – *Одмеравање фер вредности* (2017) Београд: Министарство финансија Србије.
14. Родић, Ј, (2015), *Стварање доброг и одрживог привредног амбијента*, Бања Лука
15. Закон о тржишту хартија од вриједности „Службени гласник Републике Српске“, бр. 92/06, 34/09 и 30/12.
16. <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2015/06/first-impressions-IFRS9-0-201409.pdf>(20.8.2016).
17. <https://www.emmi-benchmarks.eu/euribor-org/about-euribor.html>
18. <https://www.global-rates.com/interest-rates/libor/libor.aspx>
19. <http://seepex-spot.rs>
20. <https://www.euribor-rates.eu/en/current-euribor-rates/4/euribor-rate-12-months>
21. http://archive.ifrs.org/Current_Projects/IASB-Projects/Financial-Instruments-A-Replacement

Hedging Instruments: Protection Against Risks of Company Financial Instruments

Abstract

During their own operations, companies are exposed to numerous risks that can lead to deviations from expected business outcomes, and therefore it is in the interest of every company to actively manage risks in order to protect itself from them. The ability to recognize and manage risks through derivative instruments is considered a key factor in the success of individual companies and entire economic sectors. The risk management strategy reduces the impact of unjustified fluctuations in fair value and cash flows associated with financial instruments on the financial position, business performance and cash flows of the company. In accordance with IFRS 9 Financial Instruments, a new hedge accounting and risk management model is being implemented.

By applying the hedge accounting model, the effects of risk protection should be visible in the financial statements and thus available to the users of the financial statements. Investors who invest in appropriate financial instruments, in order to achieve a return, accept exposure to risk: credit risk, liquidity risk, market risk (currency, interest and price) by applying a financial hedging strategy. Hedging instruments are derived financial instruments, i.e. derivatives: futures, forwards, options and swaps, the value of which depends on the movement of the variable: interest rate, commodity price, exchange rate, credit rating, which is at its base.

Hedge accounting provides a realistic presentation of hedge transactions in financial statements and thus prevents unjustified volatility of results. Hedge accounting corrects the inconsistencies caused by separate/different recognition, measurement and reporting of the hedging instrument and the hedged item, with very low or almost non-existent volatility. The company must be able to reliably determine how the contractually defined risk components contribute to the change in fair value or cash flows associated with the hedge item that is the subject of protection.

Key words: *financial instruments, financial risk, financial derivatives, hedging*

УДК 657.372

Прегледни рад

Рада
СТОЈАНОВИЋ*

Концепт материјалности билансних ставки

Резиме

Материјалност као концепт има обележја релевантности, а примењен на билансне ставке подразумева праг материјалности у погледу одлучивања о значају питања повезаних са билансним ставкама у смислу одређења да ли информације о њима морају да буду презентоване у финансијским извештајима или у напоменама уз финансијске извештаје. Овај концепт треба посматрати у контексту реализације циља финансијског извештавања, односно обезбеђивања релевантних информација за кориснике финансијских извештаја.

Будући да традиционални систем финансијског извештавања није у могућности да одговори на информационе потребе, појам материјалности поред примене на финансијске извештаје има значаја и за нефинансијско извештавање које омогућава синергију финансијских информација, информација о одрживости пословања и информација о корпоративном управљању. Материјалност, такође, представља значајан фактор приликом утврђивања обухватности уверавања за потребе ревизије финансијских извештаја.

Имајући у виду вишеслојност значаја материјалности билансних ставки, у раду се анализира међусобна повезаност наведених сегмената материјалности, као и регулаторни оквир усмерен на извештавање о билансним ставкама са аспеката финансијског и нефинансијског извештавања.

Кључне речи: материјалност, МСФИ, нефинансијско извештавање, одрживост, рачуноводствене политике.

*) др Рада Стојановић, Заменик уредника издања Рачуноводствена пракса, Институт за рачуноводство и ревизију, Београд.; stojanovicr@srrs.rs

Увод

Питање поверења корисника финансијских извештаја у финансијско извештавање и могућност давања одговора на растућа очекивања релевантних интересних група, свакако је условљено и потпуношћу финансијског извештавања, односно степеном обухвата пословних промена и других трансакција. Концепт потпуности поставља захтев укључивања свих материјално значајних ставки, односно ефеката пословних промена и других догађаја у финансијске извештаје. Концепт материјалности који условљава примену концепта потпуности, такође има суштински значај за интегрисано извештавање, које подразумева холистички приступ и поред финансијског извештавања обухвата и нефинансијско извештавање усмерено на корпоративно управљање, питања очувања животне средине и кадровско-социјална питања. Будући да ревизорски извештај доприноси поверењу корисника и јавности у финансијске и нефинансијске извештаје, питање материјалности и одређивање степена и обима обухвата извештаја у поступку ревизије, такође има значајну улогу у односу на сврху ревизије.

Рачуноводствена регулатива представља један од фактора квалитета финансијског извештавања, има трослојни карактер, који подразумева професионалну регулативу, законску регулативу и интерну регулативу. Концепт материјалности се реализује путем интерне рачуноводствене регулативе, односно путем рачуноводствених политика које је обвезник извештавања усвојио у виду интерног акта и које утичу на квалитет финансијских информација садржаних у финансијским извештајима, а која треба да буде усклађена са професионалном и законском регулативом. Према МРС 8 - *Рачуноводствене политике, промене рачуноводствених процена и грешке* и Одељку 10 МСФИ за МСП, рачуноводствене политике подразумевају скуп начела, основа, конвенција, правила и поступака које менаџмент обвезника извештавања користи за потребе састављања и презентовања финансијских извештаја.

Једно од значајних питања које треба да буде уређено рачуноводственим политикама је и материјалан значај билансних ставки. То практично значи да сваки обвезник извештавања треба да одреди где је граница између ставки чија је вредност довољно велика да се о њима дају информације у финансијским извештајима, и оних чија вредност није довољно велика па стога нису презентоване у финансијском извештају. Због широког поља утицаја на финансијске, економске и правне аспекте пословања, као и на одлуке екстерних и интерних корисника финансијских информација, материјалност може бити посматрана из различитих аспеката: рачуноводство, финансијско извештавање, ревизија финансијских извештаја, државна ревизија, финансијска и правна питања, затим питања ризика, питања животне средине, питања одрживог развоја.

Значај материјалности за финансијско извештавање потврђује и чињеница да је концепт материјалности у фокусу концепта одрживости који је поставила Глобална иницијатива за извештавање (*Global Reporting Initiative - GRI, 2013*), односно концепт материјалности је основ оквира за извештавање о одрживости и за интегрисано извештавање. Из наведених разлога, поред тога што је материјалност дефинисана у *Концептуалном оквиру финансијског извештавања*, затим у МРС 1 - *Презентација финансијских извештаја* и МРС 8 -

Рачуноводствене политике, промене рачуноводствених процена и грешке, Одбор за Међународне стандарде финансијског извештавања (IASB - International Accounting Standards Board, IFRS Foundation) у октобру 2017. године издао је документ у вези са МСФИ - Изјава о пракси 2: Доношење одлуке о материјалности (IFRS Practice Statement 2-Materiality Judgment). Поводом доношења наведеног документа, у вези са материјалношћу, ревидирани су МРС 1 и МРС 8 у делу који се односи на дефиницију материјалности, чија примена је од 1. јануара 2020. године.

Изјава о пракси 2: Доношење одлуке о материјалности садржи необавезне смернице о томе како треба да буде примењена материјалност приликом састављања финансијских извештаја опште намене у складу са МСФИ. Ове смернице могу да буду корисне и обвезницима који примењују МСФИ за МСП, али нису превасходно њима намењене. Дакле, *Изјава о пракси 2* не представља обавезујући документ, нити уводи нове захтеве у МСФИ и од обвезника извештавања се не захтева да поштују овај документ, како би могли да наведу усклађеност са МСФИ.

Заједничка одлика наведених оквира је да се позивају на концепт материјалности, али не садрже смернице у смислу квантификавања материјалности, због чега обвезници извештавања сnose одговорност за ефективно препознавање информације која, ако се изостави, или погрешно прикаже, може значајно погрешно да прикаже резултате пословања и финансијски положај обвезника извештавања и тиме да утиче на закључке, одлуке и акције интересних страна (Беке, 2015).

1. Рачуноводствени аспект материјалности

Концептуални оквир финансијског извештавања (из 2010 године, ревидиран 2018, у наставку текста: Оквир) представља саставни део МСФИ, који поглављем 2. указује на квалитативне карактеристике финансијских извештаја и чији параграфи 2.6-2.10 пружају смернице за одређивање релевантности рачуноводствених информација, у вези са чиме се наглашава значај материјалности тих информација, односно њихова материјална значајност и смернице измењених МРС 1 и МРС 8.

Према параграфу 2.11. *Оквира* и измењених МРС 1 и МРС 8, информација је материјално значајна ако би њено изостављање, погрешно приказивање или прикривање (замагљивање) могло да утиче на одлуке које примарни корисници финансијских извештаја опште намене доносе на основу финансијских извештаја, који пружају финансијске информације о одређеном извештајном ентитету.

Материјалност је, практично, одраз релевантности информација о обвезнику извештавања, заснован на природи тих информација или њиховој величини, или на једном и другом. Због специфичности пословања конкретних обвезника извештавања и обима тог пословања, не може се прописати универзална материјалност, већ сваки обвезник извештавања питање материјалности уређује интерним актом о рачуноводственим политикама.

1.1. Опште карактеристике

Концепт материјалности се примењује на комплетан сет финансијских извештаја, као и на напомене уз финансијске извештаје. Приликом одређивања материјалности примењује се просуђивање, при чему треба да се узму у обзир специфичне околности и окружење ентитета, као и информације које би корисници финансијских извештаја користили.

Да би се утврдило које су информације материјално значајне за кориснике финансијских извештаја, потребно је најпре сагледавање њихових потреба. Квантитативни прагови за одређивање материјалног значаја нису увек довољни; често је потребно укључивање квалитативних фактора као процењивање природе ставке или околности, затим сагледавање неизвесности и непредвиђених околности којима је обвезник извештавања изложен, као и пословног плана и економског окружења обвезника извештавања.

Материјалност се процењује за појединачне ставке, као и за скуп ставки сличне природе, које посматрано у збиру могу да представљају материјалну ставку.

Кључна питања у вези са проценом материјалности су:

- Материјалност се односи на комплетан сет финансијских извештаја, укључујући и Напомене;
- Материјалност се утврђује просуђивањем;
- Треба да буду узете у обзир потребе корисника финансијских извештаја;
- Укључивање квантитативних и квалитативних фактора;
- Процена се врши за појединачне ставке, или за скуп сличних ставки.

Информације су значајне за кориснике ако имају предиктивну вредност, односно ако се на основу њих могу вршити предвиђања у вези са будућим пословањем и/или потврдну вредност у вези са пословањем текућег и претходних периода.

1.2. Признавање и вредновање

Обвезник финансијског извештавања дужан је да примени захтеве из МСФИ, односно МСФИ за МСП и Правилника за микро и друга правна лица, приликом признавања и вредновања билансних ставки, ако се ради о материјално значајним износима.

Опрема мале вредности. Праг капиталног улагања, односно разврставања на опрему, алат и инвентар, односно расход приликом прибављања не мора да буде идентичан као и праг материјалности, и ако није идентичан треба да буде посебно дефинисан у интерном акту о рачуноводственим политикама. Приликом сагледавања овог питања, поред услова признавања датих у параграфу 7. МРС 16 (очекиване будуће користи у периоду дужем од годину дана и могућност мерења трошкова прибављања), треба имати у виду и параграф 8 МРС 8, према којем рачуноводствене политике засноване на МСФИ не морају да буду примењене када је ефекат њихове примене материјално безначајан. Наведене смернице указују на то да није оправдано намерно прављење нематеријалних одступања од МСФИ да би се постигао одређени финансијски резултат и финансијска позиција.

Праг материјалности не мора да буде идентичан износу у којем се имовина која се користи у форми закупа сматра имовином мале вредности у смислу параграфа 5 б) МСФИ 16 - *Лизинг*. Износ до којег се имовина сматра имовином мале вредности такође треба да буде утврђен Правилником о рачуноводственим политикама, код обвезника извештавања који примењују МСФИ.

Корекције грешака. У случају када обвезник извештавања уочи у текућем периоду грешку која се односи на претходни период, за потребе корекције грешке анализира се да ли је грешка материјално значајна, а ако јесте, корекција се у складу са МРС 8 врши преко почетног стања ставки биланса стања на које се грешка односи, у случају када се корекција грешке не одражава на позиције биланса успеха. Међутим, ако се материјално значајна грешка одражава на позиције биланса стања и позиције биланса успеха корекција се врши преко почетног стања пренетог резултата из претходног периода и одговарајуће позиције биланса стања на коју се грешка односи.

Ако се ради о материјално безначајној грешци из претходног периода уоченој у текућем периоду, која се одражава на позиције биланса стања и позиције биланса успеха, кориговање се врши преко расхода или прихода текућег периода и преко конкретне ставки биланса стања.

Провера и промена материјалности. Праг материјалне значајности треба пре састављања финансијских извештаја да буде анализиран и по потреби мењан. Приликом промене прага материјалности, ради упоредивости врши се кориговање информација за претходни период, уз поштовање смерница МРС 8, односно Одељка 10 МСФИ за МСП. Наведена корекција може да има ефекат на исказани резултат текућег периода ако се ради о појединачно гледано материјално безначајним грешкама или на финансијски резултат претходног периода, ако се ради о, појединачно гледано, материјално значајним грешкама.

1.3. Презентација и обелодањивање у финансијским извештајима

Конкретни стандарди, који се односе на вредновање билансних ставки, садрже захтеве (листа специфичних или листа минималних захтева) у вези са презентовањем или обелодањивањем информација о билансним ставкама. На основу анализе материјалности сагледава се које информације треба да буду презентоване у финансијским извештајима, односно да ли се оне укључују у основне финансијске извештаје или у Напомене уз финансијске извештаје.

Агрегирање материјално безначајних ставки. Ставке које имају различиту природу и функцију треба да се презентују засебно, осим ако су материјално безначајне.

Уколико одређена ставка није сама по себи материјална, она се групише са ставкама сличне природе и функције да би заједно са њима представљала групу која је материјално значајна, и као таква треба да буде презентована у основним финансијским извештајима (параграф 29. МРС 1).

Ставка која није материјално значајна и није агрегирана обелодањује се засебно у Напоменама (параграф 30 МРС 1). Будући да је упоредивост финансијских извештаја њихова битна квалитативна карактеристика, о информацијама датим у напоменама претходне у текућој години такође у напоменама се врше обелодањивања, а ако те информације и даље нису актуелне, обелодањује се та чињеница.

Приликом процењивања материјалности, обвезник извештавања треба да има у виду циљ финансијског извештавања назначен у *Концептуалном оквиру финансијског извештавања*, односно информације које користе постојећи и потенцијални инвеститори, зајмодавци и други повериоци приликом доношења одлука о куповини, продаји или држању власничких инструмената и давању зајмова или кредита.

На основу циља појединачног финансијског извештаја, кључна питања која се односе на материјалност могу бити постављена на следећи начин:

- Да ли информације о некој ставци треба да буду укључене у финансијски извештај, без обзира да ли то захтева МСФИ или не?
- Да ли је у питању презентовање у основним финансијским извештајима или обелодањивање у Напоменама?
- Који је ниво агрегирања за различите ставке, како у основним извештајима, тако и у Напоменама?

Финансијски извештаји, у складу са параграфом 41. МРС 8 не може се сматрати да су састављени у складу са МСФИ уколико садрже материјално значајне грешке, као и ако садрже било материјално значајне или материјално безначајне грешке које су направљене намерно са циљем креативног обликовања финансијских извештаја.

2. Процењивање материјалности

Приликом просуђивања да ли су информације значајне за финансијске извештаје сагледава се да ли се разумно може очекивати да би те информације могле да утичу на одлуке које доносе примарни корисници финансијских извештаја, уз узимање у обзир специфичних околности обвезника, односно његовог пословања и начина на који информације дате у финансијским извештајима задовољавају потребе корисника. Будући да су околности подложне променама, процена материјалности треба да се пре састављања финансијских извештаја поново процењује, и по потреби коригује.

Изјава о пракси 2 - Доношење одлуке о материјалности указује на опште карактеристике материјалности; затим упућује на процес процене материјалности у четири корака, уз фокусирање на факторе који треба да буду узети у обзир приликом процене материјалности; пружа упутства при просуђивању о материјалности у специфичним околностима и садржи примере који илуструју како би обвезник извештавања могао да примени одређене смернице у вези са проценом материјалности, али те илустрације не представљају једини начин примене смерница.

Примарни корисници финансијских извештаја, према *Изјави о пракси 2*, су постојећи и потенцијални инвеститори, зајмодавци и други повериоци, односно то су корисници који немају могућност да захтевају од обвезника извештавања да им директно дају информације у форми која им је потребна, већ морају да се ослањају на финансијске извештаје опште намене.

Пошто примарни корисници финансијских извештаја врше процену износа, динамике и неизвесности будућих потенцијалних новчаних прилива, као и

процену о томе како руководство управља ресурсима ентитета, у финансијским извештајима за њих су корисне информације о:

- ресурсима ентитета (имовина), потраживањима од ентитета (обавезе и капитал) и променама у тим ресурсима и потраживањима (приходи и расходи) и
- томе колико је ефикасно и ефективно руководство при коришћењу и управљању ресурсима ентитета.

Чињеница да примарни корисници финансијских извештаја, поред финансијских извештаја користе и друге јавно доступне информације, не ослобађа обвезника извештавања обавезе да пружи материјалне информације у финансијским извештајима.

Процес процене материјалности према *Изјави о пракси 2 - Доношење одлуке о материјалности* (IFRS Foundation, 2017), подразумева следећа 4 корака:

- Идентификовање информација које могу да буду материјалне,
- Провера да ли су потенцијално материјалне информације заиста материјалне,
- Организовање информација на јасан начин, и
- Преглед нацрта финансијских извештаја.

У наставку се приказују поступци, односно кораци у вези са проценом материјалности датом према *Изјави о пракси 2 - Доношење одлуке о материјалности*.

2.1. Идентификовање информација које су потенцијално материјалне

Први корак у процени материјалности као полазну тачку узима захтеве за обелодањивањем у складу са МСФИ који се допуњују додатним информацијама на основу којих примарни корисници могу да сагледају утицај трансакције и другог догађаја на финансијско стање, финансијску успешност и токове готовине ентитета. Резултат првог корака је скуп потенцијално материјалних информација.

2.2. Процена да ли су потенцијално материјалне информације заиста материјалне

Други корак, практично, представља филтрирање потенцијално материјалних информација по критеријуму да ли се може разумно очекивати да ће примарни корисници бити под утицајем тих информација приликом доношења одлука у вези са ентитетом. Том приликом се разматрају квантитативни и квалитативни фактори.

Разматрање квантитативних фактора подразумева процену засновану на величини утицаја трансакције и другог догађаја и њено дејство, као и дејство њеног непризнавања на перцепцију примарних корисника финансијских извештаја. Идентификовање параметара према којима се врши ово квантитативно просуђивање је питање процене. IASB (*International Accounting Standards Board*) наводи да неки од параметара могу бити: приходи, рентабилност, затим неки од показатеља финансијског стања, показатељи новчаног тока и слично. На наведене параметре примењују се опредељени проценти.

Квалитативни фактори су специфични за ентитет и представљају карактеристике трансакција и других догађаја ентитета, као и неочекиване промене трендова. Квалитативни фактори, поред интерне, могу бити и екстерне природе, као што је географска локација ентитета, привредна грана у којој он послује, стање у тој привредној грани и слично. Професионално просуђивање материјалности подразумева сагледавање да ли одређене ставке које су на основу квантитативних фактора окарактерисане као материјално безначајне, због квалитативних карактеристика треба да се сматрају материјално значајним. Такође је потребно сагледавање међусобне интеракције квантитативних и квалитативних фактора.

Приликом састављања финансијских извештаја, обвезник извештавања може се ослонити на процену материјалности из претходних периода, али треба поново да анализира да ли та материјалност одговара карактеристикама текућег извештајног периода. Сама процена висине прага материјалности није ниједним стандардом нити упутством прописана као универзалан износ, већ сам обвезник извештавања, у складу са својом делатношћу, природом пословања, проценом значаја информација садржаних у финансијским извештајима и другим факторима може да утврди материјалност, обелодани је у интерном акту и примени на финансијско извештавање.

Материјалност може да буде утврђена у апсолутном броју или проценту у односу на одређени параметар. Као параметар најчешће се узима одређени показатељ из финансијских извештаја претходне године: добит пре опорезивања, укупна имовина, нето имовина, укупни приходи.

Студија која је у вези са одређивањем материјалности вршена у Норвешкој, која се може посматрати као илустративна, указује на следеће репере приказане у Табели 1.

**Табела 1 - Параметри материјалности
на бази примене метода једне величине¹:**

Параметар	Процент
Добит пре опорезивања	5%
Укупна имовина	0,5%
Нето имовина (капитал)	1%
Укупни приходи	1%

Такође, могуће је и комбиновање параметара, дакле сваки ентитет у складу са конкретним околностима анализира износе материјалне значајности, пре њиховог усвајања.

- 1) Наведена студија даље разрађује "клизну скалу" или методе променљиве величине, на следећи начин:
- а) 2%-5% од бруто добити ако је бруто добит мања од 20.000 новчаних јединица.
 - б) 1%-2% од бруто добити ако је бруто добит већа од 20.000, а мања од 1.000.000 новчаних јединица;
 - в) 0,5%-1% од бруто добити ако је бруто добит већа од 1.000.000, а мања од 100.000.000 новчаних јединица;
 - г) 0,5% од бруто добити ако је бруто добит већа од 100.000.000 новчаних јединица.

2.3. Организовање информација на јасан начин

Трећи корак у процени материјалности реализује се након одлучивања које су информације из укупног скупа потенцијално материјалних информација заиста материјално значајне, па је потребно да оне буду дате на јасан и концизан начин, и да буду разумљиве.

Наведено би могло да подразумева следеће:

- наглашавање материјално значајних ставки,
- прилагођавање информација околностима обвезника извештавања,
- описивање трансакција и других догађаја што једноставније и што директније без изостављања материјалних информација и без непотребног увећавања обима финансијских извештаја,
- истицање односа између различитих информација,
- пружање информација у формату (табеларно, описно) који је прикладан за конкретну врсту информација,
- пружање информација на начин који омогућава у највећој могућој мери њихову упоредивост, како између ентитета, тако и током већег броја периода извештавања,
- избегавање дуплирања информација у различитим деловима финансијских извештаја и
- обезбеђивање да материјалне информације не буду замагљене (прикривене) нематеријалним информацијама.

Практично, спровођење трећег корака представља сачињавање нацрта финансијских извештаја и Напомена уз финансијске извештаје.

2.4. Преглед нацрта финансијских извештаја

Четврти корак у поступку утврђивања материјалности подразумева просуђивање о материјалности у комплетном сету финансијских извештаја, укључујући и информације из претходног периода дате у њима. Дакле, ради се о сагледавању да ли постоји међусобна повезаност приказаних ставки која би могла да укаже на постојање материјално значајних ставки које претходно нису идентификоване. Процена да ли су информације из претходног периода материјалне за текући период може да има за резултат:

- да се у текућем периоду пружа више информација о претходном периоду, него што је садржано у финансијским извештајима састављеним за претходни период,
- да се у текућем периоду пружа мање информација из претходног периода, него што је садржано у финансијским извештајима састављеним за претходни период.

Спровођење четвртог корака представља сачињавање финансијских извештаја и Напомена уз финансијске извештаје.

3. Материјалност са аспекта нефинансијског извештавања

Савремени услови пословања подразумевају присуство наглашеног апострофирања значаја одрживог развоја, као континуитета корпоративне друштвене одговорности. Основно терминолошко одређење одрживог развоја подразумева могућност подмирења потреба текуће генерације, без довођења у питање могућности задовољења потреба будућих генерација. Контекст одрживог развоја као императива савременог пословања представља начело које детерминише садржај извештаја и наглашава неопходност сагледавања импликација пословања обвезника извештавања, са циљем оцене његовог доприноса еколошким и социјалним трендовима који се налазе у фокусу одрживог развоја, као и повезане импликације на стејкхолдере (Lublin, D.; Esty D, 2010).

Према чл. 20. Директиве ЕУ 2013/34², обвезници нефинансијског извештавања су велика правна лица која су друштва од јавног интереса и која на датум биланса прелазе критеријум просечног броја од 500 запослених током пословне године. Наведена правна лица у годишњи извештај о пословању укључују нефинансијски извештај који садржи информације неопходне за разумевање развоја, пословних резултата и положаја правног лица, као и резултата његових активности које се односе на заштиту животне средине, социјална и кадровска питања, поштовање људских права и борбу против корупције.

Нефинансијско извештавање обухвата материјалне чињенице које могу да утичу на способност обвезника извештавања да ствара вредност (на кратак, средњи и дужи рок), а које могу да имају утицај на остваривање пословних циљева и на ризике у вези са остваривањем тих циљева. Међународни савет за интегрисано извештавање и Међународна федерација рачуновођа објавили су публикацију *Материјалност у интегрисаном извештавању* која садржи смернице за припрему интегрисаних извештаја, односно објашњава материјалност и процес утврђивања материјалности у контексту интегрисаног извештавања. У интегрисаном извештавању ставка је материјална ако може суштински да утиче на способност ентитета да ствара вредност са аспекта краткорочног, средњорочног и дугорочног периода. У нефинансијски извештај треба да буду укључена позивања на износе исказане у годишњем финансијском извештају, као и додатна објашњења тих износа.

Нова Директива ЕУ о корпоративном извештавању о одрживости. Поред претходно наведене публикације, треба имати у виду и нову Директиву о корпоративном извештавању о одрживости - Директива ЕУ 2022/2464, која је донета 14. децембра 2022. године, а односи се на интегрисано финансијско извештавање. Наведена директива уводи новине у нефинансијско извештавање које се састоје у следећем:

- нефинансијско извештавање врши се у оквиру извештаја о одрживости;
- проширује се круг обвезника достављања извештаја о одрживости: велика правна лица, независно од тога да ли су јавна друштва, кредитне

2) Са наведеним одредбама усклађен је чл. 37. Закона о рачуноводству ("Сл. гласник РС", бр. 73/19 и 44/21).

- институције и осигуравајућа друштва, независно од величине, мала и средња правна лица чије хартије од вредности се котирају на тржишту;
- - детаљније се одређују информације које треба да буду објављене у нефинансијском извештају, нови захтеви у вези са стратегијом, циљевима, улози надзорног одбора, одбора за ревизију (комисије за ревизију) и управе,
 - - захтев за достављање финансијских извештаја и извештаја пословодства у јединственом електронском формату.

Да би наведени нови захтеви могли да се испуне, потребно је доношење посебних стандарда о одрживости, од стране Европске саветодавне групе за финансијско извештавање (*European Financial Reporting Advisory Group - EFRAG*), чија ће примена бити обавезна приликом корпоративног извештавања о одрживости. Примена извештавања о одрживости треба да почне од финансијских извештаја за 2024. годину (за велика правна лица и матична правна лица), односно од 2026. године (за мала и средња правна лица која су на берзи). Микро правна лица неће бити обухваћена овом обавезом.

Са циљем омогућавања примене новодонете директиве, извршене су измене одређених директива ЕУ: Директива 2013/14ЕУ (односи се на рачуноводство); Директива 2004/109 ЕЗ (односи се на транспарентност), Директива 2006/43ЕЗ и Уредба 537/14 (односе се на ревизију). Државе чланице имају обавезу да своју законску регулативу у вези са рачуноводством, ревизијом, привредним друштвима и тржиштем капитала ускладе са изменама наведених директива, односно са садржајем новодонете Директиве до половине 2024. године. Несумњиво је да ће и земље кандидати за придруживање ЕУ, као што је и Република Србија, имати обавезу да предузимају активности у смислу наведених измена.

У вези са материјалношћу, Директива ЕУ 2022/2464 чл. 19а и 30. уводи аспект двоструке материјалности, најпре са аспекта финансијског значаја (на основу величине ставки, ове информације су намењене инвеститорима), а затим са аспекта животне средине и друштвене одговорности (на основу утицаја на одрживост, те информације су од значаја за купце, запослене, друштвену заједницу и инвеститоре). Другим речима, двоструки аспект материјалности подразумева да су ризици обвезника извештавања, један аспект материјалности, а учинци обвезника извештавања други аспект материјалности. Из наведених разлога потребно је разматрање сваког од ових аспеката засебно и објављивање информација које су значајне за оба аспекта, али и за сваки од ових аспеката.

3. Материјалност са аспекта ревизије

Циљ ревизије финансијских извештаја је да омогући ревизору да изрази да ли су финансијски извештаји припремљени у свим материјалним аспектима у складу са актуелним рачуноводственим оквиром, односно сврха ревизије је повећање степена поверења у финансијске извештаје. Материјалност у ревизији има за сврху одређивање обима активности приликом извођења поступка ревизије, а рачуноводствена материјалност му омогућава да одлучи на који начин да поступи са познатим и пројектованим грешкама, у моменту када их открије (Jaskoby, J., Levy H. 2016, 14-15).

Материјалност за потребе ревизије уређена је садржајем већег броја Међународних стандарда ревизије: МСР 320 - *Материјалност при планирању и извођењу ревизије*, МСР 450 - *Процена погрешних исказа идентификованих током ревизије*, МСР 260 - *Комуникација са лицима овлашћеним за управљање организацијом* и МСР 700 - *Формирање мишљења о финансијским извештајима*. Наведени стандарди не пружају дефиницију материјалности, већ се позивају на дефиницију материјалности из *Концептуалног оквира финансијског извештавања*, што значи да ревизори при процењивању материјалности полазе од истих претпоставки које се примењују при утврђивању материјалности у рачуноводственом смислу, датих у тачки 2 овог текста. Међутим, то не значи да је исти праг материјалне значајности за рачуноводствене поступке као и за ревизорске поступке. Праг материјалне значајности у ревизији одређује се у значајно вишим вредностима у односу на материјалну значајност у рачуноводству.

Ревизор примењује концепт материјалности како приликом планирања и спровођења ревизије, тако и при процени ефеката које на ревизију и формирање мишљења имају идентификовани погрешни искази и неисправљени погрешни искази у финансијским извештајима.

Процена материјалности при планирању ревизије. Процена нивоа материјалности у пракси се заснива на примени одређених искуствено утврђених процената на вредности конкретних билансних позиција финансијских извештаја обично: укупног прихода, укупне имовине или финансијског резултата. Ниво материјалности који се процењује за финансијске извештаје у целини служи као критеријум за опредељење за мишљење у завршној фази ревизије.

Почетна процена материјалности подразумева одређивање прага материјалности, као максималног износа до којег ревизор сматра да финансијски извештаји могу бити погрешни, али да то још увек не утиче на одлуке корисника финансијских извештаја.

Почетна процена материјалности у фази планирања ревизије дефинише се на нивоу:

- финансијских извештаја (на основу чега се оцењује квалитет финансијских извештаја у целини);
- група трансакција (нижи ниво од финансијских извештаја);
- стања и обелодањивања (нижи ниво од финансијских извештаја).

У фази планирања процењује се прелиминарна материјалност, која у комбинацији са ризиком ревизије одређује природу, време и обим ревизорских поступака, као и праг кумулативне грешке.

Однос између ризика и прага материјалности у обрнутој је сразмери: што је већи ревизорски ризик, потребно је одређивање мањег прага материјалности и обрнуто. Такође, обим ревизорских поступака и обим ревизорских доказа је мањи уколико је одређен виши праг материјалности и обрнуто (МСР 320, параграф А1).

Материјалност се процењује:

- нумерички (најчешће се изабере одређени параметар: вредност укупне имовине укупног прихода, резултат пре опорезивања, укупан расход,

- нето имовина и слично, па се на изабрани параметар примењује одређени проценат);
- квалитативно (уколико постоје елементи креативног рачуноводства, постојање ограничавајућих клаузула од стране кредитора, могућност утицаја на цене акција, потенцијалне пословне комбинације, предстојећа јавна понуда акција, неефикасан систем интерне контроле, непостојање комисије за ревизију и слично).

Ревидирање материјалности током спровођења ревизије. Процена материјалности и ревизорског ризика може да буде различита у фази планирања ревизије и на крају ревизије услед промене околности или због добијања нових информација у току поступка ревизије. Због тога параграф 12 МСР 320 захтева да се материјалност ревидира како ревизија напредује, ако се открију информације, које би, да су биле познате на почетку ревизије, довеле до тога да се одреди нижи праг материјалности.

У току ревизије, ревизор сагледава укупну вредност неисправљених грешака као појединачних погрешних презентовања која су идентификована, као и нето ефекте неисправљених грешака из претходног периода, уз процену претпостављених погрешних презентовања која нису идентификована, након чега, ако се ради о материјалним износима, или указује на потребу за кориговањем финансијских извештаја или одређује праг материјалности на нижем износу, уз обављање додатних ревизорских поступака. Према томе, обим ревизорских поступака зависи од комбинације материјалности и ризика.

У пракси се материјалност поново процењује најмање једном током закључења ревизије па се почетна материјалност може кориговати пре издавања ревизорског извештаја на основу нових информација, и ова материјалност се назива "коначна материјалност".

У завршној фази ревизије ревизор упоређује идентификоване грешке на појединачним ставкама са дозвољеним грешкама на конкретним ставкама, као и износ укупно идентификованих грешака са утврђеним износом почетне материјалности. Када су укупно идентификоване грешке мање од почетне процене материјалности, ревизор може да закључи да су финансијски извештаји презентовани реално и објективно. У противном, он треба укаже клијенту на корекцију финансијских извештаја, а ако клијент одбије да је изврши, изражава се мишљење с резервом или негативно мишљење.

Уколико је материјалност задржана на истом нивоу као и при вршењу ревизије за претходни период, потребно је да се документује образложење за такву процену материјалности.

Ревизија нефинансијског извештавања. Према чл. 37 став 8. Закона о рачуноводству, обвезник ревизије редовних годишњих финансијских извештаја је дужан да од друштва за ревизију са којим је уговорио ревизију својих финансијских извештаја добије потврду да је нефинансијски извештај састављен у складу са одредбама чл. 37 наведеног закона.

Пошто ревизори имају обавезу да дају потврду да је нефинансијски извештај састављен у складу са наведеним одредбама, потребно је да идентификује информације које су погрешно приказане у нефинансијском извештају, као и информације које је требало да буду приказане, а нису, и као такве могу

да утичу на одлуке корисника финансијских извештаја. Одређивање материјалности за потребе ревизије нефинансијских извештаја представља изазов новијег датума.

Поступак сачињавања нефинансијских извештаја свакако ће у наредним периодима бити усавршаван, као и поступак ревизије ових извештаја на основу измене регулаторног оквира, посебно на основу доношења Директиве ЕУ 2022/2464, на основу које ће бити допуњавана и Директива ЕУ 2013/34 која се односи на финансијско извештавање.

Закључак

Концепт материјалности као критеријум разлучивања материјално значајних од материјално безначајних информација, фундаменталан је како за састављање финансијских извештаја, тако и за састављање нефинансијских извештаја, као и за спровођење поступка ревизије. Последице овај концепт, који је сегмент релевантности као квалитативне карактеристике информација садржаних у финансијским извештајима, од великог је значаја за примарне кориснике финансијских извештаја и квалитет одлука које они на основу тих извештаја доносе. Будући да се концепт материјалности заснива на идентификовању информационих потреба примарних корисника финансијских извештаја, које се међусобно разликују, као и због чињенице да регулаторни оквир не прописује конкретна упутства, већ само даје општа усмеравања, за његову примену неопходно је професионално просуђивање.

Због тога што се материјалност не може утврдити на универзалном нивоу, као и због тога што је овај концепт заснован на бројним квантитативним и квалитативним параметрима, и поред значајних напора на међународном плану усмерених ка обезбеђивању транспарентности финансијског и нефинансијског извештавања, и даље остају проблеми у вези са упоредивошћу финансијских извештаја. Наведено угрожава исказну моћ финансијских извештаја и комуникацију са корисницима финансијских извештаја чини мање ефикасном, односно може се негативно одразити на оптималну алокацију ресурса.

Док је финансијско извештавање усмерено на прошлост, приказивањем стања и резултата пословања у претходном периоду, нефинансијско извештавање усмерено је поред прошлости и на будућност, повезујући визију, мисију и циљеве са ризицима пословања. Нова Директива ЕУ о корпоративном извештавању о одрживости уводи појам двоструке материјалности, како са аспекта финансијског значаја, тако са аспекта друштвене одговорности. Овај двоструки аспект материјалности ставља истовремено фокус на ризике обвезника извештавања и на његове учинке и захтева додатна обелодањивања значајна како појединачно за ризике и учинке, тако и заједничка обелодањивања у вези са једним и другим наведеним фактором.

Дакле, обвезници извештавања у оквиру својих пословних политика и рачуноводствених политика треба да управљају обимом извештавања на основу просуђивања о материјалности информација.

У вези са ревизијом финансијских извештаја, концепт материјалности треба да помири два међусобно супротстављена циља: један је пружање уверавања, односно усмереност на поверење у финансијске извештаје, а други је

рационализација обима поступака ревизије. Из тих разлога процена материјалности у ревизији врши се као прелиминарна процена која се сагледава на почетку поступка ревизије и као коначна процена материјалности на крају поступка ревизије, која представља кориговану прелиминарну материјалност. Очигледно је да је процена материјалности коју врши ревизор значајан чинилац поверења јавности у финансијско извештавање, чија је сврха у противном доведена у питање.

Литература

1. Беке, Ј. "Концепт материјалности са становишта финансијског и нефинансијског извештавања", Зборник радова са Међународне научне конференције, Универзитет „Сингидунум“, (2015), стр. 43.
2. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council, 22.October 2014, *Official Journal of the European Union* L 330/1,15.11.2014.
3. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council, 26. June 2013, *Official Journal of the European Union* L 182/19, 26.6.2013.
4. Directive 2022/2464/EU of the European Parliament and of the Council, 14. December 2022, *Official Journal of the European Union* L 322/15, 14.12.2022.
5. Global Reporting Initiative (GRI), (2013). *Sustainability Reporting Guidelines G4 Reporting Principles and Standard Disclosure*, Amsterdam.
6. IFRS Стандарди, превод, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2019.
7. IFRS за SME, Мепународни стандарди финансијског извештавања за (IFRS) за мале и средње ентитете (SME), превод, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2019.
8. IFRS Foundation (2017), IFRS Practice Statement 2 - *Making Materiality Judgment*
9. Jackoby, J., & Levy, H. (2016). The Materiality Mystery, *The CPA Journal*, July 2016, pp. 14-18.
9. Јовановић.Ј., Тодоровић.М., "Холистички приступ интегрисаном корпоративном извештавању", *Рачуноводство 1-2/2019*, стр.81-101, Београд, 2019.
10. Lublin,D., Esty,D., "The Sustainability Imperative: Lessons for Leaders from Previous Game-Changing Megatrends", *Harvard Business Review*, 2010,Vol 88, No.5, p. 49
11. Мијић, К., Јакшић Д. (2019). "Пракса ревизије финансијских извештаја у Републици Србији - стање и перспективе". *Зборник радова Економског факултета Свеучилишта у Мостару* (посебно издање), стр.124-140.
12. Павловић.М., Ђукућ.Т., Ђурић.О., (2015) "Извештавање о друштвено одговорном пословању-интегрисано извештавање и глобална иницијатива за извештавањем о одрживости", *Теме 2/16*,763-780.

13. Примена МСФИ у Републици Србији (2019) група аутора, Савез рачуновођа и ревизора, Београд
14. Савић.Б., "Концепт материјалности - *conditio sine qua non* високе исказне моћи финансијских извештаја", *Рачуноводство* 1-2/2019, стр.102-121, Београд, 2019.
15. Стојановић.Р., (2014), "Ефекти Директиве Европске уније 2013/34 на финансијско извештавање", *Рачуноводство* 1-2/2014, стр. 35-49, Београд.
16. Тодоровић, З. (2018). Анализа финансијске стабилности заснована на билансним индикаторима, *Рачуноводство*, 1-2, стр. 118-154, Београд, 2018.
17. Закон о рачуноводству ("Сл. гласник РС", бр. 73/19 и 44/21).

Concept of Materiality of Balance Sheet Items

Abstract

Materiality as a concept has features of relevance, and when applied to balance sheet items, it implies a materiality threshold in terms of deciding on the significance of issues related to balance sheet items in the sense of determining whether the respective information must be presented in financial statements or in notes to financial statements. This concept should be viewed in the context of realizing the goal of financial reporting, i.e. providing relevant information to the users of financial reports.

Since the traditional system of financial reporting is not able to respond to information needs, the concept of materiality, in addition to being applied to financial reports, is also important for non-financial reporting, which enables the synergy of financial information, information on business sustainability and information on corporate governance. Materiality is also a significant factor in determining the scope of assurance for the purposes of auditing financial statements.

Bearing in mind the multi-layered significance of the materiality of balance sheet items, the paper analyzes the interrelationship of the mentioned segments of materiality, as well as the regulatory framework focused on the reporting of balance sheet items from the aspects of financial and non-financial reporting.

УДК 004.738.5:351(497.11)

Прегледни рад

Весна
НЕШИЋ*

Дигитализација у Републици Србији и развој е-управе

Резиме

Дигитализација је кључни фактор иновације, модернизације, конкурентности, развоја и економског раста, што је Влада Републике Србије у претходних десетак година препознала и предузела неопходне кораке ка увођењу е-управе. Дигитализацијом се трансформише начин рада јавне управе и повећава њена економичност, транспарентност и квалитет рада. Постојање јединственог места као што је национални портал електронске управе (портал е-управа), сврстало је Републику Србију у категорију земаља са високо развијеном електронском управом. Република Србија се налази међу 10 земаља света које су највише напредовале у дигитализацији јавне управе, испред чак 16 земаља ЕУ, по развоју онлајн услуга, према најновијем извештају УН. Портал е-управа је јединствено место на којем се може приступити услугама електронске управе, уз употребу електронског потписа и електронског плаћања, које се користе за све услуге електронске управе, као и електронску размену података између органа.

Кључне речи: дигитализација, е-управа, реформа јавне управе, информационе технологије, транспарентност.

*) др Весна Нешић, Институт за рачуноводство и ревизију, Заменик уредника издања Рачуноводствена пракса, Београд; nesicv@sr.rs

Увод

Електронска управа један је од главних покретача унапређења квалитета, ефикасности и економичности јавне управе. У средишту јавне управе су пре свега грађани, којима се обезбеђује ефикасно пружање услуга у најкраћем могућем року. Коришћењем информационих технологија, поступци се могу поједноставити, олакшати и убрзати. Уз комплетне, јасне и на интернету лако доступне услуге, развојем електронских сервиса, обезбеђује се висок ниво софистицираности услуга и тиме остварује ефикасна електронска управа. Смањењем дужине трајања поступака и папирологије штеде се време и људски ресурси, а истовремено ствара могућност ефикасније алокације и употребе ових ресурса. Повезивање различитих система доводи до боље контроле јавне управе, као и смањења учесталости грешака у раду.

Стандардизацијом и дигитализацијом поступака и процедура управе омогућава се њихова уједначена примена, што омогућава да се у свакој јединици локалне самоуправе или државном органу поступа на исти начин. Могућност да грађани прате поступање управе у њиховим предметима, знатно смањује могућност злоупотребе овлашћења. Унапређењем ових аспеката рада управе, јавни интерес се остварује у већој мери, док је поверење, а самим тим и задовољство грађана, на вишем нивоу. Ефекти примене е-управе су смањени трошкови, убрзани поступци, повећање транспарентности и правне сигурности, бољи пословни амбијент, унапређење конкурентности и отварање нових радних места. Истовремено, дигитализација и електронска управа су важни и са аспекта јачања владавине права, јер смањују могућност корупције.

Предност е-управе је велики број различитих услуга које се пружају грађанима и привреди. У овом тренутку, Портал е-управа броји преко 1.500.000 активних корисника, који реализују милионе електронских трансакција и користе преко 1.000 услуга електронске управе. У протеклом периоду исказано је интересовање других земаља за решења електронске управе које Република Србија развија, користи и унапређује.

Током Дигиталног самита Западног Балкана, који је одржан априла 2019. године у Београду, изражени су велика подршка и разумевање за процес дигиталне трансформације. Регионална размена знања и идеја, али и регионално повезивање и омогућавање електронских услуга унутар региона, од непроцењивог је значаја за даљи развој сваке економије. Република Србија је посвећена сарадњи са другим државама и настоји да стечено знање и искуство подели са свим заинтересованим земљама.

Даље унапређење и развој е-управе су од кључног значаја, а то захтева побољшање капацитета потребних за дигиталну трансформацију и подршку развоја електронске управе. Уз одговарајуће административне капацитете држава може пружити ефикасне услуге грађанима и привреди.

1. Реформа јавне управе

Реформа јавне управе један је од предуслова европских интеграција, тако да је то један од кључних приоритета Владе Републике Србије. Јачање административних капацитета државе неопходно је за спровођење свих реформи предвиђених у процесу приступања Србије Европској унији. Уз успостављање

потпуне владавине права и ефикасног економског управљања, Србија треба да има ефикасну администрацију како би успешно спровела процес придруживања Европској унији.

Из тог разлога, 24. јануара 2014. године донета је Стратегија реформе јавне управе у Републици Србији¹, која је разрађена кроз два акциона плана – за период 2015–2017. године и за период 2018–2020. године. Након спроведене прве стратегије, Савет за реформу јавне управе је Закључком подржао налазе и препоруке те стратегије и покренуо процес израде Стратегије реформе јавне управе за период од 2021. до 2030. године², усмерене на политику пружања услуга, управљање људским ресурсима и управљање капацитетима, као и унапређење координације у спровођењу и праћењу реформе јавне управе, уз даље усклађивање свих документа јавних политика у области реформе јавне управе.

Кроз реформу, циљ је био да се **јавна управа приближи потребама грађана**, што је допринело бољим резултатима на локалном нивоу (отварање јединствених управних места, међуопштинска сарадња, отварање података, стабилност јавних финансија, дигитализација услуга, боља координација инспекција, увођење програмског буџета, родно одговорног буџетирања, увођење средњорочног планирања, уређивање нормативног оквира планирања јавних политика итд.).

Спровођењем **мера фискалне консолидације** обезбеђен је **фискални оквир за реформе у различитим секторима**, а истовремено је омогућено доношење мера за ублажавање негативних последица пандемије изазване корона вирусом. Мерама фискалне и монетарне политике, које су примењене у претходном периоду, обезбеђена је стабилност и допринело се очувању радних места, опремању здравственог система и обезбеђена је помоћ најугроженијим групама друштва.

Кроз **дигитализацију и развој електронске управе** остварени су значајни резултати, тиме што је **јавна управа трансформисана од регулаторног тела, до сервиса оријентисаног ка грађанима и привреди**. Оснивањем Канцеларије за информационе технологије и електронску управу³ извршена је институционализација са циљем побољшања електронске управе. Такође, успостављање Државног дата центра допринело је бржем развоју е-управе. Истовремено, избегнут је проблем обезбеђивања додатног простора и одржавања опреме. Да би се унапредиле процедуре и целокупан рад е-управе, Влада је изградњу додатног Државног дата центра у Крагујевцу означила као пројекат од значаја, отворен не само за државну управу, већ и за привредне и друге субјекте.

Брз одговор на кризу изазвану пандемијом корона вируса представља најбољи показатељ досадашњег спровођења реформи јавне управе и спремности на суочавање са проблемима. На почетку кризе развијен је централни национални портал www.covid19.rs са свим кључним информацијама о развоју

1) „Сл. гласник РС“, бр. 9/14, 42/14 и 54/18.

2) „Сл. гласник РС“, бр. 42/21 и 9/22.

3) Канцеларија је основана Уредбом о Канцеларији за информационе технологије и електронску управу (Сл. гласник РС, бр. 73/17 и 8/19).

епидемије у земљи, као и портал www.covid19.data.gov.rs, о броју грађана у самоизолацији, оболелих од ковид-19, о тестираним, хоспитализованим и преминулим на територији Републике Србије. Поред тога, Влада Републике Србије основала је јединствену Координациону комисију за инспекцијски надзор: www.inspektor.gov.rs. Контакт-центар повезан је са свим локалним самоуправама, чиме је омогућено да пријаве грађана и привреде које нису у надлежности републичких инспекција буду прослеђене надлежним локалним инспекцијама. Република Србија одговорила је на изазове и у области образовања, обезбедивши да се школска година у време пандемије успешно заврши уз примену интернет платформе за онлајн учење: <https://mojaskola.rtsplaneta.rs>.

Ситуација узрокована пандемијом корона вируса отворила је питање постојања адекватне ИТ структуре која може да подржи рад у новонасталој ситуацији. Посебан изазов је представљало ублажавање ефеката рационализације броја запослених, а да се при том не наруши постојећи квалитет рада јавне управе, због чега се у појединим областима нагласак стављао на дигитализацију и е-управу.

2. Институционални оквир увођења е-управе

Уредбом о ближим условима за успостављање електронске управе⁴ ближе су уређени услови за успостављање електронске управе, односно извршавање дужности државних органа и организација, органа и организација покрајинске аутономије, органа и организација јединица локалне самоуправе, установа, јавних предузећа, посебних органа преко којих се остварује регулаторна функција и правних и физичких лица којима су поверена јавна овлашћења, ради успостављања електронске управе.

Ради успостављања електронске управе, утврђена је обавеза успостављања одговарајуће организације послова и радних задатака и извршено именовање администратора органа за послове које обавља електронским путем, у складу са прописима о електронској управи. Такође, ради успостављања електронске управе постоји обавеза обезбеђења кадрова који имају неопходну стручност, искуство и квалификације за примену административних и управљачких процедура – које одговарају прописаним условима и стандардима за рад у електронској управи. Запосленима треба обезбедити одговарајућу обуку у области коришћења информационо-комуникационих технологија (ИКТ), примену стандарда информационе безбедности, као и у областима отворених података и информација од јавног значаја. За ове потребе, неопходно је обезбедити одговарајућу опрему и софтверска решења за послове које обавља, поштујући прописе и одговарајуће стандарде информационе безбедности.

Законом о електронској управи⁵ утврђен је правни оквир за функционисање електронске управе у Републици Србији и усклађивање са европским прописима у том домену. Овим законом уређују се обављање послова управе државних органа и организација, органа и организација покрајинске аутоно-

4) "Сл. гласник РС", број 104/18.

5) „Сл. гласник РС“, бр. 27/18.

мије, органа и организација јединица локалне самоуправе, установа, јавних предузећа, посебних органа преко којих се остварује регулаторна функција и правних и физичких лица којима су поверена јавна овлашћења употребом информационо-комуникационих технологија, односно услови за успостављање, одржавање и коришћење интероперабилних информационо-комуникационих технологија органа.

Закон је прописао обавезу да се у раду органа јавне управе примењује ИКТ, како у управном поступању, тако и у комуникацији са грађанима, привредом и организацијама. Донети су и подзаконски акти, али је и даље потребно радити на заокруживању правног оквира у области е-управе.

Плански оквир за поједностављење поступака, односно услуга постављен је Стратегијом регулаторне реформе и унапређења система управљања јавним политикама за период 2016–2020. године⁶ и Програмом „е-папир“⁷, као и пратећим методологијама које се користе у операционализацији поједностављења, оптимизације и укидања непотребних управних поступака, односно услуга. Начело заштите животне средине једно је од основних начела овог програма, будући да је развој електронске управе конципиран тако да се постепено у потпуности укида употреба папира. Такође, интеграција информационих система у заједничке ИКТ капацитете и употреба технологија виртуализације требало би да смањи потрошњу енергије неопходну за коришћење рачунара.

Правни оквир за поједностављење управних поступака постављен је Законом о општем управном поступку⁸ и њиме је по први пут уведен појам „јединствено управно место“ – на ком странке могу да добију више информација и услуга на једном месту, било да се ради о електронском (Портал е-управа) или физичком месту, али још није донет подзаконски акт којим би били уређени услови и критеријуми за успостављање јединствених управних места. Овим законом наглашена је обавезност размене података из службених евиденција између органа управе као један од битних услова за остваривање начела економичности и делотворности рада јавне управе и њеног претварања у стваран сервис грађана.

Године 2017, формирана је Канцеларија за информационе технологије и електронску управу као служба Владе Републике Србије, уз додатну подршку стручних тимова Владе Републике Србије. Почетком 2018. године основан је и Владин Координациони савет за развој електронске управе, чији задатак је да усклађује активности на изради и спровођењу стратешких аката из области развоја и функционисања е-управе, као и да прати стање, потребе, развој и примену стандарда приликом увођења система електронске управе. Влада Републике Србије, Закључком од 29. децембра 2016. године, усвојила је Оперативни план активности за успостављање јединственог јавног регистра административних поступака и осталих услова за пословање, Упутство за спровођење

6) “Сл. гласник РС”, бр. 8/16.

7) Програм развоја електронске управе у Републици Србији за период од 2020. до 2022. године са Акционим планом за његово спровођење („Сл. гласник РС”, бр. 85/20).

8) Сл. гласник РС”, бр. 18/16, 95/18 и 2/23.

вођење пописа и Образац за попис административних поступака који се односе на пословање.

Следећи корак у изградњи координираног институционалног оквира у овој области Влада Републике Србије учинила је 2019. године, образујући Координационо тело за праћење спровођења Програма „е-папир” за период 2019–2021. године, које врши координацију процеса поједностављења и дигитализације поступака, односно услуга, а коме стручну подршку пружа Републички секретаријат за јавне политике (РСЈП). Како би се постигла прегледност и у наредном периоду обезбедила координирана реформа и побољшање у овој области, Законом о министарствима⁹ утврђена је надлежност РСЈП за управљање јединственим регистром административних поступака за привреду и грађане. На овај начин заокружен је део институционалног управљања развојем, модернизацијом и трансформацијом услуга јавне управе, у складу са потребама и достигнутим нивоом развоја у овој области.

3. Улога НАЛЕД¹⁰-а у процесу увођења и развоја е-управе

НАЛЕД се од свог оснивања залаже за оптимизацију и дигитализацију административних процедура. Са циљем модернизације јавне управе, у сарадњи са стручњацима из ИБМ-а, 2016. године објављен је први Стратешки оквир за развој електронске управе у нашој земљи, након чега је двадесетак компанија, чланица НАЛЕД-а, основало Савез за електронску управу са циљем да даје предлоге за доношење и заокруживање будућег регулаторног оквира, те да континуирано прати, унапређује и подстиче даљи развој електронске управе и електронског пословања у Србији (Савез тренутно броји 78 чланица).

Циљеви Савеза за е-управу су:

- унапређење регулаторног оквира за развој електронске управе и електронског пословања,
- смањење трошкова и администрације за привредне субјекте и за грађане креирањем е-сервиса,
- повећање институционалних капацитета и унапређење пословних процеса јавне управе,
- унапређење ефикасности и транспарентности рада јавне управе и смањење корупције,
- унапређење конкурентности Србије.

Како је једна од првих препорука Савеза била да се формира централно тело на нивоу државе које би управљало и надгледало процес развоја е-управе, 2017. године је, на иницијативу Савеза, Влада Републике Србије основала Канцеларију за информационе технологије и електронску управу, а потом и Координациони савет за електронску управу, чији задаци су континуирано праћење и усмеравање ка даљем развоју е-управе. НАЛЕД је ангажован у Координационом савету за развој електронске управе и учествовао је у изради Програма развоја е-управе и пратећег Акционог плана 2020-2022. године, као

9) „Сл. гласник РС”, бр. 128/20.

10) Национална алијанса за локални економски развој

и у евалуацији ефеката овог стратешког документа и планирању новог, под покровитељством Министарства државне управе и локалне самоуправе.

Према истраживању које је спровео НАЛЕД, 60 одсто грађана никада није користило ниједну е-услугу. Међутим, када једном почну да користе електронске услуге, грађани се више не враћају на шалтер. Стога, неопходно је подстаћи их на иницијални контакт са порталом е-управе, да почну да га користе. Проблем је што око петина грађана нема приступ интернету, што им као једину могућност за прибављање докумената, решења или дозвола оставља лични одлазак до институције.

4. Е-грађани

На порталу е-управа за грађане омогућене су бројне електронске услуге:

- издавање докумената и уверења (возачка дозвола, регистрација возила, уверења и потврде, е-сагласност, е-извод из матичних књига, уверење о држављанству, исправе о оружју, пријава боравка странца, квалификовани електронски потпис и др.);
- породица (пријава рођења детета, е-вртић, ес-дневник и др.);
- дијаспора (заказивање термина за конзуларну за услугу);
- посао и финансије (е-уверења локалне пореске администрације, порез на пренос апсолутних права над употребљаваним моторним возилом, подношење захтева за подстицај, плаћање такси и накнада, захтев Заводу за интелектуалну својину, моји подаци за банку, дигитална имовина, накнада за вантелесну оплодњу, служба управљања кадровима и Национална служба за запошљавање, стручно усавршавање);
- јавни позиви за доделу средстава;
- инспекцијске службе (пријаве инспекцији, пријава комуналних проблема);
- странци (пријава боравка, пријава за радну дозволу);
- урбанизам и грађани (примедбе на нацрт планског документа, примедба на одлуку о изради планског документа, издавање информација о локацији и др.) и др.

Посредством портала е-управа, грађани могу користити електронске услуге већине министарстава, надлежних органа и организација, као што су Национална служба за запошљавање, Републички фонд за здравствено осигурање, Клинички центар Србије, Народна банка Србије и предшколске установе и већине локалних пореских администрација (град Београд, град и др.). На овај начин, грађани могу добити информације везане за упис у вртић, школу, проналажење посла, покретање бизниса, одлазак у пензију и др., као и већину докумената и услуга електронским путем без одласка на шалтер, чиме штеде време и новац.

5. Е-привреда

За привреду, на порталу е-управа омогућене су следеће електронске услуге:

- пословање и финансије (регистрација предузећа, попуњавање радних места, портал е-фактура, дигитална имовина);
- трговина и туризам (дувански производи и е-туриста)

- пољопривреда (заштита биља и објекти за узгој животиња);
- уверења, исправе и дозволе (кривична уверења, е-грађевинске дозволе, исправа о оружју);
- здравље (регулатива лекова у хуманој медицини и ветеринарској медицини);
- саобраћај (регистрација возила);
- пројекти (јавни конкурси за финансирање пројеката);
- животна средина (увоз и извоз флуорованих гасова и заштићених врста).

5.1. Е-фактуре

Законом о електронском фактурисању¹¹ уведен је систем електронског фактурисања, који представља део структурних реформи које ће значајно утицати на побољшање пословног амбијента у Републици Србији. Структурна реформа подразумева и нови модел фискализације¹², који је кључна полуга државе у борби против сиве економије.

Обавеза субјекта приватног сектора да прими и чува електронске фактуре издате од стране субјекта јавног сектора, као и е-фактуре издате од стране субјекта приватног сектора, примењује се од 1. јула 2022. године, док је пуна примена Закона о електронском фактурисању почела 1. јануара 2023. године. Почев од 1. јануара 2023. године обавезно је издавање и чување електронске фактуре у трансакцијама између субјеката приватног сектора. Од наведених датума примењује се и обавеза да се електронски евидентира обрачун пореза на додатну вредност.

Обавезе издавања, примања и чувања електронских фактура испуњавају се коришћењем система електронских фактура на адреси <https://efaktura.mfin.gov.rs/>. Од тренутка регистрације примењују се сва права и обавезе прописане Законом о електронском фактурисању, што између осталог подразумева да све послате и примљене електронске фактуре имају својство веродостојних исправа.

Прималац е-фактуре проверава послату е-фактуру приступом систему електронских фактура и прихвата је или одбија у року од 15 дана од дана пријема те фактуре, а ако прималац е-фактуре који је субјект приватног сектора не прихвати или не одбије издату електронску фактуру, непосредно или преко информационог посредника, прималац ће, по истеку наведеног рока, бити поново обавештен да је е-фактура издата. Уколико не прихвати или не одбије електронску фактуру у року од пет дана од дана добијања поновног обавештења да је електронска фактура издата, е-фактура, по истеку овог рока, сматра се одбијеном.

11) "Сл. гласник РС", бр. 44/21, 129/21 и 138/22.

12) Примена новог модела е-фискализације у Републици Србији је обавезна од 1. маја 2022. године у складу са Законом о фискализацији („Сл. гласник РС“, бр. 153/20, 96/21 и 138/22).

Коришћење система е-фактура је бесплатно, а користи које тај систем доноси су заиста бројне. Примена Закона о електронском фактурисању доводи до убрзања процеса рада и пословања и обезбеђује већу правну сигурност свим пословним субјектима када је реч о достављању и примању фактура, као и њихово боље чување. Осим тога, нови систем размене фактура омогућава бржу наплату између привредних субјеката, уз позитиван утицај на смањење појединих трошкова које сада сноси предузећа.

Такође, омогућава се уштеда у времену потребном за рад са фактурама, јер нестаје потреба за издавањем, примањем и чувањем фактура у папирном облику. Уштеда у времену се остварује и због тога што претрага електронских фактура захтева мање времена од претраживања папирних архива.

5.2. Е-регистрација

У оквиру Агенције за привредне регистре (АПР), од 1. јануара 2016. године, почела је са радом Централна евиденција обједињених процедура (ЦЕОП), која омогућава ефикасније издавање грађевинских дозвола и прибављање сагласности у вези са изградњом, доградњом и реконструкцијом објеката, прописано Законом о планирању и изградњи¹³. Сви захтеви се искључиво подносе електронским путем преко централног информационог система АПР. То је јединствена, централна и јавна електронска база података у којој су обједињени подаци о сваком појединачном предмету.

Систем за подношење електронских захтева представља платформу која обезбеђује механизме за одрживо унапређење и имплементацију нових регистара у складу са захтевима кључних пословних корисника посебно са циљем испуњавања законски постављених обавеза, чиме се АПР позиционира као институција која пружа ефективне и ефикасне јавне сервисе српској привреди, грађанима и другим институцијама.

Од 17. октобра 2018. године у АПР-у је омогућено оснивање једночланог друштва са ограниченом одговорношћу (Д.О.О.), а од 28. јуна 2019. године и оснивање вишечланог Д.О.О. електронским путем.

Систем за подношење е-пријаве оснивања Д.О.О. осмишљен је тако да усмерава корисника током уноса података да исправно и у складу са релевантним прописима попуни регистрациону пријаву. На овај начин се отклањају најчешћи недостаци у пријави који доводе до негативне одлуке регистратора.

Такође, од 1. јануара 2018. године у АПР омогућено је оснивање предузетника електронским путем.

За е-регистрацију оснивања предузетника потребно је да пунолетно физичко лице поседује:

- квалификовани електронски сертификат (електронски потпис) издат од сертификационог тела у Републици Србији,
- инсталирани читач електронских картица,
- Visa, MasterCard или DinaCard платне картице за плаћање накнада.

13) „Сл. гласник РС“, бр. 72/09, и 52/21.

Е-регистрација оснивања предузетника врши се у апликацији АПР, а сва неопходна упутства за е-регистрацију могу се наћи на сајту АПР.

6. Резултати развоја е-управе

У Годишњем извештају о имплементацији Акционог плана за спровођење стратегије реформе јавне управе за 2020. годину, који је објавило Министарство државне управе и локалне самоуправе у марту 2021. године, наводе се резултати досадашње реформе јавне управе, који су заиста импресивни.

Канцеларија за информационе технологије и електронску управу и канцеларија за јавне набавке су у 2020. години имале учинак од 100%, што показује да је Република Србија озбиљно приступила реформи јавне управе.

Циљеви реформе јавне управе који су постављени Стратегијом, у потпуности су остварени; чак су остварени и бољи резултати од очекиваног:

- 1) Унапређење организационих и функционалних подсистема јавне управе – као индикатор за остварење овог циља коришћено је учешће органа који електронским путем размењују податке из службених евиденција (очекивано 70%, остварено 100%);
- 2) Успостављање усклађеног јавно-службеничког система заснованог на заслугама и унапређење управљања људским ресурсима – као индикатор коришћено је у којој мери су усклађени државно-службенички систем, службенички систем на локалном нивоу и јавнослужбенички систем (очекивано 5%, остварено 5%);
- 3) Унапређење управљања јавним финансијама – као индикатор коришћен је проценат локалне самоуправе чији буџети су припремљени у складу са методологијом за програмско буџетирање, који се мери на годишњем нивоу (очекивано 80%, остварено 81%);
- 4) Повећање правне сигурности и унапређење пословног окружења и квалитета пружања јавних услуга – као индикатор коришћен је број инспекцијских служби које користе систем обједињеног инспекцијског надзора - е-Инспектор (очекивано 29,7% до 33%, остварено 36%);
- 5) Повећање учешћа грађана, транспарентности, унапређење етичких стандарда и одговорности при обављању послова јавне управе – као индикатор примењен је проценат поступања према препорукама Повереника за заштиту равноправности од стране правних и физичких лица којима је упућена препорука (очекивано 80,7%, остварено 87,2%).

Закључак

Реформисање јавне управе је процес који траје. То је системски, дугогодишњи процес трансформације државне, јавне и локалне управе у ефикасну, одговорну, транспарентну и поуздану администрацију, отворену за грађане у процесима одлучивања.

Све земље у Европи континуирано се прилагођавају новим потребама грађана и привреде, развоју технологије, протоку информација и развоју сва-

ког демократског друштва. Стратешки циљ Републике Србије јесте приступање Европској унији, па је самим тим и обезбеђење ефикасне јавне управе постао њен приоритет.

Реформом јавне управе постигнуто је јачање капацитета целокупне јавне управе, како би управа постала ефикасна, одговорна, поуздана, услужна, транспарентна у раду и отворена за грађане. Трансформацијом јавне управе, коју грађани и даље доживљавају као инструмент моћи, она постаје услужни систем за све грађане и привреду, модернизован и усклађен са најбољим европским стандардима и праксом.

Интерес Републике Србије јесте даље унапређење рада јавне управе, односно обезбеђивање високог квалитета услуга грађанима и привредним субјектима, као и стварање такве јавне управе која ће значајно допринети економској стабилности и повећању животног стандарда грађана.

У будућности, циљеви развоја е-управе су: боља организација јавне управе, јачање процеса управљања јавним политикама, развој модерног и професионалног службеничког система, унапређење система локалне самоуправе, дигитализација и развој е-управе, унапређење управљања јавним финансијама, унапређење квалитета пружања услуга и пословног окружења, унапређење транспарентности и отворености рада управе у целини, јачање интерне и екстерне контроле јавне управе.

У наредном периоду највећи изазови биће поједностављење процеса и поступака пре њихове дигитализације, баланс одговарајућих административних капацитета и оптимизоване јавне управе, професионална управа, управа као ефикасан сервис грађана, смањење административних трошкова, недостатак јединствене политике услуга.

Циљеви унапређења е-управе јесу изградња модерне, професионалне, ефикасне и одговорне локалне самоуправе која је способна да пружа квалитетне јавне услуге грађанима и привреди, да примењује начела доброг управљања у свом раду и да својим деловањем унапређује квалитет живота грађана и доприноси равномерном развоју Републике Србије.

Нов и унапређен систем локалне самоуправе подразумева редефинисање положаја и значаја локалне самоуправе и примену принципа супсидијарности у управљању јавним пословима, пуно учешће грађана и локалне заједнице у процесу доношења одлука на локалном нивоу, даљи развој капацитета локалне самоуправе и реформисање и побољшање њене организације у складу са потребама локалне заједнице, стабилан и одржив систем финансирања локалне самоуправе који обезбеђује предвидљивост и довољност прихода локалне самоуправе, дугорочно планирање локалног развоја и подстицање локалног економског развоја, наставак реформе ефикасности рада локалне управе и локалних јавних служби и јачање квалитета и доступности њихових услуга према грађанима и привреди, унапређење међуопштинске сарадње и међусобних односа различитих нивоа јавне власти у заједничком управљању јавним пословима и развоју Републике Србије.

Већина градова и општина у Србији и даље нема довољно развијене електронске услуге и пуно је простора за напредак. То су показали резултати првог, пилот мерења, новоуспостављеног Локалног индекса е-управе (ЛЕИ),

који је данас представљен јавности. Тренутна развијеност е-управе на локалу оцењена је као средње развијена са 40% испуњености критеријума ЛЕИ индекса.

Ниш и Врање могу да се похвале најбољим учинком. Поред тога што имају најефикаснију е-управу, то су и једине локалне самоуправе сврстане у категорију више развијених. У средње развијеним је 57 градова и општина, док је 60 у категорији ниже развијених. Међу високо развијеним, али и неразвијеним, нема ниједне локалне самоуправе.

У наредном периоду потребно је унапредити дигиталну писменост грађана, а значајну улогу у томе могу имати организације цивилног друштва које могу организовати различите радионице како би грађанима помогле приликом отварања налога на порталу е-управе, као и приближавању самог портала е-управа.

Литература

1. Стратегија реформе јавне управе у Републици Србији („Сл. гласник РС“, бр. 9/14, 42/14 и 54/18);
2. Акциони план за спровођење Стратегије реформе јавне управе у Републици Србији за период од 2018-2020. године (<https://rsjp.gov.rs/>);
3. Стратегија реформе јавне управе за период од 2021. до 2030. године („Сл. гласник РС“, бр. 42/21 и 9/22);
4. Стратегија регулаторне реформе и унапређења система управљања јавним политикама за период 2016–2020. године („Сл. гласник РС“, бр. 8/16);
5. Програм развоја електронске управе у Србији за период 2020-2022. године („Сл. гласник РС“, бр. 85/20);
6. Годишњи извештај о имплементацији Акционог плана за спровођење стратегије реформе јавне управе за 2020. годину, Министарство државне управе и локалне самоуправе, март 2021. године;
7. Уредба о ближим условима за успостављање електронске управе („Сл. гласник РС“, бр. 104/18);
8. Законом о електронској управи („Сл. гласник РС“, бр. 27/18);
9. Законом о електронском фактурисању („Сл. гласник РС“, бр. 44/21, 129/21 и 138/22);
10. <https://euprava.gov.rs>
11. <https://ceop.apr.gov.rs/eregistrationportal>
12. <https://www.efaktura.gov.rs>
13. <https://www.apr.gov.rs>
14. <https://mduls.gov.rs/reforma-javne-uprave>
15. <https://rsjp.gov.rs>
16. <https://naled.rs>

Digitalization in Serbia and Development of eGovernment

Abstract

Digitalization is a key factor in innovation, modernization, competitiveness, development and economic growth, which has been recognized by the Government of the Republic of Serbia the past ten years and the necessary steps were taken towards the introduction of eGovernment. Digitalization transforms the way public administration works and increases its economy, transparency and quality of work. The existence of a centralized hub such as the national electronic administration portal (e-administration portal) has placed the Republic of Serbia in the category of countries with highly developed electronic administration. The Republic of Serbia is among the 10 countries in the world that have made the most progress in the digitalization of public administration, ahead of even 16 EU countries, in terms of the development of online services, according to the latest UN report. The eGovernment portal is a singular place where you can access electronic government services, with the use of electronic signature and electronic payment, which are used for all electronic government services, as well as electronic data exchange between government bodies.

Keywords: *digitalization, eGovernment, public administration reform, information technologies, transparency.*

УДК 657.6(100)"2018/2021"

Прегледни рад

Александра
РАДОЈЕВИЋ*,
Предраг
СТАНКОВИЋ**

Профитабилност ревизорских кућа „Велике четворке“ пре и после пандемије Covid-19

Резиме

Ревизорске куће представљају битне тржишне учеснике чији резултати рада утичу на велики број корисника. Чланице „Велике четворке“ доминантне су на тржишту ревизорских услуга Републике Србије. У време пандемије Covid-19 бројни су изазови са којима се суочавају сва предузећа, а који утичу на обим активности који ће бити обављен и, последично, на остварене резултате пословања. Ефекти пандемије још нису у потпуности сумирани, а угрожен је положај свих предузећа, без обзира на сектор пословања. У раду је испитана профитабилност ревизорских кућа „Велике четворке“ у четворогодишњем периоду, од 2018. до 2021. године, односно пре и после појаве пандемије. Резултати рада указују на неједначену промену вредности показатеља профитабилности код припадника „Велике четворке“. Заправо, нису уочене правилности у промени профитабилности код посматраних ревизорских кућа у годинама након појаве пандемије, у односу на године које су јој претходиле. Поједине чланице у услови-ма пандемије биле су профитабилније, док су друге бележиле пад вредности показатеља профитабилности. Ово посебно указује на немогућност утврђивања искључивог утицаја једног фактора на резултате рада предузећа.

Кључне речи: „Велика четворка“, профитабилност, ревизорске куће, пандемија Covid-19.

*) мр Александра Радојевић, Истраживач-приправник, Универзитет у Крагујевцу, Економски факултет, е-mail: aleksandra.radojevic@ekonomski.org

**) Предраг Станковић, Демонстратор, Универзитет у Крагујевцу, Економски факултет, е-mail: stankovicpedja1999@gmail.com

Увод

Опште је позната улога ревизије финансијских извештаја и значај који она има за бројне кориснике. Да би услуге које пружају ревизорске куће биле квалитетне и да би постојало поверење јавности у њихов рад и резултате рада, неопходна је стабилност у пословању. Ревизија финансијских извештаја у данашњим условима има вишеструку улогу у готово свим важним функционалним подручјима организације (Милашиновић и други, 2022, 29). Циљ спровођења ревизије финансијских извештаја јесте повећање поверења јавности у финансијске извештаје предузећа на које се они односе (Fujianti и Satria, 2020, 61), као и откривање грешака и превара (Arshad и други, 2011).

Тржишта ревизорских услуга у земљама широм света карактерише конкуренција између „Велике четворке“ и великог броја осталих ревизорских кућа (Мијић и други, 2014, 118). Ревизорске куће из реда „Велике четворке“, генерално, имају више ресурса, што омогућава брже и ефикасније обављање ревизије (Pratama и Ciptani, 2018). Оне пружају широк спектар професионалних услуга клијентима, њихов значај за клијенте је све већи и представљају битне играче у глобалној економији (Franse и LeBaron, 2019, 266). Припаднице „Велике четворке“ имају више клијената у односу на остале ревизорске куће и, с тим у вези, постоји мања могућност да буду зависне од њих, односно њихово пословање није угрожено уколико прекину сарадњу са неким од клијената (Sawan и Alsaqqa, 2013). Поред тога, припадници ове светске четворке имају дугу традицију, опстали су након бројних криза, скандала и проневера које су пратиле поједине ревизорске куће, али и ревизорску професију уопште.

Доминантне ревизорске куће на тржишту Републике Србије јесу чланице „Велике четворке“. Ове ревизорске куће су основане међу првима и веће су по величини у односу на остале ревизорске куће. Може се рећи да постоји веза између величине предузећа и профитабилности коју та предузећа остварују (Јовковић и други, 2021, 205). Међутим, са глобалном кризом Covid-19 и утицајем који она има на све сегменте живота, резултати пословања предузећа су се погоршали (Jan, 2021) – заправо, пандемија је угрозила пословање готово сваког привредног сектора (Стојић и други, 2021). Поставља се питање да ли су ове ревизорске куће успеле да се изборе са изазовима у пословању условљеним пандемијом Covid-19, односно како се овај догађај одразио на њихову профитабилност. Нема сумње да ће пандемија имати озбиљне последице по светску економију, односно ова здравствена криза је прерасла у економску и финансијску кризу (Кљајић и други, 2022).

Предмет истраживања овог рада јесу ревизорске куће на тржишту Републике Србије, а које припадају “Великој четворци“. Циљ рада, у складу са дефинисаним предметом истраживања, јесте утврђивање профитабилности ових предузећа током четворогодишњег периода. Обухваћене су године пре и након појаве пандемије Covid-19, односно пратиће се период од 2018. до 2021. године. Пандемија изазвана корона вирусом ширила се веома брзо већ од самог почетка 2020. године и донела је неочекиване и изузетно велике изазове у пословању свих предузећа, без обзира на њихову величину и делатност (Беке-Тривунац и други, 2020). У овом раду ће се испитати да ли су се резултати пословања ових ревизорских кућа променили уласком у кризни период, односно да ли је њихова профитабилност у овом периоду била угрожена. До-

датно, утврдиће се могуће постојање уједначених промена, односно испитаће се да ли су у годинама након појаве пандемије промене профитабилности код свих чланица „Велике четворке“ уједначене.

Узимајући у обзир дефинисани предмет и циљ истраживања, у раду се полази од следећег истраживачког питања:

- Како се кретала профитабилност ревизорских кућа „Велике четворке“ у Републици Србији у годинама пре и после појаве пандемије Covid-19?

Поред увода и закључка, рад садржи део који се односи на теоријску основу посматраног проблемског подручја. Такође, биће речи о положају „Велике четворке“ у Републици Србији и значају који имају ове ревизорске куће. У трећем делу рада биће представљена и анализирана њихова профитабилност у годинама пре и годинама након појаве пандемије Covid-19.

1. Теоријска основа

Клијенти су више заинтересовани за услуге великих ревизорских кућа са вишом репутацијом и међународним деловањем, односно глобално пословање доприноси повећању угледа ревизорских кућа (Кондић и Врањеш, 2017). Заправо, величина ревизорске куће опредељује и врсте услуга, као и обим послова које њени чланови обављају (Љубисављевић и Јовковић, 2016). У поређењу са другим ревизорским кућама, мање грешака се очекује од „Велике четворке“ у смислу издавања неадекватног ревизорског мишљења клијентима (Станишић и други, 2015, 35). Чланице „Велике четворке“ пружају виши квалитет услуга у складу са квалитетнијим запосленима, значајнијим могућностима обуке и вишим износима ресурса које поседују (Al Ani и други, 2017, 1088; Lawgense и други, 2011; Sawan и Alsaqqa, 2013). Присутна је веза између величине ревизорске куће и квалитета ревизије, као и веза између квалитета ревизије и финансијског учинка ревизорске куће (Chen и други, 2013). Са јачањем чланица „Велике четворке“ расте њихов значај за бројне компаније клијенте (Franse и LeBaron, 2019), нарочито након смањења броја глобално водећих ревизорских кућа, са „Велике осморке“ и „Велике шесторке“ на „Велику четворку“. Посматрајући однос између ревизорских кућа, успешност њиховог пословања потврђује се на тржишту ревизорских услуга, које карактерише постојање снажне конкуренције између ревизорских кућа (Мијић и други, 2014).

Ситуација настала услед Covida-19 представља изазов за предузећа без обзира на ниво развоја и моћ коју имају на тржиштима. Почетак глобалне пандемије вируса корона резултирао је огромним притиском на ревизоре у смислу проналажења алтернативних начина прикупљања ревизорских доказа и комплетирања ангажовања (Appelbaum и други, 2020). Albitar и други (2020) верују да ефекти пандемије Covid-19 представљају изазове за ревизоре, али и саме клијенте ревизије, односно сматрају да ће ово у великој мери утицати на накнаде за обављање ревизије, саме процедуре у обављању послова, али и квалитет ревизије. С друге стране, Нау и други (2021) наводе да су последице пандемије мање од очекиваних, али да је дошло и да ће се даље вршити реформе у пословању ревизорских кућа. Посебно треба нагласити улогу ревизорских кућа и потребу за њиховим стабилним пословањем и одржавањем кредибилитета у условима сталних промена и утицаја пандемије Covid-19. Наи-

ме, акционари и инвеститори више него икада се уздају у ревизоре и резултате њиховог рада, односно у независно мишљење ревизора (Deloitte, 2022).

Стојић и други (2021) сматрају да у новонасталом пословном амбијенту финансијско извештавање треба да претрпи значајна прилагођавања. Односно, наведени аутори сматрају да приликом састављања финансијских извештаја за године у којима је пандемија имала утицај, компаније морају да размотре посебне околности и изложеност ризику да би се утврдило како пандемијски догађаји, повезани са ризиком пословања, утичу или могу да утичу на њихово финансијско извештавање. Промена услова пословања изазвана глобалном кризом Covid-19 значајно је утицала на вредности показатеља резултата пословања, али је и појачала проблем информационе асиметрије (Jan, 2021). Да би ревизорске куће могле да испрате промене које настају у финансијском извештавању, потребно је да се прилагоде новонасталим условима, да имају стабилно пословање и да се и саме изборе са изазовима који могу негативно утицати на пословање и опстанак у време пандемије. Заправо, пандемија Covid-19 суштински је променила начин на који ревизори раде и комуницирају (Вауер и други, 2022).

Пандемија Covid-19 направила је велику штету на глобалном нивоу, али посебно треба водити рачуна о дугорочном утицају на предузећа, њихово финансирање и трошкове (Goodell, 2020), као и на њен утицај на начин извршавања радних обавеза и свакодневне активности лица ангажованих на пословима ревизије (Јаковљевић, 2022). У великом броју случајева предузећа су принуђена да смање обим активности, што директно утиче на приходе који ће бити остварени (Cruisean и Nategan, 2021). Додатно, већа ограничења током пандемије негативно су утицала на пружање услуга ревизије, што је резултирало вишим накнадама за обављену ревизију (Harjoto и Laksmana, 2022).

У условима пандемије Covid-19, компаније треба да процене могући негативан утицај на остварење краткорочних циљева, а да при том узму у обзир и дугорочне перформансе, односно потребно је да правовремено идентификују мере за смањење ових негативних утицаја и да их брзо примене у свом пословању (Deloitte, 2020). На степен погођености компанија пандемијом значајну улогу има држава у којој оне послују, односно мере које су предузете за помоћ компанијама и смањење негативних ефеката пандемије. У ситуацији када се различите државе труде да донесу правовремене и исправне смернице за понашање у новонасталим кризним условима, предузећа доносе одлуке које ће омогућити наставак пословања, а које су у складу са мерама које су прописале конкретне државе.

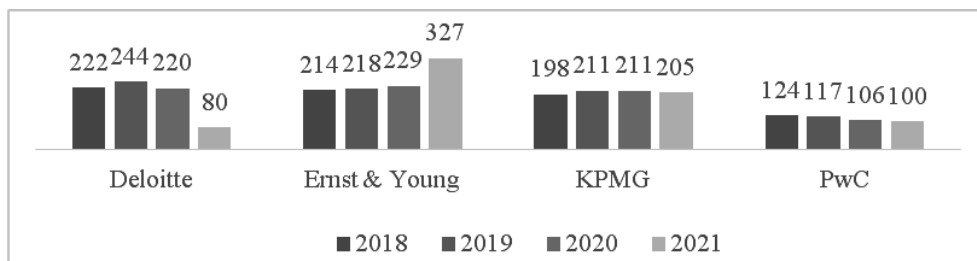
2. „Велика четворка“ у Републици Србији

На тржишту Републике Србије чланице „Велике четворке“ појавиле су се 90-их година. Конкретно, 1991. године са пословањем је почела ревизорска кућа Deloitte, односно 1996. године KPMG, PriceWaterhouseCoopers (PwC) и Ernst & Young. И поред чињенице да је прва ревизорска кућа основана 1991. године, званично тржиште ревизорских услуга у нашој земљи датира од 1996. године, када је ревизија финансијских извештаја први пут законски регулисана (Мијић и други, 2014, 28). У поређењу са земљама које имају дугу традицију екстерне ревизије, период постојања ревизорских кућа у Републици Србији је

релативно кратак (Јакшић и други, 2012, 72). Присуство великих, глобално распрострањених ревизорских кућа доприноси развоју ревизије и на домаћем тржишту. Мијић и Јакшић (2019, 128) наводе да пословање ревизорских кућа у оквиру међународне мреже доприноси преносу знања и искуства, развоју професије, док се истовремено ствара могућност за стицање бољег тржишног положаја.

Улога „Велике четворке“ на тржишту ревизорских услуга Републике Србије је значајна. Ове ревизорске куће носиоци су највећег дела тржишта, имају велике могућности и остварују битне предности у односу на остале ревизорске куће (Радојевић, 2022, 143). „Велика четворка“ је унапредила своју позицију у току 2018. у односу на претходну годину, остварила је више прихода, побољшала позицију у односу на остале ревизорске куће и заузела већи део тржишта (Мрдак, 2019). Даље, у 2019. години у односу на 2018. годину ове ревизорске куће додатно су напредовале и оствариле бољи положај на тржишту (Милојевић, 2020). Када се посматра снага ревизорских кућа „Велике четворке“ у односу на остале ревизорске куће у Републици Србији, пре свега треба узети у обзир њихов број. Наиме, на тржишту Републике Србије тренутно послује 78 ревизорских кућа (новембар 2022. године), односно поред „Велике четворке“ још њих 74. И поред ситуације изазване вирусом корона број ревизорских кућа у Републици Србији се повећао у односу на период пре пандемије. У 2019. години број активних ревизорских кућа био је 73 (Јовковић и други, 2021, 206), док је на крају 2020. године он износио 75 (Радојевић, 2022, 137). Упркос великом броју ревизорских кућа у Републици Србији, највећи број њих је микро величине, значајно мање су присутне ревизорске куће које су по величини мале. Непостојање великих ревизорских кућа и мали број оних које су средње величине указује на неразвијеност тржишта ревизорских и сродних услуга у Републици Србији (Јакшић и други, 2012).

Графикон 1. Број запослених на крају пословне године код „Велике четворке“

Извор: Аутори на основу финансијских извештаја предузећа, <https://www.apr.gov.rs/>, прегледано новембра 2022.

„Велика четворка“ има већи број запослених у односу на запослене у свим осталим ревизорским кућама у Републици Србији (Радојевић, 2022). Узимајући у обзир укупан број запослених на крају сваке пословне године у годинама пре и после пандемије може се рећи да се овај број у 2021. години смањивао у односу на године пре пандемије. Наиме највећи број запослених је у посматра-

ном периоду био у 2019. години (790 запослених), док је он најмањи управо у 2021. години (712 запослених). Највеће смањење броја запослених у периоду пандемије имала је ревизорска кућа Deloitte. Заправо, у условима Covid-19 велики број компанија суочен је са смањењем броја запослених, а које прате промене у начину функционисања и смањење обима активности (Crusean и Hategan, 2021; Jan, 2021). Супротно њој, компанија Ernst & Young је у двогодишњем периоду пандемије имала повећање броја запослених и постала ревизорска кућа у Републици Србији са највише запослених.

У условима пандемије, ревизорске куће су у великој мери морале да се прилагоде новонасталим околностима. У извештајима о транспарентности ревизорских кућа оне посебно наглашавају промене настале услед пандемије и прилагођавања која су морала да буду извршена. Према томе, јавила се потреба за решавањем питања организације рада у тимовима, решавањем начина комуникације и њеним унапређењем, решавањем начина сарадње са клијентима и обављањем конкретних ревизорских процедура (PwC, 2022; KPMG, 2022).

3. Профитабилност „Велике четворке“ у Републици Србији

Стабилност пословања ревизорских кућа и сигурност у квалитет пружених услуга ревизије битна је за бројне тржишне учеснике. Показатељи профитабилности веома су значајни за оцену пословања предузећа и пружају корисне информације о могућностима самог предузећа. Заправо, ови показатељи представљају односе који повезују профит са приходима од продаје и инвестицијама, а свеобухватно показују укупну продуктивност пословања предузећа (Тодоровић, 2018, 138). Са циљем утврђивања профитабилности ревизорских кућа „Велике четворке“ коришћени су показатељи стопе добитка (стопа пословног добитка и стопа нето добитка) и показатељи стопе приноса (стопа приноса на укупну имовину – ROA и стопа приноса на сопствени капитал - ROE).

Позиције које заузимају ревизорске куће у оквиру „Велике четворке“ резултати су њихове способности и донетих одлука, а у историји је присутна променљивост у односу снага ревизорских кућа које припадају наведеној групи (Милојевић, 2020). У Табелама 1 и 2 приказани су износи пословног и нето резултата које су оствариле четири глобално доминантне ревизорске куће на тржишту Републике Србије.

Табела 1. Пословни резултат „Велике четворке“ у Републици Србији (износи у 000 динара)

Ревизорска кућа	2018.	2019.	2020.	2021.
Deloitte	209.281	-111.432	-51.708	-5.169
Ernst & Young	52.542	177.281	-20.632	368.932
KPMG	-12.647	27.029	66.543	16.775
PwC	30.576	46.557	103.179	-16.523

Извор: Аутори на основу финансијских извештаја предузећа, <https://www.apr.gov.rs/>, прегледано новембра 2022.

У 2021. години најбољи пословни резултат има Ernst & Young, упркос присуству пандемије. Овај резултат је виши у односу на пословне резултате свих чланица „Велике четворке“ и у годинама пре настанка кризног периода који је изазвао Covid-19. Може се рећи да се пословни резултат мењао у различитим смеровима код појединачних ревизорских кућа, односно и у условима пандемије, одређене ревизорске куће су побољшале своје резултате (Ernst & Young и Deloitte у 2021. години у односу на 2020. и KPMG, односно PwC у 2020. у односу на 2019. годину).

Табела 2. Нето резултат „Велике четворке“ у Републици Србији (износи у 000 динара)

Ревизорска кућа	2018.	2019.	2020.	2021.
Deloitte	13.477	51.796	54.083	-260.761
Ernst & Young	5.629	108.106	4.324	296.991
KPMG	27.178	15.277	60.964	108.160
PwC	5.389	40.639	46.482	5.740

Извор: Аутори на основу финансијских извештаја предузећа, <https://www.apr.gov.rs/>, прегледано новембра 2022.

Посматрајући нето резултат чланица „Велике четворке“ у Републици Србији не уочава се постојање уједначених кретања у годинама након почетка пандемије. Заправо у првој кризној години (2020. години) нето резултат три ревизорске куће (Deloitte, KPMG и PwC) се повећао у односу на нето резултат који су оне оствариле у 2018. и 2019. години. Додатно, током друге године трајања пандемије ревизорске куће Deloitte и PwC имају значајно погоршање вредности позиције нето резултата, али не може се рећи да су на ово искључиво утицали промењени услови пословања, настали услед кризе изазване корона вирусом. Друге две посматране ревизорске компаније (Ernst & Young и KPMG) имале су супротне промене, што значи да су ревизорске компаније могле да остваре побољшање нето резултата и у време пандемије. Заправо, ово наводи на закључак да на остварени резултат утичу бројни фактори, а један од њих јесте и настала пандемија. У наставку ће у Табелама 3 и 4 бити приказане стопе пословног и стопе нето добитка „Велике четворке“ у Републици Србији у годинама пре и после почетка пандемије.

Табела 3. Стопа пословног добитка „Велике четворке“ у Републици Србији

Ревизорска кућа	2018.	2019.	2020.	2021.
Deloitte	11,16%	-7,53%	-3,85%	-0,51%
Ernst & Young	7,17%	10,19%	-1,39%	15,49%
KPMG	-0,71%	-1,61%	4,63%	1,07%
PwC	2,99%	4,12%	9,69%	-1,57%

Извор: Прорачун аутора на основу финансијских извештаја предузећа, <https://www.apr.gov.rs/>, прегледано новембра 2022.

На основу Табеле 3, посматрајући ревизорску кућу Deloitte може се закључити да је дошло до највећег пада овог показатеља у 2019. години. У 2018. години је ова ревизорска кућа остваривала позитивну стопу пословног добитка, док је у 2019. години, непосредно пред појаву пандемије, дошло до пада вредности овог показатеља. Међутим, у 2020. и 2021. години, стопа пословног добитка и даље је негативна, али њена вредност се побољшава у односу на 2019. годину, иако је пандемија била актуелна током 2020. и 2021. године. Када је ревизорско предузеће Ernst & Young у питању, може се уочити да је стопа пословног добитка била најнижа у 2020. години, када се пандемија и појавила. Ревизорске куће KPMG и PwC у 2020. години, првој години појаве пандемије, бележе пораст стопе пословног добитка. С друге стране, може се рећи да се промене дешавају у 2021. години, односно у овој години долази до значајнијег пада вредности стопе пословног добитка у односу на претходну, 2020. годину. Овакво кретање може указати на дугорочне последице и проблеме у пословању предузећа које је имала пандемија.

Табела 4. Стопа нето добитка „Велике четворке“ у Републици Србији

Ревизорска кућа	2018.	2019.	2020.	2021.
Deloitte	0,72%	3,50%	4,03%	-25,79%
Ernst & Young	0,77%	6,22%	0,29%	12,47%
KPMG	1,53%	0,91%	4,24%	6,87%
PwC	0,53%	3,59%	4,36%	0,55%

Извор: Прорачун аутора на основу финансијских извештаја предузећа, <https://www.apr.gov.rs/>, прегледано новембра 2022.

Узимајући у обзир стопу нето добитка, у 2020. години као години појаве пандемије, само једна ревизорска кућа имала је пад вредности овог показатеља. Додатно, 2021. године, вредност посматраног показатеља код двеју ревизорских кућа (Deloitte и PwC) опада у односу на претходну 2020. годину, односно код двеју ревизорских кућа (Deloitte и PwC) у односу на 2019. годину и код једне (Deloitte) у односу на 2018. годину, годину пре пандемије. Треба напоменути да је у посматраном временском периоду ревизорска кућа Ernst & Young забележила највишу вредност стопе нето добитка управо у 2021. години и пред могућих негативних утицаја изазваних пандемијом Covid-19.

Вредности показатеља ROA (производ стопе нето добитка и обрта укупне имовине) и ROE (производ стопе нето добитка и обрта капитала) „Велике четворке“ приказане су у Табелама 6 и 7. Коришћење стопе нето добитка и показатеља обрта у израчунавању ROA и ROE омогућава боље разумевање узрока промене њихове вредности, односно детаљније сагледавање узрока њихове промене. Вредности обрта укупне имовине и обрта капитала, коришћене у израчунавању ROA и ROE, приказане су у Табели 5.

**Табела 5. Обрт укупне имовине и обрт капитала
„Велике четворке“ у Републици Србији**

Ревизорска кућа	Обрт укупне имовине				Обрт капитала			
	2018.	2019.	2020.	2021.	2018.	2019.	2020.	2021.
Deloitte	3,9055	2,2133	1,8794	1,3526	16,1841	20,5826	19,7123	17,4955
Ernst & Young	0,7699	1,5557	1,2976	1,4641	42,2393	13,8652	68,7057	7,8600
KPMG	2,1841	2,0178	1,2975	1,2374	8,6021	7,4395	5,3177	11,7278
PwC	1,9925	1,8962	1,6044	1,3940	5,9072	5,2894	4,0920	3,9493

Извор: Прорачун аутора на основу финансијских извештаја предузећа, <https://www.apr.gov.rs/>, прегледано новембра 2022.

Уколико се жели максимизовати показатељ ROA (односно ROE), то се може учинити деловањем на стопу нето добитка или на обрт укупне имовине (обрт капитала), односно убрзањем обрта. Свакако, дејством оба фактора истовремено резултат се може додатно увећати.

Табела 6. ROA „Велике четворке“ у Републици Србији

Ревизорска кућа	2018.	2019.	2020.	2021.
Deloitte	2,81%	7,74%	7,58%	-34,88%
Ernst & Young	0,59%	9,67%	0,38%	18,26%
KPMG	3,35%	1,84%	5,51%	8,50%
PwC	1,05%	6,81%	7,00%	0,76%

Извор: Прорачун аутора на основу финансијских извештаја предузећа, <https://www.apr.gov.rs/>, прегледано новембра 2022.

У вези са показатељем ROA не уочавају се једнаке промене степена профитабилности код чланица „Велике четворке“ у периоду пре и после појаве пандемије Covid-19. Ревизорска кућа Ernst & Young једина је имала смањење вредности ROA у 2020. у односу на 2019. годину. Затим, у 2021. години, иако су у тој години последице пандемије биле израженије, како код физичких, тако и код правних лица, долази до наглог пораста вредности овог показатеља. На овакве промене највиши утицај имала је значајна промена стопе нето добитка, изазвана променом вредности нето резултата. У 2021. години, посматрано у односу на 2019. и 2018. годину, као годинама пре пандемије, код компанија Deloitte и PwC дошло је до опадања вредности овог показатеља. На ово је у великој мери утицала промена стопа нето добитка, док је у мањој мери утицало смањење обрта укупне имовине.

Табела 7. ROE „Велике четворке“ у Републици Србији

Ревизорска кућа	2018.	2019.	2020.	2021.
Deloitte	11,64%	72,02%	79,48%	-451,19%
Ernst & Young	32,45%	86,17%	20,02%	98,02%
KPMG	13,20%	6,78%	22,57%	80,59%
PwC	3,11%	19,00%	17,85%	2,16%

Извор: Прорачун аутора на основу финансијских извештаја предузећа, <https://www.apr.gov.rs/>, прегледано новембра 2022.

Најнижа вредност показатеља ROE за посматране ревизорске куће забележена је 2021. године код Deloitte. У складу са тим може се рећи да је током пандемије ова ревизорска кућа имала најнижу профитабилност. На овакву промену вредности посматраног показатеља највише је утицала негативна вредност стопе нето добитка, односно њено значајно смањење у односу на претходне године. Међутим, Ernst & Young и KPMG су у овој години пандемије имале вредност показатеља ROE већу него у годинама пре пандемије. Највећи утицај на овакве промене код Ernst & Young имало је повећање стопе нето добитка (са 0,29% у 2020. на 12,47% у 2021. години), односно код KPMG повећање обрта капитала (са 5,3177 у 2020. години на 11,7278 у 2021. години). С тим у вези, закључује се да се профитабилност компанија „Велике четворке“, мерена вредношћу ROE, није мењала уједначено током пандемије. Односно, потребно је у обзир узети и друге факторе који су утицали на профитабилност посматраних ревизорских кућа.

Закључак

Спроведено истраживање имало је за циљ утврђивање профитабилности „Велике четворке“ у годинама пре и после појаве пандемије Covid-19. Односно, испитало се у којој мери је у годинама пандемије промењена профитабилност ових ревизорских кућа и да ли се профитабилност једнако мењала код свих чланица посматране четворке. Радом је приказано да се вредност показатеља профитабилности није мењала у истом смеру, ни истом динамиком у кризним годинама у односу на године пре појаве пандемије. На основу тога може се дати одговор на постављено истраживачко питање, тачније профитабилност код појединих чланица „Велике четворке“ се повећавала у годинама трајања пандемије, док се код других она смањивала у односу на године пре пандемије. Ово указује на чињеницу да на пословање предузећа утичу бројни фактори, међу којима је и пандемија Covid-19. Може се рећи да су ревизорске куће другачије реаговале, предузеле другачије стратегије у кризном периоду и у складу са својим могућностима утицале на вредност показатеља профитабилности. Уколико се посматрају у раду коришћени показатељи профитабилности у последњој посматраној, 2021. години, најлошије позиционирано јесте предузеће Deloitte. Додатно, ревизорске куће Ernst & Young и KPMG су побољ-

шале свој положај у годинама пандемије у односу на две године пре њеног настанка.

Спроведеним истраживањем употпуњују се постојећа сазнања о променама у пословању и резултатима пословања предузећа услед појаве пандемије Covid-19. Посебно треба нагласити да се последице пандемије још нису у потпуности испољиле и потребно је пратити дугорочне ефекте и промене које ће настајати. Додатно, резултати до којих се дошло могу користити теоретичарима приликом вршења њихових анализа, односно могу представљати полазну основу за праћење резултата „Велике четворке“ у наредним годинама. Истраживачи морају бити опрезни приликом истраживања последица пандемије и потребно је узимати у обзир дејство фактора који су постојали и поред вируса корона. Резултати добијени овим радом могу користити клијентима ревизорских кућа приликом избора неке од њих. Резултате рада ревизора узимају у обзир бројни корисници, а квалитет, снага и достигнућа ревизорских кућа утицаће на одлуку о њиховом ангажовању. Уколико се узме у обзир да су чланице „Велике четворке“ најраспрострањеније на тржишту Републике Србије, посебно је битно сагледавање резултата пословања ових ревизорских кућа, као и праћење односа снага између њих.

За детаљнију анализу пословања предузећа потребно је истраживати дужи временски период, односно као ограничење овог рада може се навести период посматрања. Додатно, ограничења постоје у вези са коришћењем финансијских извештаја предузећа. Промене код предузећа су честе, па постоји ризик од коришћења историјских података у анализи, посебно у ситуацији пандемије чији негативан утицај на пословање и даље није у потпуности идентификован. У складу са наведеним, будућим истраживањима пожељно је пратити профитабилност „Велике четворке“ у већем броју година и на тај начин испитати дугорочне ефекте пандемије. За будућа истраживања постоји могућност укључивања већег броја показатеља са циљем испитивања ефеката пандемије на профитабилност, али и других група показатеља пословања. У сврху потпунијег сагледавања утицаја пандемије корисно је користити резултате пословања ревизорских кућа у више земаља.

Литература

1. Љубисављевић, С., Јовковић, Б. (2016). *Ревизија финансијских извештаја*. Економски факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац.
2. Al Ani, M., Salim, B., Al Enyi, J. (2017). "Auditor Selection: Big four or Non-Big Four? Case of Oman". *International Business Management*, 11(5), стр. 1087-1095.
3. Albitar, K., Gerged, A. M., Kikhia, H., Hussainey, K. (2020). "Auditing in times of social distancing: The effect of COVID-19 on auditing quality". *International Journal of Accounting & Information Management*. 29(1), стр. 169-178. doi:10.1108/IJAIM-08-2020-0128
4. Appelbaum, D., Budnik, S., Vasarhelyi, M. (2020). "Auditing and accounting during and after the COVID-19 crisis". *The CPA Journal*, 90(6), стр. 14-19.
5. Arshad, M. A., Satar, R. A., Hussain, M., Naseem, M. A. (2011). "Effect of audit on profitability: A study of cement listed firms, Pakistan". *Global Journal of Management and Business Research*, 11(9). стр. 8-12.

6. Bauer, T. D., Humphreys, K. A., Trotman, K. T. (2022). "Group judgment and decision making in auditing: Research in the time of COVID-19 and beyond". *AUDITING: A Journal of Practice & Theory*, 41(1), стр. 3-23. doi:10.2308/AJPT-2020-147
7. Беке-Тривунац, Ј., Јоксимовић, М., Шиљановска, С. (2020). "Учинак вируса Ковид-19 на финансијско извештавање". *Ревизор*, 23(89-90), стр. 39-47. doi: 10.5937/Rev2090039В
8. Chen, Y. S., Hsu, J., Huang, M. T., Yang, P. S. (2013). "Quality, size, and performance of audit firms". *The International Journal of Business and Finance Research*, 7(5), стр. 89-105.
9. Crucean, A. C., Нароџан, С. Д. (2021). "Effects of the Covid-19 pandemic estimated in the financial statements and the auditor's report", *Audit Financiar*, 19(1), стр. 105-118, doi:10.20869/AUDITF/2021/161/001
10. Fujianti, L., Satria, I. (2020). "Firm size, profitability, leverage as determinants of audit report lag: Evidence from Indonesia". *International Journal of Financial Research*, 11(2), стр. 61-67.
11. Fransen, L., LeBaron, G. (2019). "Big audit firms as regulatory intermediaries in transnational labor governance". *Regulation & Governance*, 13(2), стр. 260-279.
12. Goodell, J. W. (2020). "COVID-19 and finance: Agendas for future research". *Finance research letters*, 35, 101512. doi:10.1016/j.frl.2020.101512
13. Harjoto, M. A., Laksmana, I. (2022). "The impact of COVID-19 lockdown on audit fees and audit delay: international evidence". *International Journal of Accounting & Information Management*, 30(4), стр. 526-545.
14. Hay, D., Shires, K., Van Dyk, D. (2021). "Auditing in the time of COVID – the impact of COVID-19 on auditing in New Zealand and subsequent reforms". *Pacific Accounting Review*, 33(2), стр. 179-188. doi:10.1108/ PAR-09-2020-0155
15. Јаковљевић, Н. (2022). "Рад на даљину у ревизији у приватном и јавном сектору у Републици Србији". *Bizinfo (Blace)*, 13(1), стр. 65-70. doi:10.5937/bizinfo2201065J
16. Јакшић, Д., Мијић, К., Андрић, М. (2012). "Analysis of variations in the performance of audit firms in the Republic of Serbia". *Economic Annals*, 57(193), стр. 71-91.
17. Jan, C. L. (2021). "Detection of financial statement fraud using deep learning for Sustainable development of capital markets under information asymmetry". *Sustainability*, 13, 9879. doi: 10.3390/su13179879
18. Јовковић, Б., Карапавловић, Н., Радојевић, А. (2021). "Profitability of audit companies in the Republic of Serbia: Empirical research in the period 2010-2019." *Acta Economica*, 19(34), стр. 205-221. doi:10.7251/ ACE2134205J
19. Кљајић, М., Миздраковић, В., Хадровић-Зекић, Б. (2022). "Интерна ревизија у доба COVID-19 – кључни аспекти и перспективе ревизије на даљину". *The European Journal of Applied Economics*, 19(1), стр. 30-41. doi:10.5937/EJAE19-35881

20. Кондић, Н., Врањеш, С. (2017). "Индикатори квалитета ревизије – емпиријска студија". *Анали Економског факултета у Суботици*, 37, стр. 211-226.
21. Lawrence, A., Minutti-Meza, M., Zhang, P. (2011). "Can Big 4 versus non-Big 4 differences in audit-quality proxies be attributed to client characteristics?" *The accounting review*, 86(1), стр. 259-286.
22. Мијић, К., Јакшић, Д., Вуковић, Б. (2014). "Утицај сатурације ревизорског тржишта на пословање нових ревизорских фирми". *Економски погледи*, 16(3), стр. 27-37.
23. Мијић, К., Јакшић, Д., Вуковић, Б. (2014). "Концентрација тржишта ревизијских услуга у Републици Србији". *Економске теме*, 52(1), стр. 117-130.
24. Милашиновић, М., Кнежевић, С., Митровић, А. (2022). "The significance of audit and audit opinions in the contemporary environment". *Revizor*, 25(97-98), стр. 21-31. doi: 10.56362/Rev2298021M
25. Милојевић, М. (2020). "Ревизорске фирме у Србији 2019." *Ревизор*, 23(89-90), стр. 83-94. doi:10.5937/Rev2090083M
26. Мрдак, Г. (2019). "Ревизорске фирме у Србији 2018." *Ревизор*, 22(86), стр. 19-29. doi:10.5937/Rev1986019M
27. Pratama, R., Ciptani, M. K. (2018). "The analysis of company size, complexity of operation, profitability, solvency and audit firm size toward timeliness of financial statement reporting for company listed in LQ45 Index in Indonesia Stock Exchange (2012-2014)". *JAAF (Journal of Applied Accounting and Finance)*, 2(1), стр. 18-35.
28. Sawan, N., Alsaqqa, I. (2013). "Audit firm size and quality: Does audit firm size influence audit quality in the Libyan oil industry?" *African Journal of Business Management*, 7(3), стр. 213-226.
29. Станишић, Н., Миздраковић, В., Радојевић, Т., Станић, Н. (2015). "Одређивање другог нивоа ревизорских фирми у Републици Србији – у потрази за „Малом четворком“". *The European Journal of Applied Economics*, 12(2), стр. 35-43. doi:10.5937/ejae12-9214
30. Стојић, С., Живковић, Д., Петровић, П. (2021). "Утицај пандемије на квалитет интерне ревизије". *Ревизор*, 24(94), стр. 67-80. doi: 10.5937/rev2194067S
31. Тодоровић, З. (2018). "Анализа финансијске стабилности заснована на билансним индикаторима". *Рачуноводство*, 1-2, стр. 118-154.
32. Мијић, К., Јакшић, Д. (2019). "Пракса ревизије финансијских извјештаја у Републици Србији – Стање и перспективе". *Зборник радова Економског факултета Свеучилишта у Мостару* (Посебно издање), стр. 124-140.
33. Радојевић, А. (2022). "Улога ревизорских фирми „Велике четворке“ на тржишту ревизорских услуга Републике Србије". *Зборник радова Рачуноводствена знања као чинилац економског и друштвеног напретка*, стр. 134-146.

34. Deloitte. (2020). COVID-19 impact and business stabilization. Доступно на: <file:///C:/Users/Aleksandra/Downloads/deloitte-ch-fa-covi19-mpact-business-stabilisation.pdf>
35. Deloitte. (2022). Извештај о транспарентности за 2021. годину. Доступно на: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/rs/Documents/audit/Deloitte%20Srbija%20Izve%C5%A1taj%20o%20transparentnosti%20za%202021.%20godinu.pdf>
36. KPMG. (2022). 2021 Извештај о транспарентности. Доступно на: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/rs/pdf/2022/04/Izvestaj-o-transparentnosti-2021.pdf>
37. PwC. (2022). Извештај о транспарентности за годину завршену 31. децембра 2021. Доступно на: <https://www.pwc.rs/sr/about-us/assets/Izvestaj-o-transparentnosti-PwC-Srbija-2021.pdf>

Profitability of the “Big Four” Audit Firms Before and After the Covid-19 Pandemic

Abstract

Audit firms are important market participants affecting a large number of users. The members of the “Big Four” are dominant in the audit services market of the Republic of Serbia. At the time of the Covid-19 pandemic, all companies faced numerous challenges that affected the scope of activities that had to be carried out and, consequently, the achieved business results. The effects of the pandemic have not yet been fully summed up, and the position of all companies, regardless of the business sector, is at risk. The paper examines the profitability of the audit firms of the “Big Four” in the four-year period, from 2018 to 2021, that is, before and after the onset of the pandemic. The results indicate an uneven change in the value of profitability indicators among the members of the “Big Four”. In fact, no regularities were observed in the change in profitability of the audit firms observed in the years after the onset of the pandemic compared to the years preceding it. Certain members were more profitable in the pandemic conditions, while others recorded a drop in the value of profitability indicators. This especially indicates the impossibility of determining the influence of only one factor on the results of the company’s work.

Keywords: “Big Four”, profitability, audit firms, Covid-19 pandemic.

УДК 657.63

Прегледни рад

Владан
ПАВЛОВИЋ*,
Горанка
КНЕЖЕВИЋ**

***Going Concern* принцип: значај, одговорност, оцењивање и извештавање¹**

Резиме

Going concern принцип (начело), преузет одавно из англосаксонске литературе, представља основни рачуноводствени принцип, са статусом „рачуноводственог аксиома“. Ово начело разграничења, из којег проистичу периодичност и привременост извештавања, означава претпоставку да ће ентитет наставити да постоји у будућности, односно да неће бити принуђен да оконча пословање, ликвидира имовину или оде у стечај. То је интегрална претпоставка за састављање финансијских извештаја, без које се не би могао примењивати концепт набавне вредности нити одлагати признавање одређених трошкова до одређеног временског периода у будућности.

Ипак, пракса показује да је извештавање о *going concern* претпоставци често неадекватно и праћено скупим судским процесима. Стога је професионална регулатива више пута мењана и у смислу одговорности руководства и у вези са одговорношћу ревизора за оцену испуњености *going concern* претпоставке, као и у смислу извештавања о значајној сумњи у континуитет пословања. У раду се указује на промене у рачуноводственој и ревизорској регулативи у вези са *going concern* принципом, на потенцијалне узроке неадекватног извештавања о ис-

*) проф др Владан Павловић, Редован професор, Универзитет у Приштини, Економски факултет, vladan.pavlovic@pr.ac.rs

**) проф др Горанка Кнежевић, Редован професор, Универзитет “Сингидунум”, Београд, gknezevic@singidunum.ac.rs

1) Овај рад изложен је на 23. конгресу Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске, дана 21. септембра 2018. и као саопштење штампан је у зборнику. Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске одобрио је штампање написа у часопису Рачуноводство.

пуњености *going concern* претпоставке, као и о подобности примене модела за предвиђање стечаја за ове намене.

Кључне речи: *Going concern*, рачуноводствени стандарди, стандарди ревизије, модели за предвиђање банкротства.

Увод

Настанак биланса уско је везан за потребу за периодизирањем, те је јасно да је примордијални циљ биланса, историјски посматрано, само и једино утврђивање периодичног резултата. (Ранковић, 1966, стр. 25) Како наводи и образлаже Ранковић (1966), овај став се може наћи и код старих аутора из области рачуноводства, међу којима почасно место припада и нашем сународнику Бенку Котрулићу (видети опширније у: Исто, стр. 25-26). Између два светска рата у двадесетом веку изнедрена је динамичка концепција биланса, према којој је „успех тај који има предност, коме су подређене све снаге, све жеље, све тежње; он је тај коме су управљане све мисли и предузећа и поверилаца и опште привредне заједнице.“ (Ранковић, 1966, стр. 29) Обрачунавање упоредивог обрачунског периодичног резултата подразумева правилну алокацију трошкова између садашњих и будућих периода. „Отуда слободно можемо рећи да развој рачуноводства коинцидира са развојем сталности или континуитета пословања“ (Ранковић, 1966, стр. 33). Начело сталности пословања, односно *going concern* принцип претпоставља трајност пословања, из чега проистичу периодичност и привременост извештавања (Ранковић, 2010, стр. 184). Преузето је у европској стручној литератури и законодавству из англосаксонске литературе где представља рачуноводствени аксиом (Исто). *Hahn* (2011) наводи да је *going concern* принцип интегрална компонента за састављање финансијских извештаја у САД већ дуже од једног века (Према: *Slikeman*, 2018, стр. 108). Необустављање пословања предузећа (*going concern* принцип) нужна је претпоставка и за примену осталих начела разграничења. Претпоставка је и за примену концепта набавне вредности, као и за обрачунску основу рачуноводства. У супротном, нема места за састављање биланса са карактером успеха, већ се саставља статусни биланс (видети опширније: *Шкарић-Јовановић*, Спасић, 2012; *Ранковић*, 1996). Амерички Одбор за стандарде финансијског рачуноводства (FASB) до те мере наглашава значај *going concern* принципа, да га користи као синоним за обрачунску основу рачуноводства (*The Going Concern Basis of Accounting*). (ASU No. 2014-15, 2014, стр. 23), док *Kuruppi* и сарадници овај принцип називају централним постулатом финансијског извештавања (2012, стр. 34). Успостављање начела континуитета (сталности, конзистентности) непосредна је последица испуњености начела сталности пословања (*going concern* принципа) будући да се само на тај начин може обезбедити упоредивост.

Здрава логика захтева да се дефинише предмет истраживања, у овом случају *going concern* претпоставка. Међутим, у овом случају то неће бити учињено, из разлога што *going concern* претпоставка није дефинисана. Амерички Одбор за стандарде финансијског рачуноводства (FASB) је у Нацрту стандарда (*Exposure Draft*) за 2013. годину предложио да се дефинише *going concern* претпоставка, као „способност ентитета да послује тако да може да врши продају и наплаћује потраживања (*be able to realize its assets and meet its obligations*) и испуњава обавезе у редовном пословању.“ Међутим, ова дефи-

ниција није прихваћена јер су многи испитаници указали на то да би предложена дефиниција била ирелевантна за *going concern* основу рачуноводства имајући у виду да GAAP не захтева измену рачуноводствене основе, сем ако и када ликвидација ентитета постане неизбежна. Као одговор на то, Одбор је одлучио да не дефинише *going concern* претпоставку и уместо тога је усвојио принципе на којима је овај концепт засниван. (ASU No. 2014-15, 2014, стр. 23)

1. На који временски период се односи одредница „трајно“?

Оцена способности ентитета да послује у будућности сагласно *going concern* принципу нужно подразумева идентификовање дужине временског периода на који се *going concern* принцип односи. У литератури, а повремено и у законодавству (нпр. у Закону о рачуноводству из 1989. године) наводи се да *going concern* принцип означава претпоставку да друштво послује трајно. Уосталом, *going concern* принцип се на српски језик и преводи (уколико се то чини) као *начело трајности пословања*, што је сасвим исправно уколико *going concern* принцип заиста означава претпоставку да друштво послује трајно. И у преводу МРС 1 (пар. 25) на српском језику *going concern* принцип се преводи као „начело сталности пословања.“ У тексту Стандарда (Исто) наводи се „да се процењује способност ентитета да трајно послује у смислу трајности пословања“, што је поприлично неодређен превод са енглеског језика. У званичном преводу МСР 570 ово начело се такође назива „начело сталности пословања“. У легислативи ЕУ, односно у Четвртој директиви (члан 31), учевају се различито дефинисани захтеви на различитим језицима. Док се у енглеској верзији говори о *going concern* претпоставци, у француској верзији текста се наводи „претпоставка да ће друштво наставити своје активности“, док се у српском (и хрватском) преводу наводи „да се претпоставља да друштво послује трајно“ (на трајној основи). Будући да је *going concern* као билансно начело (принцип) у континенталну Европу стигло из англосаксонског света, пре свега из САД (Ранковић, 2010, стр. 184), а да сам енглески израз *going concern* није јасно дефинисан ни код Англосаксонаца, забуне у вези са овим начелом нису изненађујуће. У англосаксонској литератури се, наиме, често наводи да се *going concern* претпоставка односи на догледну (предвидиву) будућност (*foreseeable future*). Ову формулацију користи и Одбор за Међународне стандарде ревизије и уверавања (IAASB). Дефинисање „догледне будућности“ само по себи није много јасније будући да је остављен широк простор за различита тумачења, али је свакако примереније од захтева за „трајним пословањем“ јер је сасвим јасно да у животу ништа није трајно, а понајмање то може бити предузеће.

Међутим, ближе дефинисани захтеви у вези са оценом испуњености ове претпоставке, јасно указују на то да о претпоставци трајног тј. временски неограниченог пословања нема говора, па ни о пословању у „сагледивој будућности“, како то често дефинишу Англосаксонци, већ се искључиво има у виду период од 12 месеци. Ограничење временског трајања на 12 месеци од дана биланса је дуго било општеприхваћено. МРС, такође, подржавају то становиште. Међутим, ревизијом Стандарда бр. 2014-15 из августа 2014. године, амерички Одбор за стандарде финансијског рачуноводства (FASB) продужио је период процене на годину дана од када су финансијски извештаји издати

или у року од једне године након датума када су финансијски извештаји доступни за издавање, када је то могуће (FASB, 2014), док је према МСФИ период процењивања и даље најмање годину дана од датума биланса. У сваком, случају, очигледно је да су назив и семантички садржај српског превода овог принципа у оштрој колизији.

Актуелни Закон о рачуноводству у Републици Србији („Службени гласник РС“, бр. 62, од 16. јула 2013; и бр. 30, од 20. априла 2018), иако садржи одељак „Правила вредновања - Општа рачуноводствена начела“ (Одељак V) не наводи начела, сем начела опрезности, које се једино експлицитно помиње. Уместо тога, законодавац таксативно наводи захтеве који проистичу из појединих начела. У оквиру ових захтева, као први захтев наводи се „претпоставка да привредно друштво послује континуирано“. Несхватљиво је да је Законодавац истакао да „позиције, које се приказују у редовним финансијским извештајима правних лица, треба да буду вредноване у складу са општим рачуноводственим начелима“, а да их након две тачке није навео. Сасвим је јасно једино да текст Закона није пажљиво ишчитан пре него што је усвојен. С друге стране (Дрине), Закон о рачуноводству и ревизији Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, бр. 94/15) не наводи начела билансирања (рачуноводствена начела), што је и оправдано будући да се налаже непосредна примена међународне професионалне регулативе где су, пак, ова начела наведена.

2. Одговорност руководства за оцену способности ентитета да послује у будућности

Питање одговорности за састављање финансијских извештаја регулисано је корпоративним правом, односно одредбама Закона о рачуноводству у земљама у којима су одредбе које се тичу рачуноводства део посебног закона, што је случај код нас, као и професионалном регулативом. За састављање финансијских извештаја, односно за истинито и поштено приказивање финансијског положаја и успешности пословања правног лица, одговоран је законски заступник, орган управљања и надзорни орган правног лица у складу са законом, односно предузетник, као и лице одговорно за вођење пословних књига и састављање финансијских извештаја (члан 32 Закона о рачуноводству). Конкретнија одговорност код друштава капитала условљена је тиме да ли је друштво организовано тако да има једнодомно или дводомно управљање. Уколико није испуњена претпоставка о сталности пословања, а финансијски извештаји су састављени као да је ова претпоставка испуњена, јасно је да финансијски положај неће бити истинито и поштено приказан, те да је руководство друштва одговорно за то. Наведено јасно истиче и професионална рачуноводствена регулатива.

Међутим, питање одговорности руководства у вези са овим питањем далеко је компликованије него што се може чинити на први поглед.

Сложеност овог питања најбоље се може илустровати променама професионалне регулативе у одређивању одговорности руководства. Имајући у виду значај професионалне регулативе у САД за развој професионалне регулативе и у другим државама (иако је у овом конкретном случају FASB каскао за IASB), као и интензитет промена у утврђивању одговорности руководства у вези са овим питањем, у наставку ће бити приказане промене у професионал-

ној регулативи у САД, а затим се наводи и како су ова питања регулисана Међународним рачуноводственим стандардом 1 (IAS 1).

Амерички Одбор за Стандарде финансијског рачуноводства (FASB) је експлицитну обавезу руководству да оцењује и обелодањује испуњеност *going concern* претпоставке, односно постојање значајне сумње у претпоставку континуираног пословања увео тек Амандманом (2011-15) из 2014. године. Овом амандману је претходило вишегодишње разматрање овог питања. Разматрање овог питања последица је оцене да GAAP нису пружали довољно смерница за утврђивање одговорности менаџмента за процену да ли постоји значајна сумња о способности ентитета да настави пословање (*going concern*), нити како да изврши одговарајућа обелодањивања. Недостатак смерница о процени постојања значајне сумње у способност ентитета да настави пословање, у смислу *going concern* претпоставке и не чуди када се зна да није постојала ни јединствена дефиниција значајне сумње. Требало је разјаснити нејасноће у вези са одговорношћу руководства у вези са оценом испуњености *going concern* претпоставке и обезбедити унификовано поступање по овом питању. Непостојање процедура за процену способности континуитета пословања које би руководство било у обавези да примењује имало је за последицу сукобе између руководства и ревизора, који су имали прописане специфичне процедуре, уколико би ревизор утврдио значајну сумњу у способност ентитета да настави пословање. Без доношења стандарда који би обезбедио принципе и смернице менаџменту, овај сукоб би се наставио. (Seyam, Brickman 2016, стр. 242) Сукоб у мишљењу био је и очекиван, будући да су сагладеване различите претпоставке на којима је *going concern* принцип заснован. Наиме, US GAAP је *going concern* претпоставку базирао на претпоставци да ће компанија наставити да послује у будућности регуларно, обављајући пословне активности, док је историјски гледано ревизор био одговоран да извештава о способности ентитета да континуирано послује (*going concern*) на основу ликвидности, односно способности компаније да измири обавезе у року доспећа. (Seyam, Brickman 2016, стр. 243)

Доношењу поменутог амандмана претходило је доношење Нацрта стандарда са смерницама у овој области 2008. и 2013. године. Наиме, Нацрт стандарда из 2008. године покушао је да усагласи одредбе стандарда ревизије у САД (US GAAS) и Међународних стандарда финансијског извештавања (IFRS). Изворни нацрт стандарда критикован је због коришћене терминологије, а указано је да појмови „*going concern*“ и „значајна сумња“ нису јасно дефинисани. (Seyam, Brickman 2016, стр. 242) Критикован је и недостатак смерница за припрему финансијских извештаја када је ентитет у ликвидацији (Исто). Године 2013. FASB је издао други нацрт стандарда који је предложио захтев да се врши обелодањивање када је вероватније да ентитет неће моћи да испуни своје обавезе у року од дванаест месеци након датума биланса, или ако је вероватно да ентитет неће моћи да испуни своје обавезе у року од 24 месеца након датума биланса. Ова обелодањивања ће бити позната као „обелодањивања раног упозорења“ (early warnings disclosure) (Исто). Накнадним амандманом изворног Нацрта стандарда, руководство постаје одговорно за вредновање значајне сумње и за начин обелодањивања значајне сумње да ће ентитет наставити пословање у смислу *going concern*-а. Дискутовало се и у којим временским интервалима треба оцењивати и извештавати о значајној сумњи. Предложено је било неколико варијанти: (1) обавеза вредновања испуњенос-

ти *going concern* претпоставке за сваки годишњи и периодични извештај; (2) обавеза вредновања испуњености *going concern* претпоставке за састављање сваког годишњег извештаја; (3) обавеза вредновања испуњености *going concern* претпоставке искључиво за састављање сваког годишњег извештаја, уз повремене процене за периодичне извештаје уколико наступе догађаји који угрожавају континуирано пословање (Према: Исто, стр. 242). Прва опција добила је највећу подршку, те су остале две одбачене. Одбор је значајну сумњу дефинисао као висок степен неизвесности да ће ентитет моћи да испуњава обавезе. Разматране су и друге алтернативе, попут процене вероватноће предстојеће ликвидације или процене услова који би ентитету онемогућили да редовно послује и испуњава обавезе, али је изабран најшире прихваћен и најјаснији концепт (Према: Исто). Дефинисање значајне сумње оцењује се значајним доприносом, будући да су ревизори, судије и корисници финансијских извештаја имали значајно различиту перцепцију значења значајне сумње (Ропетон, Raghunandan, 1994) (Према: Сликман, 2018, стр. 109). Далеко тежи задатак од дефинисање значајне сумње било је дефинисање начина оцењивања значајне сумње. Ово питање је изазвало и највише контроверзи у раду Одбора (Seyam, Brickman 2016, стр. 243). Установљен је и диспаратитет у поимању прага наступања значајне сумње. Наиме, бројни корисници финансијских извештаја перципирају праг наступања значајне сумње на вишем нивоу ризичности него што то чини менаџмент ентитета који о томе извештава, везујући га за високу вероватноћу наступања банкротства (Према: Исто). FASB је, као одговор на изнете критике, навео показатеље који означавају постојање значајне сумње, међу којима: понављајући пословни губици, недостатак нето обртног фонда, негативни новчани ток из пословних активности, неповољни кључни финансијски показатељи. Друге индикације потенцијалне значајне сумње укључују неизмирење обавеза на основу кредита или сличних уговора, одбијање добављача да продају робу без авансне уплате, реструктурирање дугова, необезбеђена статутарно одређена висина капитала, немогућност финансирања пословања или рефинансирање неповољних кредита. Друге индикације укључују скупе правне поступке и парнице, што може вршити притисак на компанију да ликвидира имовину како би измирила обавезе (Исто).

Августа 2014. године издат је амандман 2014-15 - *Презентација финансијских извештаја - Going Concern* (Подтема: 205-40): Обелодањивање неизвесности у вези са способношћу ентитета да континуирано послује (ASU No. 2014-15 - *Presentation of Financial Statements—Going Concern - Subtopic 205-40: Disclosure of Uncertainties about an Entity's Ability to Continue as a Going Concern* (FASB, 2014). Овај амандман ступио је на снагу за годишње периоде након 15. децембра 2016 године. Тиме су, амерички Општеприхваћени рачуноводствени принципи (US GAAP) по први пут дефинисали „значајну сумњу“ те захтевали од руководства да експлицитно оцени да ли ће компанија наставити континуирано пословање (*going concern*). Значајна сумња је дефинисана као способност ентитета да настави са континуираним пословањем када неповољне околности и догађаји, узимајући их у обзир у збиру, чине вероватним да ентитет неће бити у могућности да испуни своје обавезе о року доспећа. Уколико штетне околности и догађаји указују на значајну сумњу у способност ентитета да настави пословање (*going concern*), руководство треба да обелодани постојање ових околности и догађаја, планове за њихово решавање (о неповољ-

ним околностима и догађајима видети опширније у: ASU No. 2014-15, paragraph 205-40-55-2, FASB, 2014), као и информације које се односе на имплементацију ових планова и ублажавање ефеката ових неповољних околности и догађаја.

Једна од главних измена је прописана обавеза руководства да процени да ли одређене околности или догађаји доводе до значајне сумње у способност ентитета да настави пословање (у смислу *going concern*) или да настави своје пословне операције (*continue its operations as a business*), што подразумева и процену да ли ће компанија моћи благовремено да испуни обавезе, што треба да доведе до смањивања диспаритета између руководства и ревизора у смислу релевантних обелодањивања. Руководство има обавезу да обелодани да ли постоји значајна сумња да ће компанија бити неликвидна, и уколико је оцена да сумња постоји, има обавезу да обелодани разумне планове срачунате на умањивање значајне сумње, као и да у наредном периоду обелодани резултате спровођења тих планова.

Оцењује се да се ажурирањем стандарда унапредило финансијско извештавање, тако што: (а) је дата дефиниција значајне сумње; (б) се захтева процена за сваки извештајни период, укључујући и извештавање у интервалима краћим од годину дана; (в) су дате смернице за оцену да ли планови менаџмента умањују значајну сумњу; (г) се захтевају одређена обелодањивања чак и када планови руководства умањују значајну сумњу; (д) се захтева изричита изјава и друга обелодањивања када значајна сумња није ублажена; и (ђ) продужава се период процене на годину дана од када су финансијски извештаји издати (FASB, 2014). Овим амандманом, регулатива у вези са *going concern* претпоставком уподобљена је секцијама 25 и 26 MPC1, којим се од 1997. године захтева обелодањивање материјалне неизвесности испуњавања *going concern* претпоставке.

Међународни рачуноводствени стандарди експлицитно наводе *going concern* као претпоставку за састављање финансијских извештаја, сем ако руководство не намерава да ликвидира ентитет, односно ако ентитет неће обуставити пословање, од 1975. године, усвајањем Међународног рачуноводственог стандарда 1 (IAS 1).

Обавеза руководства да оцени испуњеност *going concern* претпоставке и да изврши обелодањивање материјалне неизвесности испуњавања *going concern* претпоставке датира од 1997. године. У параграфу 26 се, наиме, каже: „Када је руководство, приликом процењивања, свесно материјалних неизвесности везаних за догађаје или услове који могу бацити значајну сумњу на способност ентитета да настави да послује у неограниченом трајању, те неизвесности се обелодањују. Када се финансијски извештаји не састављају на основу начела сталности пословања, та чињеница се обелодањује, заједно са основом према којој се финансијски извештаји састављају и разлогом због ког се сматра да ентитет нема сталност пословања“ (IAS 1, пар. 25). Временски период на који се *going concern* претпоставка односи, као и смернице за оцену *going concern* претпоставке, односно значајне сумње, дефинисани су параграфом 26. „У процењивању да ли је претпоставка сталности пословања прикладна, руководство узима у обзир све доступне информације о будућности за најмање, а тај период није ограничен, дванаест месеци од краја извештајног периода. Степен разматрања зависи од чињеница у сваком појединачном случају.

Ако је пословање ентитета у прошлости било профитабилно и ако је постојао непосредан приступ финансијским ресурсима, до закључка да је прикладна рачуноводствена основа начела сталности пословања, може се доћи и без детаљне анализе. У другим случајевима, руководство треба да размотри широк спектар фактора који се односе на садашњу и очекивану профитабилност, распореде отплате дуга и потенцијалне изворе замене финансирања, пре него што закључи да је примена начела сталности пословања прикладна“ (пар. 26).

Чини се важним још једном напоменути да је одговорност руководства да процени способност ентитета да послује сагласно *going concern* принципу неупитна, будући да је ово начело фундаментално за израду финансијских извештаја, без обзира да ли постоји изричит захтев да се процена способности изврши и на који начин је релевантним оквиром за финансијско извештавање ова материја уређена.

3. Одговорност ревизора за издато мишљење о испуњености *going concern* претпоставке у САД

Имајући у виду циљ и задатак екстерне ревизије, и у складу са тим и одговорност ревизора за изражено мишљење, као и нужно пратећих судских поступака уколико се испостави да је изражено мишљење било погрешно, нужно је било дефинисати и одговорност ревизора у вези са испуњеношћу *going concern* претпоставке. Ревизор је одговоран за прибављање довољно адекватних ревизорских доказа о прикладности примене *going concern* претпоставке од стране руководства. У домену ревизије, важност *going concern* концепта потврђена је доношењем професионалних стандарда. Дакле, стандардима ревизије уређено је питање одговорности ревизора у односу на то како је руководство примењивало *going concern* претпоставку у припреми финансијских извештаја.

У начелу,

- Ревизор изражава негативно мишљење уколико просуди да руководство није на прикладан начин применило *going concern* претпоставку или када руководство није адекватно обелоданило информације о материјално значајној неизвесности да ентитет неће моћи да настави пословање у смислу *going concern*-а (у овом случају може бити изражено и мишљење са резервом), што подразумева настављање продаје и наплате потраживања и благовремено измиривање обавеза у нормалном пословању.
- Ревизор изражава мишљење са резервом када је примена *going concern* претпоставке примерена али у финансијским извештајима није обелоданило да постоји материјално значајна неизвесност која може изазвати значајну сумњу да ентитет неће моћи да настави са пословањем у смислу *going concern*-а. Сагласно стандардима, у наведеном случају ревизор може изразити и негативно мишљење.
- Ревизор изражава позитивно мишљење када је примена *going concern* претпоставке неоспорна, као и када је она примерена, али постоји материјално значајна неизвесност коју је руководство адекватно обелоданило, односно када је изричито скренута пажња корисницима финансијских извештаја да ентитет можда неће да настави са пословањем у смислу *going concern*-а. Ревизор тада има обавезу да ревизорском извештају

скрене пажњу на напомену у којој је обелодањена материјално значајна неизвесност у вези са догађајима који могу изазвати значајну сумњу о испуњавању *going concern* претпоставке, односно где су описани главни догађаји или услови који могу да изазову значајну сумњу. Начин скретања пажње разликује се према различитим стандардима. Примера ради, новодонети МСР 570 захтева укључивање у ревизорски извештај засебног одељка под насловом „Материјално значајна неизвесност повезана са сталношћу пословања“.

Да би изразио мишљење о овом питању, ревизор мора да прикупи довољно адекватних ревизорских доказа о прикладности примене *going concern* претпоставке од стране руководства, односно да на основу прибављених доказа донесе закључак да ли материјално значајна неизвесност постоји у односу на догађаје и услове који могу навести на значајну сумњу о испуњавању *going concern* претпоставке. Поступци процене ризика, евалуација процене руководства, додатни ревизорски поступци кад су утврђени догађаји или услови који доводе у питање *going concern* претпоставку, као и закључци ревизије и извештавање прописани су релевантним стандардом ревизије.

Теорија, пракса и легислатива у Сједињеним Америчким Државама су од великог значаја за развој ревизије, те ће се стога дати приказ проблема са којима су се сусретали ревизори у САД у вези са давањем мишљења о *going concern* претпоставци, као и променама захтева стандарда ревизије по овом питању. Значајно је напоменути и да је ризик судских спорова виши у САД, не само у односу на државе европско-континенталног система, већ и у односу и на поједине друге државе англосаксонског система (Ratzinger-Sakel, 2013), што сигурно представља и снажан мотив за прецизније уређивање легислативе, односно стандарда екстерне ревизије.

Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (AICPA) је у стандардима ревизије издатим 1981. (AICPA, 1981) дефинисао одговорност ревизора у вези са *going concern* претпоставком и од тада је, пре свега са циљем смањивања израженог јазу у очекивањима, континуирано проширивао одговорност ревизора за оцену испуњености *going concern* претпоставке (Holder-Webb, Wilkins, 2000; Bellovary, и др., 2006) (Kuruppu, и др. 2012, стр. 35).

Према SAS 34 (AICPA, 1981), значајна сумња у будуће постојање фирме треба да има за последицу изражавање модификованог мишљења само уколико постоји материјална неизвесност у вези са надокнадивом вредношћу и класификацијом имовине и обавеза (Holder-Webb, Wilkins, 2000, стр. 209). Овај стандард је захтевао да ревизорски извештај садржи модификовано – *subject to* мишљење и уколико ревизор, након разматрања планова управљања, закључи да је остала значајна сумња у способност клијента - да настави постојање. Према овом стандарду, ревизорова одговорност за оцену *going concern* претпоставке била је пасивна. То не значи да су ревизори могли да игноришу информације релевантне за оцену *going concern* претпоставке, већ да SAS 34 није налагао обавезу ревизорима да трагају за овим информацијама будући да се услед недостатка таквих информација *going concern* сматрао уобичајеном претпоставком финансијског рачуноводства (AU No. 340, SAS No. 34). SAS No. 34 није пружао конкретно упутство у вези са временским периодом који је потребно испитивати да би се проценила испуњеност *going concern* претпоставке (Holder-Webb, Wilkins, 2000, стр. 209).

Седам година након доношења SAS No. 34, донет је SAS No. 59 (AICPA, 1988) којим је унапређена регулатива поводом одговорности ревизора у вези са оценом *going concern* претпоставке. За разлику од SAS No. 34, SAS No. 59 (AICPA, 1988) је захтевао од ревизора проактиван приступ оцени *going concern* претпоставке. *Going concern* претпоставка се више није могла сматрати испуњена сама по себи, већ су морали да се обезбеде и докази за то. Уместо приступа *going concern*-у као обичној претпоставци, постала је више налик на хипотезу или теорију која се мора током сваке ревизије поткрити одговарајућим доказима (Куррри, и др., 2012, стр. 35). Дакле, SAS No. 59 је као новину донео обавезу ревизору за проактивним приступом и обавезу извештавања о *going concern* статусу клијента, односно обавезу процене вероватноће наставка пословања у периоду од 12 месеци од датума биланса. Овај стандард (AU No. 341, SAS No. 59) је ревизорима наметнуо обавезу процене испуњености *going concern* претпоставке уколико постоји значајна сумња у могућност ентитета да настави пословање у разумном временском периоду, а који не прелази период од 12 месеци од датума биланса. Овај стандард је дао и детаљније смернице како оцењивати испуњеност *going concern* претпоставке. Овде је важно напоменути да се доношењем SAS No. 58 значајно променио формат извештаја ревизора, пошто је изостављена *subject to* квалификација за неизвесности. Дакле, повучено је *subject to* квалификовано мишљење уколико је оцењено да је *going concern* претпоставка упитна и уместо тога ревизор треба да укључи пасус (наглашавање) за објашњењем користећи специфичне појмове „значајна сумња“ и „наставак постојања“ (*continue in existence*).

Како наглашавају *Holder-Webb* и *Wilkins*, (2000, стр. 210), иако SAS No. 59 није захтевао од ревизора да развије ревизорске процедуре искључиво за оцену испуњености *going concern* претпоставке; захтевано је да се ова претпоставка експлицитно вреднује у свакој ревизији. За разлику од SAS No. 34, према SAS No. 59 значајна сумња у вези са питањем постојања друштва у будућности, сама по себи је „окидач“ за изражавање модификованог мишљења, уз објашњавајући пасус који упућује кориснике извештаја на напомену у којој се описују финансијске тешкоће и планови руководства (Carmichael, Pany, 1993. Према: Исто).

Истраживања која су упоређивала понашање ревизора према SAS No. 34 и SAS No. 59, односно да ли је дошло до побољшања квалитета извештаја показала су мешовите резултате. Док су истраживања која су спровели *Geiger* и сарадници (1998) и *Holder-Webb* и *Wilkins* (2000) показала да је дошло до повећаног процента указивања на упитност *going concern* претпоставке компанија које су банкротирале, истраживање које су спровели *Carcello* и сарадници (1995) није ово потврдило. (Према: *Nogler*, 2004, стр. 682)

У жеку финансијске кризе 2008. године, Одбор за надзор рачуноводства јавних компанија (PSAOB) сматрао је потребним да изда упозорење ревизорима (*Staff Audit Practice Alert No. 3, Audit Considerations in the Current Economic Environment*) где су истакнуте нове, наступајуће или на други начин значајне околности које могу утицати на то како ревизори спроводе ревизију, те које подсећа ревизоре на њихову одговорност да процене способност својих клијента да наставе пословање у континуитету (*going concern* принцип).

Након тога, Одбор за стандарде ревизије (*Auditing Standards Board – ASB*) Америчког института овлашћених јавних рачуновођа (AICPA) је издао нови

стандард - SAS No. 126 (AICPA, 2012), којим је замењен SAS No. 59 (AICPA, 1988). Овај стандард, који је настао као део „Clarity пројекта“ није донео значајније промене у домену одговорности ревизора (AICPA, 2012).

SAS No. 132 (AICPA, 2017), издат фебруара 2017. године, ажурирао је одговорност ревизора у светлу нових одговорности наметнутих руководству ентитета амандманом ASU No. 2014-15 који је FASB донео 2014. године (AICPA, 2017). (Према: Clikeman, 2018, стр. 110) У изради нацрта SAS No. 132, Одбор за стандарде ревизије (ASB) је блиско пратио Међународни стандард ревизије (ISA) 570, који је Одбор за Међународне стандарде ревизије и осигурања (*International Auditing and Assurance Standards Board - IAASB*) ревидирао 2015. године. Нови захтеви за ревизију важе за извештајне периоде који се завршавају 15. децембра или након 15. децембра, 2017. године. Овим стандардом се од ревизора захтева да изврши три процене: (1) да ли је за руководство прикладно да користи *going concern* основу за састављање финансијских извештаја; (2) постоји ли значајна сумња у способности ентитета да настави пословање (*going concern*) у периоду од једне године од датума издавања финансијских извештаја (или када су расположиви за издавање); (3) да ли напомене уз финансијске извештаје садрже адекватна обелодањивања у вези са способношћу ентитета да континуирано послује (*going concern*) (према: Исто). Ревизори морају у извештају о ревизији да нагласе постојање значајне сумње, чак и у ситуацијама у којима је значајна сумња ублажена плановима руководства.

Одбор за Међународне стандарде ревизије и уверавања (IAASB) Међународне федерације рачуновођа је такође више пута ревидирао стандард ревизије који се бави одговорношћу ревизора при ревизији финансијских извештаја у односу на то како је руководство примењивало *going concern* претпоставку у припреми финансијских извештаја. Међународни стандард ревизије 570 – Начело сталности, којим је уређена ова проблематика, измењен је 2016. године (ефективно ступио на снагу 16. децембра 2016. године) чиме је ревидиран текст стандарда из 2009. године.

Измене ревизорских стандарда по питању испуњености *going concern* претпоставке вршене су и у европским државама у којима се примењују национална професионална регулатива. Тако су на пример 2000. године ревидирани ревизорски стандарди у Белгији, те је ревизорима прописана обавеза да утврде да ли управни одбор компанија са *going concern* проблемом то обелодањују на задовољавајући начин (Cargello, и др., 2007, стр. 2).

Не треба очекивати да је питање одговорности ревизора у вези са *going concern* претпоставком решено за сва времена. Ово питање јесте, и највероватније ће и бити предмет разматрања и у будућности. Примера ради, Одбор за надзор рачуноводства јавних компанија (РСАОВ) је децембра 2017. године разматрао потенцијалну ревизију ревизијског стандарда 2415 – Разматрање способности компаније да настави пословање сагласно *going concern* принципу (AS 2415: *Consideration of an Entity's Ability to Continue as a Going Concern*; према: Clikeman, 2018, стр. 108).

4. Оспоравање *going concern* претпоставке у пракси

Позитивни ревизорски извештаји без наглашавања неизвесности издати компанијама која накнадно оду у стечај, а нису обелоданили *going concern* неизвесност, има за последицу губитак поверења у функцију ревизије, и често доводи до значајних трошкова како за ревизоре, тако и за инвеститоре (Bellovary, и др., 2006; Hensher, Jones, 2007; Pasiouras, и др., 2007 - према: Kuruppu, и др., 2012, стр. 33). Ипак, чини се да ревизори никада нису имали много успеха у упозоравању на банкротство својих клијената, па чак ни у рачуноводствено најразвијенијим земљама. У периоду од 1996. до 2001. године, ревизори су у САД изразили немодификовано мишљење у 54% случајева највећих корпоративних стечајева (Dietz, 2002), док су у периоду од 1.1.2001 до 30.6.2002. године ревизори изразили немодификовано мишљење у 42% случајева јавних компанија (Bryan-Low, 2002) која су поднела захтев за заштиту од стечаја (према: Clikeman, 2018, стр. 108) Carson и сарадници (2013) наводе да су током двадесетогодишњег периода од 1990. до 2010. године, ревизори у САД изразили немодификовано мишљење у случају између 40 и 50% компанија које су банкротирале у години након што је изражено мишљење (према: Исто). Како наводи Kuruppu са сарадницима (2012, стр. 34-35), ревизори пристрасно не издају квалификовано мишљење код 20-95% компанија које оду у стечај (Geiger, Raghunandan, 2002; Van Peursem, и др., 2005). Citron и Taffler (1992) наводе да је само 20% компанија у Великој Британији која су банкротирала добила квалификовано мишљење пре него што је проглашен банкрот, на Новом Зеланду, само 28% компанија које су отишле у стечај добиле су одговарајуће ревизорско мишљење (Van Peursem, Pratt, 2002), док је у Белгији било мање од 26% компанија (Vanstraelen, 1999) (према: Kuruppu, и др., 2012, стр. 34-35).

Имајући у виду дубину и разорност финансијске кризе из прве деценије двадесет првог века, за очекивати је било да проблем не указивања на неиспуњеност или упитност *going concern* претпоставке још више дође до изражаја, те су током и непосредно након кризе изнете бројне критике на рачун многих ревизора по овом питању. Sikka (2009) је идентификовао 28 америчких и европских институција које су објавиле стечај или затражиле помоћ Владе неколико месеци након добијања немодификованог ревизорског мишљења (Исто, стр. 207). Поводом тога, McTague (2011) је упоредио ревизоре са псима чуварима који током кризе никада нису залајали, док се Simson (2012) сликовито изразио: „Морате висити са литице, држећи се за нокте пре него што ревизор звизне“ (Исто).

Треба имати у виду да је успешност оспоравања *going concern* претпоставке у великој мери детерминисана квалитетом ревизорских стандарда који се примењују. Holder-Webb и Wilkins (2000) потврђују наведено, истражујући ефекте доношења SAS No. 59, док Carcello и сарадници (2007, стр. 2) наводе да је након промене стандарда у Белгији смањена грешка ревизора типа II (позитивно мишљење компанији која оде у стечај у наредној години); повећана грешка типа I, а посебно код највећих ревизорских кућа; и да је мишљење ревизора о *going concern* претпоставци мање под утицајем величине компаније чији извештаји се ревидирају него што је то било раније. Carcello и сарадници

(2007, стр. 2) закључују да је вероватно да негативни ефекти другог компензују позитивне ефекте.

Ово истраживање јасно подсећа да је будућност непредвидљива, а да смањење грешке неуказивања на испуњеност *going concern* претпоставке има за последицу повећање грешке указивања на обустављање пословања када се то не деси, упркос ефекту самоиспуњавајућег пророчанства који може бити у великој мери присутан.

5. Потенцијални разлози изражавања погрешног мишљења о испуњености *going concern* претпоставке

Под истим осталим околностима, адекватност израженог мишљења детерминисана је стручношћу ревизора. Сасвим је јасно да искуснији ревизори имају већи капацитет професионалног расуђивања. У вези с тим, истраживања потврђују и да тзв. ефекат разређивања (*dilution effect*), а који се тиче капацитета расуђивања у контексту присутности нерелевантних информација, иначе широко присутан и у области ревизије (Hackenbrack, 1992; Hoffman, Patton, 1997; Glover, 1977), није присутан код искуснијих ревизора (Shelton, 1999, стр. 217). Наведено додатно потврђује да је расуђивање ревизора о испуњености *going concern* претпоставке под утицајем професионалног искуства ревизора.

Ако занемаримо (увек у одређеној мери присутно) незнање, односно недовољну стручност ревизора као узрок неадекватно израженог мишљења, више је разлога услед којих ревизори изражавају неадекватно мишљење у вези са испуњеношћу *going concern* претпоставке. Стручност и етичност (видети опширније у: Павловић, Кнежевић, Јоскимовић, 2016) кључне су детерминанте када се разматра питање адекватности/неадекватности израженог ревизорског мишљења. Међутим, када је у питању оцена испуњености *going concern* претпоставке, односно адекватности обелодањивања значајне сумње у континуитет пословања и осталих елемената у вези са *going concern* претпоставком, посебан значај има степен прецизности и јасноће легислативе. Што је ова легислатива мање прецизна, то је остављено више простора за субјективизам, раширенија је појава различитог поимања када је *going concern* претпоставка доведена у питање, односно када је наступила значајна сумња између руководства и ревизора, и јавља се већи јаз у очекивањима корисника финансијских услуга.

У литератури се често наглашава (Casterell, и др., 1999; Shelton, 1999; Carcello, и др. 2003) да нејасноће у тумачењу стандарда ревизије о испуњености *going concern* претпоставке, нарочито у вези са питањем одређивања прага за наступање значајне сумње, имају за последицу субјективност у оцени испуњености *going concern* претпоставке (Matsumura, и др. 1997; Shelton, 1999; Arnold, и др. 2001), односно доношење различитих закључака ревизора на основу истих ревизорских доказа (Према: Kuruppu, et al, 2012, стр. 36). Наглашава се да, будући да су процене испуњености *going concern* претпоставке углавном неструктуриране, професионално расуђивање ревизора има велики утицај на оцену ревизорских доказа, те може постојати разлика у ревизорским ставовима између различитих ревизора који процењују исти ентитет (Grant, и др. 1998; Shelton, 1999; Arnold, и др. 2001 - према: Kuruppu, и др., 2012, стр. 36).

Како наводе *Seyam* и *Brickman* (2016, стр. 242), „ревизори примењују професионално расуђивање о овом врло субјективном питању... Могуће је да различити ревизори доносе различите одлуке на основу истих чињеница и околности. Ово има за последицу потенцијални недостатак упоредивости међу ентитетима.“ Наведено илуструје и то што *Boritz* (1991) почетком последње деценије двадесетог века наводи да се у САД претпостављало да значајна сумња постоји када вероватноћа наступања догађаја који ће довести у питање *going concern* претпоставку износи између 0.5 и 0.7, док *Asare* (1992) наводи вероватноћу од 0.57 са стандардном девијацијом од 17% (према: *Kuruppu*, и др, 2012, стр. 35-36).

Изражавање неадекватног мишљења често је последица чињенице да изражено модификовано мишљење има за последицу губитак клијената (*Louwens*, 1998; *Nogler*, 2004; *Tucker*, и др. 2003), а тиме и смањење прихода ревизора (према: Исто, стр. 36). Наиме, уколико компанија настави пословање упркос оспореној *going concern* претпоставци, врло је вероватно да ће ревизорска кућа бити замењена. *Geiger*, *Raghunandan* и *Rama* (1998) наводе да је у случају компанија са неадекватним финансијским положајем три пута већа вероватноћа замене ревизорске куће уколико је изражено модификовано мишљење него уколико је изражено немодификовано мишљење (према: *Clikeman*, 2018, стр. 108). *Blay* и *Geiger* (2013) су утврдили да ревизори ређе издају модификовано мишљење клијентима који плаћају вишу накнаду него клијентима са сличном ситуацијом који плаћају ниже накнаде (према: Исто). На непристрасност ревизора и у вези са овим питањем утиче висина прихода од неревизорских услуга. Резултати истраживања у вези са овим питањем нису једнозначни, а појављују се и разлике између четири највеће ревизорске компаније (*Big 4*) и осталих (видети опширније у: *Ratzinger-Sakel*, 2013).

Притисци на ревизора не морају увек бити само економске, већ често могу бити и политичке природе.

Међутим, неизражавање модификованог мишљења може бити последица и савести ревизора у условима када банкротство није извесно, будући да оспоравање *going concern* претпоставке, тј. указивање на вероватноћу стечаја односно „прорицање“ стечаја може имати негативне последице по компанију, а може лако постати и самоиспуњавајуће пророчанство. Овај познати ефекат *Geiger* и сарадници (1998) и документују наводећи да се 19% компанија којима је оспорена *going concern* претпоставка пријавило, у наредне две године од израженог мишљења ревизора, за заштиту од стечаја у поређењу са само 6% финансијски проблематичних компанија које су добиле немодификовано мишљење (Према: *Clikeman*, 2018, стр. 108). Бројне студије потврђују овај ефекат самоиспуњавајућег пророчанства (*Geiger*, и др., 1988; *Zhang*, *Harrold*, 1997; *Louwens*, и др., 1999; *Tucker*, и др., 2003; *Nogler*, 2004. Према: Исто).

Последњих година вршена су бројна истраживања о утицају личних карактеристика чланова управних одбора, као што су пол, старост или побожност, на доношење одлука. У складу с тим трендом, испитивано је и да ли се разликује пракса изражавања ревизорског мишљења у вези са питањем *going concern* претпоставке када су ревизори жене у односу на њихове мушке колеге. Недавно спроведено истраживање на узорку белгијских компанија указује на то да жене ревизори издају квалитетније ревизорске извештаје, нарочито када су у питању значајни или високо ризични клијенти (*Hardies*, и др., 2016,

стр. 29). Наведено образлажу оценом да су жене ревизори независније и мање склоне ризику (Исто). Ово истраживање спроведено је сагласно резултатима истраживања које су вршили Gold, и др. (2009), Sweeney, и др. (2010), Jonnpergd, и др. (2010), и Bernardi и Arnold (1997; према: Исто).

И на крају, важно је напоменути да је изражавање ревизорског мишљења под снажним утицајем правног система, при чему се наглашава да је англосаксонски систем строжи од европско-континенталног.

6. Подобност статистичких модела за оцену испуњености *going concern* претпоставке

Несумњиво је да постоји нераскидива веза између *going concern* претпоставке и банкротства. Распрострањено је мишљење према коме су ревизорски стандарди који уређују одговорност ревизора за преиспитивање *going concern* претпоставке усмерени на омогућавање корисницима да предвиде банкротство. Ипак, како истичу *Holder-Webb* и *Wilkins*, (2000, стр. 209), „не верујемо да је SAS 59 донет са специфичном намером да се корисницима финансијских извештаја помогне да предвиде банкротство, већ сугеришемо да растућа ревизорска одговорност и побољшана комуникација треба корисницима да обезбеде информације релативно вишег квалитета.“

Тежња са израдом статистичког модела који би омогућио предвиђање банкротства присутна је дуже од пола века, а моделирање банкротства задобило је значајнију пажњу научних кругова од када је Алтман (1968) представио модел за предвиђање банкротства заснован на мултиваријационој анализи (видети опширније у: Павловић, Кнежевић, 2017). Отада су развијани бројни модели засновани на различитим приступима (видети: Исто).

Постојање модела који би поуздано предвиђао банкротство разрешило би „муке“ ревизора приликом преиспитивања испуњености *going concern* претпоставке (видети: Павловић, и др. 2017), и што је још важније, одговорност ревизора по овом питању свело на правилну примену модела. У спроведеном истраживању о корисности модела за предикцију банкротства ревизорима за оцену испуњености *going concern* претпоставке, ревизори су указали на „потребу за експлицитнијим упутствима о примени ових модела“ (Кигурри, и др., 2012, стр. 33). Ипак, израда таквих упутстава никада се неће десити, будући да је израда поузданог модела немогућа (Видети опширније у: Павловић, Кнежевић, 2017; Павловић, и др., 2012). Данашњи свет, који одликује значајне промене на глобалном нивоу чиниће моделе за предикцију банкротства глобално још непоузданијим.

Ипак, ревизорски стандарди појединих земаља (нпр. у Аустралији и на Новом Зеланду) препознају могућност примене статистичких модела као аналитичке процедуре за оцену испуњености *going concern* претпоставке. Ови модели ће имати употребну вредност у периоду који је пред нама у мери у којој економије ових земаља не буду под утицајем глобалних промена. Ипак, и сами ревизори примећују да су ови модели кориснији у фази планирања него у завршној фази ревизије, односно да могу бити од помоћи у фази планирања обима прикупљања релевантних ревизорских доказа. (Кигурри, и др., 2012, стр. 33) Иако се ревизори у истраживању позивају на смањење субјективности укључене у оцену испуњености *going concern* претпоставке (исто), чини се да

је у овом случају прави мотив ревизора смањивање трошкова, будући да је далеко јефтиније „пропустити податке“ кроз модел него ангажовати стручњака који би расуђивао о угрожености континуираног пословања предузећа.

Закључак

Going concern принцип преведен је на српски језик као „начело сталности“, и тај израз је у употреби у Р. Србији и Р. Српској, како у законодавству и професионалној регулативи, тако и у стручној литератури. Ипак поједини домаћи аутори (нпр. Ранковић, 2015) избегавају превод овог израза те користе изворни енглески израз *going concern*. Имајући у виду противречност семантике термина „стално“ и онога што се овим принципом означава, чини се упутнијим да се у овом конкретном случају одустане од легитимне тежње за очувањем српског језика, те да се овај термин користи у изворном енглеском језику. Како наводи угледни руски лингвиста Плунгјан (2018), „у финансијској сфери, у политичкој и другим сферама појављују се неке нове реалије за које позајмљујемо термине из енглеског, јер су се оне првобитно појавиле у енглеском језичком свету. Језик који позајмљује речи постаје јачи. То је нормалан процес ког се не треба плашити.“ Уосталом, и сам енглески језик позајмљује речи много више од осталих језика, а „готово 50 процената лексике енглеског језика позајмљено је из старофранцуског“ (Исто). Када је реч о финансијским терминима који су део правног корпуса, овај проценат је несумњиво и већи (видети: Павловић, Милачић, 2013). Коришћењем српског превода, не само да се недовољно упућени доводе у додатну забуну, већ се праве и немуште језичке конструкције чији смисао могу да докуче искључиво добро упућени у проблематику, попут „да се процењује способност ентитета да трајно послује у смислу трајности пословања“ (IAS1). Дефинишући *going concern* принцип као „претпоставку да ће друштво наставити своје активности“, Французи нису упали у замку противречности семантике пратећи логику *going concern* претпоставке.

Going concern принцип, који представља фундаментални принцип за састављање финансијских извештаја, је сложен концепт који је и данас предмет разматрања, како од доносиоца рачуноводствених и ревизорских стандарда, тако и од истраживача широм света.

Испоставило се да ревизори често нису издавали адекватно мишљење у вези са испуњеношћу *going concern* претпоставке, као и да постоје значајне разлике у поимању *going concern* претпоставке међу руководством компанија које извештавају о испуњености *going concern* претпоставке, ревизорима и самих корисника финансијских извештаја, што има за последицу не само јаз у очекивањима корисника финансијских извештаја, већ и сукобе између руководства и ревизора. Стога су и више пута ревидирани, како рачуноводствени, тако и ревизорски стандарди којима се уређује ово питање. Прописивање јаснијих процедура за процену способности континуитета пословања и ширење одговорности руководства и ревизора за испуњеност *going concern* претпоставке, има за циљ благовремено упозорење инвеститора и поверилаца на значајну сумњу у способност ентитета да настави пословање, као и њихово информисање о догађајима и околностима који компанију угрожавају и планове руководства о њиховом превазилажењу.

Имајући у виду недавне измене регулативе, предстојећа истраживања ће показати да ли је дошло до побољшања у извештавању о *going concern* претпоставци, као и да ли је дошло до смањења неадекватних ревизорских извештаја, када је у питању оцена испуњености *going concern* претпоставке и извештавање у вези са тим.

Литература

1. AICPA, 1981. The Auditor's Consideration When a Question Arises About an Entity's Continued Existence, SAS No. 34, New York.
2. AICPA, 1988. The Auditor's Consideration of an Entity's Ability to Continue as a Going Concern, SAS No. 59, New York.
3. AICPA, 2012. The Auditor's Consideration of an Entity's Ability to Continue as a Going Concern (Redrafted), SAS No. 126, New York.
4. AICPA, 2017. The Auditor's Consideration of an Entity's Ability to Continue as a Going Concern. SAS No. 132, New York.
5. Clikeman, P. M. (2018). "Managers' and Auditors' Responsibilities for Evaluating Going Concern". *Journal of Corporate Accounting & Finance*, 29(1), 107-116.
6. FASB - Financial Accounting Standards Board. (2014, August). Presentation of Financial Statements-Going Concern (Subtopic 205-40). Disclosure of Uncertainties about an Entity's Ability to Continue as a Going Concern, 1-33.
7. Geiger, M. A., Raghunandan, K., Rama, D. V. (2005). "Recent changes in the association between bankruptcies and prior audit opinions". *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 24(1), 21-35.
8. Geiger, M. A., Raghunandan, K., Riccardi, W. (2013). "The global financial crisis: US bankruptcies and going-concern audit opinions". *Accounting Horizons*, 28(1), 59-75.
9. Hardies, K., Breesch, D., Branson, J. (2016). "Do (fe)male auditors impair audit quality? Evidence from going-concern opinions". *European Accounting Review*, 25(1), 7-34.
10. Holder-Webb, L. M., Wilkins, M. S. (2000). "The incremental information content of SAS No. 59 going-concern opinions". *Journal of Accounting Research*, 38(1), 209-219.
11. IAS 1. Amended by Disclosure Initiative (Amendments to IAS 1) (2014).
12. International standard on auditing 570 - Going concern (2009). <https://www.ifac.org>
13. International standard on auditing 570 (revised) - Going concern (2016). <https://www.ifac.org>
14. Kuruppu, N., Laswad, F., Oyelere, P. (2012). "Assessing going concern: The practical value of corporate failure models and auditors' perceptions". *Pacific Accounting Review*, 24(1), 33-50.
15. Nogler, G.E. (2004). "Long-term effects of the going concern opinion", *Managerial Auditing Journal*, 19 (5), 681-688.

16. Public Company Accounting Oversight Board - PCAOB (1989). Audit standard - AS 2415: Consideration of an Entity's Ability to Continue as a Going Concern.
<https://pcaobus.org/Standards/Auditing/Pages/AS2415.aspx>
17. Public Company Accounting Oversight Board - PCAOB (2008): Staff audit practice alert no. 3 audit considerations in the current economic environment, December 5, 2008.
https://pcaobus.org/Standards/QandA/12-05-2008_APA_3.pdf
18. Ratzinger-Sakel, N. V. (2013). "Auditor fees and auditor independence—Evidence from going concern reporting decisions in Germany". *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 32(4), 129-168.
19. Shelton, S. W. (1999). "The effect of experience on the use of irrelevant evidence in auditor judgment". *The Accounting Review*, 74(2), 217-224.
20. Socol, A. (2010). "Significant Doubt About the Going Concern Assumption in Audit". *Annales Universitatis Apulensis: Series Oeconomica*, 12(1), 291 – 299.
21. Закон о рачуноводству („Службени гласник РС“ бр. 62/2013; и бр. 30/2018)
22. Закон о рачуноводству и ревизији Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“ бр. 94/15)
23. MPC 1. - Презентација финансијских извештаја. Међународни стандарди финансијског извештавања. Превод: СРРС, издање 2010.
24. МСР 570 Међународни стандарди и саопштења ревизије, контроле квалитета, прегледа, осталих уверавања и сродних услуга, издање 2010. СРРС.
25. Павловић, В., Кнежевић, Г., Вукашиновић, Ј., "Коме су заправо потребни модели за предикцију банкротства заснованих на мултиваријационом дискриминационом приступу?", Међународни научни скуп ИОР-ЕДА 2017 – *Изазови одрживог развоја-економски и друштвени аспект*, Економски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 6-7 новембар 2017, стр. 603-614
26. Павловић, В., Кнежевић, Г., "Примењивост постојећих модела за предикцију банкротства заснованих на мултиваријационом дискриминационом приступу у Р. Српској и Србији", 21. међународни конгрес *Улога рачуноводствене и ревизорске професије у креирању финансијског положаја пословних ентитета*, Савез рачуновођа и ревизора Републике Српске, Бања Врућица 20-22. септембар 2017, стр. 269 – 292.
27. Павловић, В., Кнежевић, Г., "Јоксимовић, Д., Слобода и одговорност у контексту рачуноводствене професије", Трећи научни скуп Универзитета Источно Сарајево, *Економија данас - Слободе, конкуренција, субвенције*, Универзитет у Источном Сарајеву, Андрићград, 01 – 02. септембар 2016, стр. 421-427.
28. Павловић, В., Муминовић, С., Цвијановић, Ј., "Ограничења статистичких модела за предвиђане банкротства", Зборник Универзитета "Еду-конс" за друштвене науке, Књига 3, Трећи научни скуп Универзитета Еду-конс, Сремска Каменица, 24-25. мај, 2012, стр.115-123

29. Плунгјан, В. (2018). *Велики руски лингвиста: Не би било добро да сви Словени проговоре на енглеском*. Интервју са В. Булатовић. 26.08.2018, Спутник. <https://sptnkne.ws/jyVe>
30. Ранковић, Ј. (1966). *Проблеми реалности биланса*. Београд: Завод за савремену организацију пословања.
31. Ранковић, Ј. (1996). *Специјални биланси*, Београд: "Проинком".
32. Ранковић, Ј. (2010) *Теорија биланса*, четрнаесто издање, Економски факултет, Београд.
33. Шкарић-Јовановић, К., Спасић, Д. (2012). *Специјални биланси*. Економски факултет, Београд.

Going Concern Principle: Significance, Responsibility, Evaluation, Reporting

Abstract

Long time ago Going concern as a principle (postulate) has been transferred from Anglo-Saxon literature and it was promoted as basic accounting principle with the status of „accounting axiom“. This accrual principle of accounting from which periodicity principle and temporary reporting are derived, in its essence means that the entity will continue to exist in the future; otherwise stated, the entity will not be forced to terminate its business or to liquidate assets or file for bankruptcy. This is the integral assumption for the preparation of financial statements and without it we will not be able to apply concept of historical costs or we will not be in the situation to postpone the recognition of certain costs, until certain period in the future.

However, the accounting practice shows that reporting regarding going concern principle is quite inadequate which is usually followed by expensive judicial processes. That is why accounting regulation has been changed many times in order to take into consideration the question of managerial responsibility for the going concern principle, as well as the auditors responsibility regarding going concern evaluations and reporting of significant doubt about the continuity of client's business.

In this paper changes in accounting and auditing regulation regarding going concern principle are researched as well as the potential causes of inadequate going concern reporting and the possibility to apply bankruptcy models for the purpose of going concern evaluations.

Key words: *Going concern, international accounting standards, auditing standard, Bankruptcy prediction models.*

Упутство ауторима

Рад достављен за објављивање у “Рачуноводству” треба има следеће карактеристике:

- пре наслова рада наводи се име и презиме аутора, а фуснотом наводи научно звање, односно степен образовња, назив институције односно правног лица, послови које аутор обавља, број телефона и e-mail адреса;
- рад треба да буде припремљен у електронској форми, програм Word for Windows;
- фонт за цео рад: Times NewRoman, ћирилица, величина фонта 12;
- осим главног наслова, назнаке се могу стављати за два нивоа поднаслова;
- однослови, називи табела и илустрација треба да буду нумерисани арапским бројевима;
- курзивом (*italic*) треба да се нагласе речи и фразе у тексту, али не и цели пасуси; користи се за наглашавање речи и фраза преузетих из других језика (нпр.енглеског); задебљана слова (**bold**) се користе искључиво за наслов и одређене поднасловe;
- препоручени обим рада један ауторски табак 15 страна (размак између редова 1) укључујући слике, табеле, графиконе
- рад дат за објављивање у овом часопису не сме да буде у исто време разматран за објављивање у другом часопису, нити сме да буде претходно објављиван у другом часопису, што се потврђује потписивањем посебне изјаве након добијања позитивне рецензије.

Наслов рада треба да садржи око десет речи, односно да буде написан најдуже у два реда и да појмовно најдиректније одражава садржај рада.

После наслова рад треба да има резиме, кључне речи, а након тога следи садржина рада и на крају се наводи коришћена литература.

Резиме треба да садржи општи приказ теме, методологију рада, резултате и закључак у обиму до 150 речи (око десет реченица).

Кључне речи треба да садрже највише 6-10 речи које суштински описују садржај рада за потребе претраживања; одређују се на бази одговарајућег речника који је прихваћен у конкретној области.

Наслов, резиме и кључне речи треба да буду дати на српском и енглеском језику. Уколико није извршен превод наведених делова, редакција ће организовати превод.

Садржина рада подразумева: Увод којим се наводи предмет и циљ истраживања, метод примењен у истраживању, као и конципирање садржине рада; редишни део садржине рада који одражава предмет истраживања структурно - риран са највише два нивоа поднаслова; Закључак којим се указује на резултате истраживања извршених у раду и на кључне доприносе и ограничења истраживања.

Слике, табеле и графикони, треба да буду узастопно нумерисани, слике да садрже наслов, треба да имају назнаку извора ако су преузети, табеле треба да имају заглавље. Слике и графикони треба да буду урађени у црно белој (си-

вој) техници као што се и штампа овај часопис. Табеле и графикони треба да буду припремљени у Word, Exel, Corel, Visio или SPSS формату.

Фусноте се дају при дну стране, садрже мање важне детаље, додатна објашњења, назнаке о коришћеним изворима (научној грађи, приручницима и сл), али не могу бити замена за коришћену литературу.

Правила цитирања у тексту врши се у складу са правилима АРА стила цитирања (према упутству датом линком http://www.dksg.rs/biblioteka/vodicZaCitiranje/apa_osnova.html или <http://www.apastyle.org>). Цитати у тексту рада морају бити идентични са списком референци (литературом), односно свака цитирана референца у тесту рада мора бити присутна у списку референци и обрнуто. Цитирање у тексту даје се у загради навођењем презимена аутора, године издања и стране, ако се ради о директном цитату (Марковић, 2019, 253). Ако цитирани извор има два аутора, наводе се њихова презимена (Марковић и Савић, 2018), а ако има више аутора наводи се само презиме првог аутора и након тога скраћеница и други, односно et al. (Марковић и други, 2019). Ако се презиме аутора помиње у тексту, након презимена наводи се година публикације дата у заградама, на пример,... по Марковићу (2019)...

Листа рефереци (литература) подразумева азбучни редослед (по презимену првог аутора).

- **Књига са наведеним ауторима**: Презиме аутора, иницијал(и) имена (година издања). *Наслов књиге*. Место издања : Назив издавача
Пример: Марковић М. (2019) *Ревизија јавног сектора*, Београд: Светлост.
- **Чланак у часопису**: Презиме, иницијали имена.(година). *Наслов рада*. *Назив часописа*, редни број годишта (број свеске), странице.
Марковић М.(2018) "Финансијско управљање и контрола у јавном сектору,, *Рачуноводство* (1-2), стр.252-565.
- **Нормативни акти**: Назив правног акта, назив гласила у ком је објављен, број и година објављивања.
Пример: Закон о рачуноводству, "Службени гласник РС", бр73/19.
- **Документа или базе података са интернета**: Презиме, иницијал(и) имена (година). *Наслов дела*, интернет извор, датум приступа.
Пример: Костић К. (2017) *Анализа финансијске стабилности*, преузето са http://www.nbs.rs/internet/latinica/17/konferencije_guvernera/prilozi/3_25648_koraonik.pdv, Приступљено 18 маја 2019.

Редослед коришћене литературе подразумева навођење коришћених књига, затим чланака из часописа и зборника радова са научних скупова и часописа, нормативних акта и на крају извора са интернета.

Радове достављати адресу e-mail stojanovicr@srrs.rs

Одговорни уредник